

KOSOVO: KA KONAČNOM STATUSU

Izveštaj za Evropu br.161 – 24.januar 2005.

SADRŽAJ

REZIME I PREPORUKE.....	i
I. UVOD: PITANJE KOJE NE MOŽE DA ČEKA	1
II. STAVOVI NAJVAŽNIJIH AKTERA.....	2
A. MEĐUNARODNA ZAJEDNICA.....	2
1. Standardi i status.....	2
2. Izjava od 22. septembra	3
3. Predstojeće opasnosti.....	4
B. KOSOVSKI ALBANCI	6
1. Identitet i nezavisnost	6
2. Odsustvo praktičnih priprema za nezavisnost	8
3. 2005. godina: Program za kosovske Albance	10
C. KOSOVSKI SRBI.....	14
D. BEOGRAD	15
1. Spoljašnja netrpeljivost - unutrašnja rastrzanost	15
2. Plan Koštuničine vlade	17
3. Alternativni planovi	18
4. Privlačnost katastrofe.....	19
5. 2005. godina: Program za Srbiju	19
III. PROCES U 2005. GODINI	21
A. PREDLOŽENA DINAMIKA	21
B. GLAVNI ELEMENTI PROCESA	22
1. Kontakt grupa	22
2. PISK i ustav Kosova	23
3. Specijalni izaslanik	24
4. Međunarodna konferencija i Sporazum o Kosovu	24
5. Prisustvo međunarodnih posmatrača	25
C. PITANJA KLJUČNIH MERA ZA SPROVODJENJE POLITIKE	26
1. Nezavisnost -- u kolikoj meri?.....	26
2. Šta se dešava u slučaju da suverenitet ne može biti formalno prenet?	27
3. Podela?.....	29
4. Domino efekat?.....	29
5. Zaključak: Objektivna šansa za stabilnost.....	30
DODACI	
A. MAPA KOSOVA	31
B. REČNIK SKRAĆENICA I AKRONIMA	32
C. O MEDJUNARODNOJ KRIZNOJ GRUPI.....	33
D. IZVEŠTAJI I BRIFING DOKUMENTI KRIZNE GRUPE O EVROPI OD 2002. GODINE	34
E. ČLANOVI UPRAVNOG ODBORA KRIZNE GRUPE	36

KOSOVO: KA KONAČNOM STATUSU

REZIME I PREPORUKE

Vreme na Kosovu ističe. Status quo se više neće moći održati. Kao što se pokazalo kroz smrtonosne nerede u martu 2004. godine, kosovski Albanci su isfrustrirani zbog svog nerešenog statusa, ekonomске situacije i problema suočavanja sa prošlošću. Albanska većina očekuje da međunarodna zajednica ove godine započne proces ispunjenja njihovih aspiracija za nezavisnost Kosova. Ukoliko to izostane, oni (Albanci) bi mogli da preduzmu jednostrane korake. U takvim okolnostima, a imajući u vidu dosadašnji očajan odnos kosovskih Albanaca prema manjinama, kosovski Srbi bi mogli da pozovu oružane snage Srbije da ih zaštite, pa bi region ponovo mogao da zapadne u nemire.

Tokom 2005. godine ćemo videti suštinski napredak ka konačnom statusu Kosova koji će konsolidovati mir i razvoj, ili postoji opasnost da se Kosovo vratи sukobima i prouzrokuje regionalnu nestabilnost. Ovaj izveštaj, nastojeći da popuni praznine ostavljene rezolucijom Saveta bezbednosti br. 1244 na kraju sukoba iz 1999. godine, ukazuje kako bi se mogao postići napredak.

Kao prvi korak, šestočlana Kontakt grupa treba što pre da izda saopštenje kojim se precizira vremenski okvir za rešenje pitanja statusa, kao i četiri ključna pravila: 1) zaštita manjinskih prava na Kosovu je pitanje od koga će progres najviše zavisi; 2) Kosovo se neće vratiti pod vlast Beograda; 3) neće će se dozvoliti podela Kosova; 4) neće biti podržano ujedinjenje Kosova sa Albanijom, odnosno sa bilo kojom susednom državom ili teritorijom. Generalni sekretar Ujedinjenih nacija treba da imenuje specijalnog izaslanika, koji bi otpočeo konsultacije o sadržaju sporazuma o rešenju o konačnom statusu i procesu kojim bi se ono implementiralo.

Sredinom 2005. godine UN treba da proceni opredeljenost vlade Kosova za demokratiju, dobro upravljanje i poštovanje standarda ljudskih prava. Ukoliko ta ocena bude pozitivna, specijalni izaslanik bi trebalo da pripremi načrt teksta sporazuma -- "Sporazum o Kosovu" - kao i detalje u vezi sa medjunarodnom konferencijom koja bi ga podržala.

Ukoliko nova vlada Kosova želi da svoje ljude povede ka želenom cilju - nezavisnosti, na Kosovu mora da postoji potpuno uvažavanje i zaštita kosovskih Srba i drugih manjina. Skupština Kosova, uz međunarodnu pomoć, mora odmah otpočeti pripremu načrta ustava koji će potpuno zadovoljavati navedene uslove, a čiji će tekst, ukoliko ga prihvati pomenuta medjunarodna konferencija, činiti deo predloženog "Sporazuma o Kosovu". Namena Sporazuma, zajedno sa novim ustavom, bi bila da stvori uslove za prihvatanje Kosova kao punopravnog člana medjunarodne zajednice.

Imajući u vidu sve što se dogodilo u prošlosti, kao i nepoznanice u vezi sa budućim ponašanjem, bilo bi celishodno da Sporazum i novi ustav (izmedju sebe) uspostave odredjene limite -- važne po sadržaju, ali malobrojne i relativno ograničene u dometu -- u vezi slobode delovanja nezavisnog Kosova, a naročito:

- Kosovo bi se eksplicitno obavezalo da se ne može ujediniti sa Albanijom, niti bilo kojom drugom susednom državom ili teritorijom, osim u kontekstu EU integracije;
- Postojao bi određeni broj sudija imenovanih od medjunarodne zajednice u višim sudovima Kosova, kao i odredjenih medjunarodnih instanci koje bi imale ingerencije da osiguraju da se odredjena ključna pitanja vezana za manjinska prava i ostale dogovorene obaveze rešavaju pred ovim sudovima;
- Kosovo bi omogućilo prisustvo medjunarodnih posmatrača -- "Kosovsku posmatračku misiju" - koja bi izveštavala šиру medjunarodnu zajednicu i predlagala odgovarajuće mere ukoliko Kosovo ne bi izvršavalo svoje obaveze.

Medjunarodnu konferenciju pod predsedavanjem UN bi trebalo organizovati pre kraja 2005. godine, a njoj bi prisustvovali predstavnici članica Kontakt grupe, EU, Beograda i kosovskih partija na vlasti i u opoziciji. Početkom 2006. godine referendumom gradjana Kosova bi se odobrio ustav, a to bi označilo stupanje na snagu "Sporazuma o Kosovu". Da bi se Sporazumu pribavio

pun zakonski i politički efekat, bilo bi poželjno da ga podrži Savet bezbednosti UN. Ukoliko se de iure nezavisnost Kosova ne postigne uz saglasnost Srbije ili rezolucijom Saveta bezbednosti, ona bi trebalo biti priznata od strane cele medjunarodne zajednice, ili bar od onih njenih članova (uključujući SAD i zemlje EU) koji su spremni da to učine.

Mora se razmotriti mogućnost da Srbija -- a moguće je i Rusija -- odbiju da saradjuju u delu, ili celini ovog plana. Medutim, predloženi proces ne bi smeо biti taoc takve mogućnosti: situacija na terenu na Kosovu je isuviše krhka, a status quo neodrživ na previše načina da bi se dozvolilo da medjunarodna zajednica neograničeno odugovlači sa pitanjem konačnog statusa. Dok se legitimne srpske zabrinutosti moraju potpuno uvažiti, naročito one vezane za status srpske manjine na Kosovu, Beograd se mora upozoriti na samom početku pregovora da "voz napušta stanicu sa vama, ili bez vas" i treba ga podstaci na aktivno učešće u postizanju najboljih rešenja.

Samodopadljivost je predugo vodila politiku prema Kosovu. Mogućnost za obnovu sukoba je vrlo realna. Medjunarodna zajednica, naročito zemlje članice Kontakt grupe, moraju rešiti da li će ponovo preuzeti inicijativu za rešavanje kosovske situacije, ili će dopustiti da stvari izmaknu kontroli, sve dok neke nove neprijatne činjenice na terenu ne budu nalagale da se njima pozabave. Plan koji je ovde izložen zahteva političku hrabrost, kao i energiju. No, alternativa je gora.

PREPORUKE

1. Što pre:

- a) Članice Kontakt grupe (po mogućству uključujući i Rusiju, ali ukoliko je nužno i bez nje) kao meru i momenat za izgradnju poverenja treba da objave izjavu u kojoj se navodi vremenski okvir za rešenje pitanja statusa;
- b) Ta izjava treba jasno da naglasi da će napredak najviše zavisiti od zaštite prava manjina, te da niti povratak Kosova pod upravu Beograda, niti podela, niti bilo kakvo ujedinjenje sa Albanijom neće biti podržano.
- c) Generalni sekretar UN, u konsultaciji sa Kontakt grupom, treba da imenuje specijalnog izaslanika koji bi otpočeo konsultacije o definisanju strukture procesa rešavanja konačnog statusa, te o sadržaju nacrtu sporazuma;

d) Skupština Kosova, uz podršku medjunarodnih donatora, treba da otpočne pripremu nacrtu ustava, uključujući odredbe o zaštiti manjinskih prava, kao i o broju i imenovanju medjunarodnih sudiјa u Vrhovnom i Ustavnom sudu;

e) Privremene institucije samouprave na Kosovu (PISK) treba da započnu izvodjenje serije posebnih programa usmerenih ka zadovoljenju interesa srpske manjine, uključujući i kampanju "Priština -- otvoreni grad".

2. Do sredine leta 2005. godine: Specijalni izaslanik generalnog sekretara UN treba da napravi izveštaj kako se PISK odnose prema ispunjenju standarda -- uz nagoveštaj budućih koraka, ukoliko izveštaj bude pozitivan.

3. Do jeseni 2005. godine:

- a) Skupština Kosova treba da finalizira tekst nacrtu ustava;
- b) Specijalni izaslanik treba da pripremi nacrt "Sporazuma o Kosovu", kao i detalje o medjunarodnoj konferenciji koja bi podržala ustav i ovaj sporazum.

4. Do kraja 2005. godine: Treba organizovati medjunarodnu konferenciju pod predsedavanjem UN, a uz učešće predstavnika zemalja Kontakt grupe, EU, Beograda i kosovskih partija na vlasti i u opoziciji (ili onih pobrojanih koji su spremni da u tome učestvuju), i podržati dogovorene tekstove "Sporazuma o Kosovu" i ustava.

5. Prva polovina 2006.godine:

- a) Kosovo treba da sproveđe referendum o svom budućem ustavu;
- b) "Sporazum o Kosovu" treba staviti na dnevni red Saveta bezbednosti radi usvajanja (to usvajanje bi bilo veoma poželjno, ali ne bi bilo preduslov za naredne korake).

6. Sredina 2006. godine:

- a) UNMIK bi trebalo da preda ingerencije izvršne vlasti vlasti Kosova, a svoje ingerencije za nadziranje novom medjunarodnom telu ("Kosovskoj posmatračkoj misiji"). Nastavak dugoročne uloge KFOR, ili misije koja bi ga nasledila, trebalo bi potvrditi ugovorom izmedju NATO i vlade Kosova;

- b) Ukoliko de iure nezavisnost Kosova ne bude postignuta uz saglasnost Srbije, ili donošenjem rezolucije Saveta bezbednosti UN, ona bi mogla biti priznata od medjunarodne zajednice, ili bar od onih zemalja članica (uključujući SAD i članice EU) koje su spremne da to učine.

Priština/Beograd/Brisel, 24. januar 2005.

KOSOVO: KA KONAČNOM STATUSU

I. UVOD: PITANJE KOJE NE MOŽE DA ČEKA

Vreme na Kosovu ističe. Status quo se neće održati. Kao što se pokazalo tokom smrtonosnih nereda u martu 2004. godine, kosovski Albanci su isfrustrirani zbog svog nerešenog statusa, ekonomске situacije i problema suočavanja sa prošlošću. Ili će ove godine započeti rešavanje pitanja konačnog statusa,¹ čime će se konsolidovati mir i razvoj, ili će se Kosovo ponovo okrenuti sukobima i stvoriti nestabilnost u regionu.

Marta 2002. godine, u dva izveštaja² Krizne grupe izložena su u glavnim crtama dva paralelna puta za rešavanje budućeg statusa, od kojih je jedan bio na unutrašnjem a drugi na spoljnom planu. Iako ovi izveštaji iznose predlog standarda prema kojima treba razvijati institucije -- koji je u međuvremenu usvojen -- u njima se takođe tvrdi da odluke o budućnosti Kosova ne treba da budu žrtvovane zarad tih standarda. U odsustvu direktne nove krize koja bi je podstakla, međunarodna zajednica posegla je samo za prijatnijim delom paketa -- postizanju standarda na unutrašnjem planu. Čini se da je njena politika "Standardi za Kosovo" izrađena da bi se odložilo rešavanje konačnog statusa.

Danas je manevarski prostor kojim raspolaže međunarodna zajednica daleko ograničeniji nego što bi bio da su odlučujuće mere preduzete još pre tri godine. Politički kapital misije UN na Kosovu (UNMIK) je skoro potpuno iscrpljen. Ponovna pojava nasilja dovela je do veoma realne mogućnosti da odluka o procesu bude doneta brutalnom silom na terenu, a ne putem mirnih pregovora.

Iako diplomacija većine zemalja članica Kontakt grupe³ sada nezvanično priznaje da se pitanje konačnog statusa mora rešiti, još uvek nedostaje dovoljno političke volje koja bi vodila ovaj proces. Kontakt grupa je kao rok za donošenje odluke da li da se pristupi procesu rešavanja konačnog statusa odredila sredinu 2005. godine, ali osnove mora odmah postavljati, jer ekstremisti već pripremaju svoje programe.

Izgledi ne ohrabruju lokalne aktere da postignu sporazum koji bi Savet bezbednosti UN mogao da prihvati. A izgledi da će Savet bezbednosti postići neki sporazum, koji bi se zatim mogao nametnuti, još su manji. Međunarodna zajednica mora istrajati u pritiscima na lokalne aktere da više izlaze jedni drugima u susret,⁴ iako će se kosovski Albanci ozbiljno uključiti u te napore samo ako u njima budu videli sredstvo kojim mogu da dokažu da su vredni toga da imaju sopstvenu državu i ako budu uvereni da njihov konačan cilj nije neka zaostala veza sa Beogradom. Bez ovih ključnih elemenata, verovatnije je da će takvi potezi propasti, umesto da podrže stabilnost.

Na početku 2005. godine privreda je, u najmanju ruku, u gorem stanju nego što je bila 2003-2004. godine, niz sela je isključeno sa električne mreže zbog neplaćanja računa, a politička scena je još rascepkanija. Ukoliko Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) u narednih nekoliko nedelja, kako se trenutno špekuliše, podigne optužnicu protiv premijera Haradinaja, reakcija njegovih pristalica mogla bi biti eksplozivna. Do proleća, koje je tradicionalno vreme za nasilje na Kosovu, još više će se zaoštiti socijalne frustracije. Novinski izdavač koji je postao političar, Veton Suroi upozorio je u oktobru 2004. da "ako Kosovo nastavi sa svojom sadašnjom političkom strukturom i nedostatkom ekonomске politike, kroz šest

¹ Iako je termin "konačni status" ušao u opštu upotrebu kada se opisuje pitanje Kosova koje treba rešiti, ovaj izraz se ne koristi u Rezoluciji Saveta bezbednosti UN 1244 i sporazumu iz Rambujea, na koji se Rezolucija poziva, već se samo navodi potreba da se postigne "konačan dogovor" za rešavanje "budućeg statusa" Kosova -- videti fusnotu 9. Shodno ovome, moguće je predvideti proces dogovora o budućem statusu Kosova, kojim se nagoveštava, ali ne i postiže, njegov konačni status.

² Izveštaj Krizne grupe za Evropu br. 124, *A Kosovo Roadmap (I): Addressing Final Status*, 01.mart 2002; Izveštaj Krizne grupe za Evropu br. 125, *A Kosovo Roadmap (II): Internal Benchmarks*, 01. mart 2002.

³ Kontakt grupa, koje je formirana 1994. godine, koordinira glavne zemlje koje su zainteresovane za Balkan i koje su igrale važnu ulogu u prethodnim rundama pregovora o Bosni i Kosovu. Šest članica ove grupe su Sjedinjene Države, Velika Britanija, Francuska, Nemačka, Italija i Ruska Federacija.

⁴ Na primer, za plan primene standarda videti: ikonline.org/pub/misc/ksip_eng.pdf za program rekonstrukcije koji je usvojen nakon nereda iz marta meseca, http://europa.eu.int/comm/externalrelations/see/news/ip04_445.htm; i mnogi drugi pokušaji koji su imali za cilj podsticanje unutrašnjeg dijaloga.

meseci čemo naleteti na socijalnu eksploziju".⁵ Mnogi u Srbiji⁶ smatraju da bi takav razvoj dogadaja bio opravdanje za rešenje kojim se predlaže podela Kosova i radiće na tome da do njih dođe.

Ako, do polovine 2005. godine, međunarodna zajednica ne započne proces koji jasno vodi do nekog oblika nezavisnosti, za politički establišment kosovskih Albanaca ne može se pouzdano smatrati da će delovati kao ublažavajuća sila. Verovatnije je da će se u svojim postupcima voditi političkim samoodržanjem i da će se opredeliti da podrže pozive na demonstracije ili štrajkove, prestati da sarađuju sa UNMIK-om, možda čak i formalno proglašiti nezavisnost, i na taj način pokrenuti jedan opasan i nepredvidiv niz događaja. Bivši premijer Redžepi --umereni, a od marta 2004. i omiljeni sagovornik međunarodne zajednice -- rekao je u dva navrata da će privremena vlada na Kosovu (PISK⁷) nakon ovog roka preuzimati jednostrane korake ukoliko se međunarodna zajednica pokaže kao nedovoljno aktivna po pitanju konačnog statusa. Sadašnji premijer Haradinaj, koji je ranije davao prednost jednostranom proglašenju nezavisnosti, izjavio je da će raditi na tome da se do kraja 2005. formira okvir za nezavisnu državu.

Postoji rizik da će se, ukoliko se rasplamsa veliko nasilje, izvršiti pritisak na UNMIK da se evakuiše i za sobom ostavi vojne snage predvodene NATO-om, KFOR i policijsku službu Kosova (KPS), od kojih je svako lojalan sopstvenoj strani, da održavaju bezbednost. Srbi bi verovatno pozvali Beograd da ih zaštitи, ali mala, izolovana područja srpskih naselja mogla bi biti opustošena. U takvim okolnostima, Mitrovica bi skoro sigurno buknula i izvršila ogroman pritisak na srpsku vojsku da uđe i zaštitи severni deo grada i tri severne opštine sa većinskim srpskim stanovništvom, naročito ako bi KFOR bio poražen.

Ni kosovski Albanci, ni Beograd, ni kosovski Srbi trenutno nisu u mogućnosti niti su spremni da približe stanovišta. Ukoliko međunarodna zajednica u narednih nekoliko meseci ne počne odlučno da dela u smeru promene stavova, krah do kojeg bi nasilje dovelo preti da uguši političke napore i pregovore.

⁵ "Suroi warns of more violence in UN-run Kosovo" ("Suroi upozorava da će na Kosovu koje je pod upravom UN biti još nasilja"), Rojters, 18.oktobar 2004.

⁶ Radi lakošeg snalaženja, a i zato što se ovo pitanje zapravo tiče samo jednog dela državne zajednice, u ovom izveštaju pozivamo se na Srbiju, iako je država čija je saradnja neophodna u rešavanju problema na Kosovu zapravo Srbija i Crna Gora.

⁷ Privremene institucije samouprave.

II. STAVOVI NAJVAŽNIJIH AKTERA

A. MEĐUNARODNA ZAJEDNICA

Međunarodna zajednica ušla je na Kosovo juna 1999. godine bez strategije za povlačenje, a do sada je načinila tek nekoliko nesigurnih koraka ka njenom definisanju. Rezolucija Saveta bezbednosti 1244, kojom se uvodi međunarodna uprava, neodredena je u pogledu trajanja suvereniteta Savezne Republike Jugoslavije na Kosovu.⁸ Međutim, veoma je jasna u tome da je Beograd, nakon što je 1999. godine proterao više od 700.000 kosovskih Albanaca, izgubio pravo da upravlja ovom pokrajinom i da će se, nakon jednog perioda međunarodne uprave, njen konačni status odrediti kroz politički proces.

1. Standardi i status

Iako je UNMIK uveo mnoga obeležja koja se obično odnose na suverenu državu, bio je obazriv i nije se eksplicitno bavio pitanjem suverenog statusa. Početkom 2002. godine UNMIK je usvojio politiku "standardi pre statusa".⁹ Nakon što je Kontakt grupa, koja je bila glavni akter sukoba na Balkanu 1990-tih i koja je obnovljena u proleće 2003. godine, izjavila da će sredinom 2005. proceniti da li napredak koji je ostvaren na primeni standarda opravdava početak razmatranja konačnog stausa, UNMIK je izradio sveobuhvatni plan standarda.¹⁰

⁸ Iako se u preambuli Rezolucije Saveta bezbednosti 1244 potvrđuje "opredeljenost svih država članica za suverenitet i teritorijalni integritet Savezne Republike Jugoslavije i drugih država u regionu, kako je predviđeno Završnim aktom KEBS-a iz Helsinkija i Aneksom 2", član 11c. nalaže "politički proces kojim će se odrediti konačni status Kosova, uzimajući u obzir sporazum iz Rambujea". Sporazum iz Rambujea predviđa da se do "mehanizma za konačni dogovor oko Kosova, koji će biti zasnovan na volji naroda, mišljenju nadležnih organa, naporima koje svaka politička stranka uloži u primenu Sporazuma i Završnog akta KEBS-a iz Helsinkija" dođe u roku od tri godine, počev od 1999. Između ostalih izvora na Intenetu, tekst Rezolucije Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija (RSBUN) 1244 može se naći na <http://www.un.int/usa/sres1244.htm>, a Sporazum iz Rambujea na <http://www.commondreams.org/kosovo/rambouillet.htm>

⁹ Vidi govor tadašnjeg SPGS Mihaela Štajnera pred Savetom bezbednosti UN od 24.aprila 2002. godine, na internet strani UNMIK-a,

<http://www.unmikonline.org/>; iako se tom prilikom nije tačno tako izrazio, formulacija "standardi pre statusa" je skoro odmah ušla u svakodnevnu upotrebu.

¹⁰ Celokupan tekst Plana za primenu standarda objavljen je na Internet strani UNMIK-a, <http://www.unmikonline.org/>. Još uvek nije jasno kako će se tačno izvršiti pregled primene standarda sredinom 2005. godine. Najjednostavniji postupak

Malo je onih koji u ministarstvima zemalja Kontakt grupe smatraju da se Kosovo može vratiti pod vlast Beograda a da se ponovo ne rasplamsa oružana pobuna među albanskim većinom koja čini skoro 90 procenata stanovništva u ovoj pokrajini. Ukoliko do polovine godine ne izbiju nova velika nasilja, izvesna pomeranja u pogledu statusa verovatno se mogu očekivati -- mada je za sada još uvek neizvesno kakva. Međutim, mišljenja su podeljena oko toga kakva bi trebalo da bude reakcija ako se nasilje obnovi. Neki naglašavaju: "Javno smo povezali status sa standardima. Ako dođe do novih nasilja onda je 2005. izgubljena. Izgubili bismo sav kredibilitet ako bismo jednostavno popustili na pitanju statusa".¹¹ Drugi, ciničniji, sugerišu da obnovljeno nasilje može biti jedini način da se na međunarodnom planu iznudi dovoljno političke volje za donošenje teških odluka o konačnom statusu.¹² Mali je broj onih koji veruju u opciju dugoročne održivosti trenutnog stanja. Kako sa područja Iraka i Avganistana stižu pozivi na upućivanje resursa, rastu i pritisci za smanjenje snaga KFOR-a.¹³ Spremnost za pokrivanje troškova UNMIK-a od oko 350 miliona američkih dolara godišnje takođe nije bezgranična.

Jasnoća sa kojom su dva poslednja važna izaslanika UN izrazili potrebu da se krene ka prenosu ovlašćenja i konačnom statusu bila je nešto sasvim novo. U upečatljivom izveštaju o političkoj situaciji koji je podnet jula 2004. godine, specijalni izaslanik generalnog sekretara, Kai Eide, tvrdio je da bi se daljim odlaganjem umanjuo uticaj međunarodne zajednice da se dođe do kontrolisanog i dogovorenog rešenja i preporučio je da "UN treba početkom ove jeseni da održi ozbiljnu pripremnu raspravu o pitanju budućeg statusa".¹⁴ Po dolasku u Prištinu sredinom avgusta 2004. godine, novi specijalni predstavnik generalnog sekretara Ujedinjenih nacija (SPGS), Soren Jesen-Petersen, izjavio je da je rešavanje statusa ključ za stabilizaciju šireg regiona Balkana, osudio je odsustvo incijative, i dodao "Mislim da se ne može neko mesto bezgranično držati u neizvesnosti".¹⁵

bio bi da SPGS napravi svoju procenu i podnese izveštaj generalnom sekretaru UN, koji bi sa svoje strane zaključke tog pregleda preneo Savetu bezbednosti.

¹¹ Razgovor Krizne grupe, London, jun 2004.

¹² Razgovori Krizne grupe, Brisel i Berlin, jun 2004.

¹³ Iako se NATO u decembru obavezao da će održavati snage KFORA-a konstantnim tokom cele 2005.

¹⁴ UN je konačno objavio Eideov izveštaj u novembru 2004.godine, vidi S/2004/932, Aneks I. Eide, trenutno ambasador Norveške u NATO-u, prethodno je obavljao veći broj međunarodnih funkcija na Balkanu.

¹⁵ Konferencija za štampu, Priština, 17.avgust.2004.

2. Izjava od 22. septembra

Nakon konsultacija sa generalnim sekretarom, Kofi Anonom, tokom sednice Generalne skupštine u Njujorku od 20-22.septembra 2004. godine Kontakt grupa je objavila obećavajuće realnu izjavu o tome kuda dalje. Najvažniji stav u ovoj izjavi sa ključnom poslednjom rečenicom, glasio je:

"Osnov bilo kog rešenja mora da podrazumeva unapređenje bezbednosti i stabilnosti na Balkanu. Kako se navodi u dokumentu "Standardi za Kosovo", budućnost na Kosovu mora biti takva da svi ljudi, "bez obzira na nacionalno poreklo, rasu ili veru mogu slobodno da žive, rade i putuju bez straha, neprijateljstava ili opasnosti, i da postoje tolerancija, pravda i mir za svakog". Stav Kontakt grupe prema budućnosti Kosova zavisiće umnogome od toga u kojoj meri ova izjava odgovara realnom stanju na terenu na Kosovu, naročito u pogledu Srba sa Kosova i drugih nealbanskih zajednica. Nastanak ovakvog Kosova doprineće približavanju regionalnog zapadnog Balkana evropskoj integraciji. Ovi pokazatelji ukazuju na to da se Kosovo ne bi ponovo vratilo u situaciju koja je preovladivala pre marta 1999."¹⁶

Kontakt grupa se složila da odluke o praktičnim pripremama za pregovore o konačnom statusu prepusti generalnom sekretaru, koji je dao indicije da će ih ubrzno predstaviti. Najzad se činilo da međunarodna zajednica radi na izradi održive zajedničke strategije. Ali predznaci za dalji napredak tokom narednih meseci u najboljem slučaju su šaroliki. Dopis generalnog sekretara Anana Savetu bezbednosti od 10.novembra 2004.¹⁷ nije dao dodatni zamah izjavi Kontakt grupe i odstupio je od preporuka iz Eideovog izveštaja o potrebi hitne pripreme razgovora o konačnom statusu. Odluka najveće partije kosovskih Albanaca, Demokratskog saveza Kosova (LDK) Ibrahima Rugove, da stupi u blisku koaliciju sa Alijansom za budućnost Kosova (AAK) i da mesto

¹⁶ Ova izjava nalazi se na internet strani ministerstava inostranih poslova nekoliko zemalja članica Kontakt grupe, uključujući i <http://www.state.gov/p/eur/rls/or/37535.htm>.

¹⁷ Dopis generalnog sekretara Kofi Anana Savetu bezbednosti "The way forward in Kosovo", 10.novembar 2004.godine, objavljen kao S/2004/932, Aneks II. Eide u svom izveštaju otvoreno konstatuje da "sadašnjoj politici "standarda pre statusa" nedostaje kredibilitet", i preporučuje da "Ujedinjene nacije treba da održi ozbiljnu pripremnu raspravu o pitanju budućeg statusa početkom ove [2004.] jeseni"; Ananov dopis implicira da je politika standarda ostala nepromenjena i ne nagoveštava kada bi ozbiljna pripremna rasprava koju predlaže Eide mogla za započne.

premijera ponudi Ramušu Haradinaju, otudila je međunarodnu zajednicu i izlovala PISK.¹⁸

Teška pitanja ne mogu se još dugo izbegavati. Isključivim oslanjanjem na privremene napore za međusobno približavanje stavova kosovskih Albanaca, Srba i Beograda neće se naći put ka dogovoru o konačnom statusu. Praktično je nemoguće postići bilo kakve rezultate ako se stvari ne razjasne pre nego što se stigne na konačno odredište. Štaviše, u odsustvu nekih osnovnih odluka i garancija, osnove za izgradnju institucija suviše su nestabilne -- na društvenoj sceni na Kosovu vodi se usporen rat, i ne vlada klima za izgradnju mira. Što manje međunarodna zajednica bude dizala glas po pitanju konačnog statusa, utoliko će više lokalne partije ostati zarobljene u svojim, međusobno isključivim, vizijama budućnosti Kosova.

3. Predstojeće opasnosti

Rusija. Ostaje da se vidi da li će se skepticizam Rusije u pogledu nezavisnosti Kosova pretvoriti u odluke koje će blokirati rad u Kontakt grupi. U svojim stavovima Rusija nedovoljno uzima u obzir realnu situaciju na terenu; zapravo, skoro da su ponosni na to što su se udaljili.¹⁹ Nestrpljenje zbog ovog tvrdog stava sve više raste u zapadnoevropskim prestonicama.²⁰ Postoji mogućnost da se Rusija dà ubediti da usvoji stav Kontakt grupe po kojem Beograd nikada više neće imati Kosovo pod svojom upravom ako se istovremeno isključi i mogućnost pripajanja Kosova Albaniji²¹, ali to treba još da se ispita.

¹⁸ Broj visokih inostranih posetilaca Prištini vidno se smanjio nakon imenovanja Haradinaja -- neugodni interregnum u kojem svi očekuju da vide da li će MKSJ protiv njega podići optužnicu za ratne zločine, što bi dovelo do nove političke krize na Kosovu. Ironično je to što je Haradinaj u prvih nekoliko nedelja, koliko je na funkciji, pokazao zadivljujuće vođstvo, odlučnost i žurnost u sprovođenju programa standarda i decentralizacije na koje pozivaju Kontakt grupa i Savet bezbednosti.

¹⁹ Predsednik Putin rekao je: "Mi nismo povukli naše snage sa Kosova zato što nam je svejedno šta se tamo događa, već zato što nismo mogli da utičemo da se situacija promeni. Da smo ostali bili bismo i pokriće za nedela. Naše prisustvo ne bi čak ni sprečilo događaje koji su se dogodili u martu, a bili bismo odgovorni za njih. A to je za Rusiju neprihvatljivo". Izjave medijima povodom posete premijera Srbije Koštinice, Soči, 03. jun 2004. godine, UNMIK Belgrade Media Update, 04. jun 2004.

²⁰ "Rusi sada hoće preki sud na Kosovu ako se nastavi ubijanje Srba. Njima je lako da tako govore pošto njihove snage nisu tamo". Razgovori Krizne grupe, zapadnoevropske prestonice, jun 2004.

²¹ U vezi sa zabrinutošću Rusije za eventualni nastanak Velike Albanije, vidi na primer referat Borisa Šmeleva, "Powder -

Srbija. Mora se doneti osnovna odluka o tome kakav stav zauzeti prema Srbiji, čija nesaradnja raste, nakon što je podstakla bojkot izbora za Skupštinu Kosova. Srbija ide u pogrešnom smeru i na ostalim važnim frontovima kao što je na primer saradnja sa Tribunalom u Hagu. Politikom popuštanja ugrozile bi se postojeće investicije međunarodne zajednice na Balkanu. Kritikujući stav Beograda, Jesen-Petersen upotrebio je teške reči, odbacio je pokušaj Beograda da se ubaci u razgovore o decentralizaciji, i odbio njegov zahtev za održavanje posebnih izbora za kosovske Srbe. Poseta SPSC Jesena-Petersena Beogradu 17. januara obeležila je skoro potpuni slom u dijalogu između UNMIK i Vlade Srbije. Ukoliko ga međunarodna zajednica ne podrži, kredibilitet Jesena-Petersena u Prištini biće narušen. Stav Beograda -- i raspoloživi prostor da se taj stav modifikuje -- razmatra se detaljnije u odeljku D.

Kredibilitet UNMIK. Bez obzira na impresivni učinak Jesena-Petersena, pokazuje se da je praktično nemoguće da se podrška UNMIK u javnosti pomeri sa mrtve tačke.²² Uprkos njegovoj snažnoj odbrani limita preko kojih Priština neće da ide, njegova administracija i dalje je taoc lokalnog javnog mnjenja, koje bi se lako moglo mobilisati protiv ove uprave. Ukoliko Tribunal u Hagu podigne optužnicu protiv Haradinaja, mogućnost izbjivanja protesta i nasilja je evidentna.²³ Međutim, na saradnju kosovskih Albanaca sa Hagom ne treba primenjivati niže standarde od onih koji važe za Srbiju, Hrvatsku ili Bosnu. Ako ostavimo po strani rizik od izbjivanja nasilja i pobune, uslovi unutrašnjih reformi, prenosa nadležnosti, izgradnje kapaciteta i decentralizacije, koji svi paralelno treba da budu ispunjeni do leta 2005. mogu se pokazati kao suviše zahtevni.

Za razliku od svojih prethodnika, novo rukovodstvo UNMIK više je naklonjeno potrebi da se u okviru raspoloživog vremena i ovlašćenja stvori što je moguće više "virtualne realnosti" koja je nalik nezavisnosti. Na sastanku iz jula 2004. godine, Krizna grupa je bezuspešno pozivala na to da UNMIK odredi jednu jedinicu ili nekog

magazine of Europe or Zone of peace and stability: European Future for Balkans", koji je podnet na sednici CEPS/IISS Foruma za bezbednost u Evropi 25.oktobra 2004. u Briselu.

²² Redovno tromesečno ispitivanje javnog mnjenja koje sponzorišu UNDP/Riinvest pokazalo je da je podrška UNMIK-u u javnosti u julu 2004.godine. iznosila 20,7 posto, što je najniža vrednost do sada, dok je delovanjem Jesena-Petersena do novembra ova podrška neznatno porasla - na 24 posto. Za razliku od toga, njegovo lično delovanje odobravalo je 70 posto ispitanih.

²³ Rizik od izbjivanja nasilja naročito je velik u Dečanima, kraju odakle potiče Haradinaj. Istraživanje Krizne grupe u Dečanima pokazalo je da bi mnogi u tom kraju protumačili optužnicu MKSJ-a protiv Haradinaja kao udarac koji je protiv izgleda Kosova da stekne nezavisnost.

službenika na visokom položaju koji bi sistematski radili na rešavanju onoga što Kosovu nedostaje: telefonski pozivni broj, bankarske šifre, putna isprava i slično. Zamenik Jesena-Petersena, Leri Rosin, sada namerava da se pozabavi ovim temama.²⁴ Međutim, u najboljem slučaju možemo se nadati da će do sredine leta biti vidljive tek kozmetičke promene.

UNMIK nema kapaciteta da izvuče Kosovo iz sve teže ekonomске recesije. Navode Sekretarijata UN da "će se sa donatorima i agencijama UN na opštinskom nivou realizovati projekti koji donose brze efekte kako bi se postavili temelji za oporavak privrede" opovrgava zaključak međunarodnih finansijskih institucija da se privreda na Kosovu ne može oporaviti ukoliko se ne reši njegov konačni status.²⁵ Još je gore to što se Sekretarijat nije konsultovao sa Evropskom komisijom pre nego što je generalni sekretar Anan pozvao EU "da hitno izradi i realizuje strategiju ekonomskog razvoja".²⁶ Jedan funkcioner Komisije potvrdio je da EU nema nameru da Kosovu nameće bilo kakav plan ekonomskog razvoja, a kamoli da preuzme bilo kakvu odgovornost za tamošnju upravu.²⁷

Decentralizacija. Loše definisano pitanje decentralizacije ovlašćenja i njihovog prenosa na jedinice na opštinskom ili nižim nivoima, što je međunarodna zajednica postavila kao prioritet nakon nemira iz marta meseca, biće za UNMIK u narednim mesecima naročito nezgodno pitanje za rešavanje. S obzirom da je insistiranje na decentralizaciji došlo kao reakcija na nemire, predstavljeno je kao kazna za Albance, što je teško uskladiti sa porukom da bi to moglo biti od koristi za sve. Međutim, dok Srbija pokazuje

²⁴ Razgovor Krizne grupe, Priština, 21.oktobar 2004. godine. Rosin je rekao da se nada da će brzo uspeti da obezbedi Kosovu telefonski pozivni broj.

²⁵ Vidi *Kosovo Economic Memorandum* Svetske banke od 17. maj 2004. godine, može se naći na Internet strani: www.worldbank.org/kosovo. Iako je zaključak Svetske banke naišao na otpor njenih institucionalnih sagovornika još pre objavljivanja ovog Memoranduma, većina ga je u međuvremenu prihvatile. Izveštaj Međunarodnog monetarnog fonda od 18. novembra 2004. godine, "Kosovo - Gearing Policies Toward Growth and Development" nešto je eksplicitniji: "Rešavanje konačnog statusa Kosova omogućilo bi stvaranje klime za poštovanje prava u onoj meri u kojoj politička nesigurnost može da zaustavi investicije i privrednu aktivnost uopšte." Internet strana: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/kosovo/2004/eng/111804.pdf>.

²⁶ Dopis generalnog sekretara Kofi Anana Savetu bezbednosti o tome "The way forward in Kosovo", 10.novembar 2004. godine., S/2004/932, Anex II. Dok generalni sekretar poziva EU da preuzme veću odgovornost za ekonomski razvoj, EU moli da "Četvrti stub" strukture UNMIK-a ne bude nazvan "Stub EU" već samo "Stub koji finansira EU".

²⁷ Razgovor Krizne grupe sa funkcionerom Evropske komisije, Brisel, 03.12.2004.

sve veći interes ne za decentralizaciju već za podelu Kosova, kosovski Albanci nisu radi da dodele novi status opštine ili podopštinske jedinice srpskim područjima ukoliko ne dobiju eksplicitniju garanciju da se granice Kosova neće menjati. Međunarodna zajednica redovno potcenjuje strah Albanaca od toga da srpska manjina služi Beogradu kao isturena pozicija za povratak u ovu pokrajinu,²⁸ mada i njena neodredenost u pogledu konačnog statusa šest godina od kada je preuzeala upravu takođe pothranjuje ovaj strah.

Jula 2004. godine zajednička radna grupa UNMIK i PISK, kojom je predsedavao ministar iz Demokratske partije Kosova (PDK) Jakup Krasnići, izradila je okvirni dokument o decentralizaciji, ali nije odredila lokacije za pilot projekte kako je tražila Kontakt grupa. S druge strane, premijer Haradinaj iznenadio je mnoge posmatrače time što je podržao princip pilot projekata, izražavajući spremnost da se status opštine dodeli enklavi u Gračanici i da se brzo pređe na realizaciju.²⁹ Njegov angažman na ovom pitanju izazvao je varnice sa strane PDK, koji je sada u opoziciji.³⁰

Iako je poziv predsednika Srbije Tadića da se srpska policija rasporedi u srpske opštinske i podopštinske jedinice³¹ do početka marta 2005. godine bio nerealno jednostran, jer bi to značilo da su ovlašćenja vezana za bezbednost preneta na manjinu pre nego što su bila dostupna većini, UNMIK je ipak svoju politiku krojio u skladu sa ovim, ubrzavajući planove za prenos svih nadležnosti za rad policije. Ostaje da se vidi kako će se ovo izvesti. Neki su izrazili zabrinutost da Kosovska policijska služba još uvek nije dovoljno razvijena da bi se komandovanje prenalo sa sadašnjeg regionalnog nivoa na opštinski (ili zapravo nije voljna da se toga prihvati).³²

²⁸ Visoki funkcioner Sekretarijata UN otkrio je u svom nonšalantnom komentaru da se ovaj faktor uopšte ne uzima u obzir: "Niko na Kosovu sigurno ne misli ozbiljno da će biti vraćeni Beogradu?" Razgovor Krizne grupe, Njujork, 17.05.2004.

²⁹ Da bi izbalansirao ovaj projekat i podstakao stanovište da će decentralizacija koristiti svim zajednicama, Haradinajeva Vlada razmišlja i o pilot projektima u područjima sa isključivo albanskim stanovništvom, (Junik); na mestima sa mešovitim albansko-goransko-turskim stanovništvom (Mamusa/Mamusha); i u nekim velikim albanskim i srpskim selima južno od Gnjilana/Gjilan.

³⁰ Vidi komentare Envera Hodžhaja, poslanika PDK-a u Skupštini, koje je dao "Lajmu", 11.01.2005.

³¹ U zvaničnom saopštenju koje je izdato nakon posete Kontakt grupe Prištini u julu 2004. godine upućen je poziv PISK-u i UNMIK-u da razmotre prenos funkcija policijskog rada na opštinski nivo.

³² Razgovor Krizne grupe sa funkcionerom Odeljenja za pravosuđe UNMIK-a, novembar 2004.

Iako je Jesen-Petersen insistirao na tome da Beograd ne može da pregovara o decentralizaciji direktno sa PISK, nakon uspešnog poziva koji je Beograd uputio Srbima da bojkotuju skupštinske izbore u oktobru 2004. godine, potisnuti su svi drugi potencijalni partneri sa srpske strane. U isto vreme, neki u međunarodnoj zajednici žele da nagrade predsednika Tadića za njegov uspešan apel kosovskim Srbima da glasaju na ovim izborima.³³ Oni vrše pritisak na šefu UNMIK da proces decentralizacije pomeri iz Prištine na pregovore između Beograda i Prištine, čime se rizikuje da se ovo pitanje pretvori u pripremu za podelu Kosova.

Iako se smatra da su svi ministri inostranih poslova zapadnih zemalja u Kontakt grupi zaključili da bi podela Kosova bila nepoželjna, niko od njih još uvek nije izašao u javnost sa ovim stanovištem. Što se tiče SPGS Jesena-Petersena lično, on je počeo je da popunjava ovu prazninu izrazivši jasan stav u Savetu bezbednosti 29.novembra 2004. da se protivi podeli, koji potkrepljuje sve snažnijim izjavama od kada je na Kosovu.

B. KOSOVSKI ALBANCI

Činjenica da je Ramuš Haradinaj bio komandant OVK tokom rata otežaće novom kosovskom premijeru da uspostavi dijalog sa Srbima i Srbijom, uprkos tome što su neki kosovski Srbi ohrabreni njegovim izjavama o nameri da im izade u susret, dok će mu ta ista ratna prošlost obezbiti izvesnu meru tolerancije kod vlastitog naroda da može da krene u tom smeru. Za međunarodnu zajednicu mnogo je teža činjenica da Haški Tribunal protiv njega vodi istragu za ratne zločine. Dok ovo pišemo još uvek je neizvesno da li će Haški tribunal podići optužnicu protiv njega. Ako bude optužen, Haradinaj bi verovatno dao ostavku, umirio pristalice svojim izjavama i predao se. Bez obzira na to, ishod takvog razvoja događaja ne može se predvideti -- došlo bi do krize vlade, naravno, ali i do uličnih protesta, a tek ako Haradinaj više ne bude bio na sceni da ih obuzda, verovatno i do nasilja od strane bivših i potencijalnih budućih boraca iz njegovog rodnog kraja, zapadnog Kosova, koje bi bilo upereno protiv UNMIK. Ovo je pitanje koje ima ogroman potencijal da dovede do destabilizacije.

Novo rukovodstvo UNMIK ulaže velike napore da predupredi druge pretnje po stabilnost. Nakon bojkota

³³ Tadićev apel bio je izričito povezan sa obećanjima da će se postići napredak u decentralizaciji na osnovu politike Beograda da se formira srpski "region", koji je najpotpunije predstavljen u planu koji je Skupština Srbije usvojila 29.aprila 2004.godine; dostupno na:
http://www.mfa.gov.yu/Facts/plan_kim_e.html.

izbora, Jesen-Petersen optužio je vladu u Beogradu i crkvene krugove da sprečavaju višenacionalno društvo na Kosovu, dodajući da se manje plaši novog albanskog nasilja od srpske taktike.³⁴ Sredstva informisanja i albanski političari sa Kosova pripisali su mu u zaslugu da je prilikom svog prvog tromesečnog pojavljivanja pred Savetom bezbednosti UN 29.11.2004. godine "branio Kosovo". U Briselu tog istog meseca Jesen-Petersen je zatražio podršku NATO za svoj stav da ne treba kriviti institucije na Kosovu za zastoj u primeni standarda kada do toga dolazi zbog Beograda ili Srba sa Kosova.³⁵ Bez obzira na sve, narednih nekoliko meseci biće prepuni mogućnosti za UNMIK da se nadje na pogrešnoj strani u odnosu na nezadovoljstvo kosovskih Albanaca.³⁶

1. Identitet i nezavisnost

Osnov zahteva kosovskih Albanaca za nezavisnost leži u težnjama ka bezbednosti, dostojanstvu i begu iz siromaštva: čime se sprečava povratak pod represivnu upravu Beograda i izbegava poniženje u državi u kojoj bi bili poslednji po važnosti. Do sada je bilo malo reči o državnom identitetu.³⁷ Većina kosovskih Albanaca ležerno prepostavlja da je njihov nacionalni identitet dovoljan. Zastava, himna i dan nezavisnosti pozajmljeni su od Albanije. Kosovo ima jednu od najmilitantnijih grupa navijača za albansku fudbalsku reprezentaciju.³⁸ Kosovski Albanci posvetili su kroz istoriju veći deo svog

³⁴ Metju Robinson, "UN governor says Belgrade blocks Kosovo progress", Rojters, 25. oktobar 2004.

³⁵ Ekrem Krasnići i Perparim Isufi, "Jesen-Petersen: Institucionet e Kosoves nuk duhet te bartin perqejegesi nese dikush tjeter bllokoni procesin" /Jesen-Petersen: "Ne treba kriviti institucije na Kosovu ako neko drugi blokira napredak"/, Zeri, 11.novembar 2004. Rosin, njegov zamenik, izjavio je 22. novembra 2004. godine u Briselu na konferenciji o kosovskoj privredi da primenu standarda ne bi odložile promene u PISK-u, već nedostatak saradnje od strane Beograda i Srbija. Augustin Palokaj: "Pa kthim prapa ne politiken standarde dhe statusi" /"Nema povratka u politici standarda i statusa"/, "Koha Ditore", 24. novembar 2004.

³⁶ Moguće je da podmetanje dve eksplozivne naprave u Prizrenu 13. januara označava obnavljanje napada na međunarodne snage. Tog jutra, granatom koje je bila postavljena ispod policijskog vozila ubijen je policajac UNMIK-a iz Nigerije. To veče demontirana je eksplozivna naprava koja je nađena iza okružnog sedišta UNMIK-a. Metode koje su ovde primenjene podsećaju na incidente u Prištini u periodu od decembra 2003. do početka marta 2004. (vidi Izveštaj Krizne grupe za Evropu br. 155, *Collapse In Kosovo*, 22.april 2004. godine, str. 13).

³⁷ Najduža debata vodila se na stranicama niskotiražnih novina, prištinske "Jave".

³⁸ Adresa njihove Internet prezentacije je www.tifozatkuzezi.com. Fisnik Ismaili, koji je kreirao ovu prezentaciju, rekao je Kriznoj grupi da čak i ako nezavisno Kosovo bude imalo svoju reprezentaciju da će on nastaviti da navija za Albaniju.

militarizma albanskog nacionalnom pitanju. Mnogi smatraju apsurdnim da samo Albanija treba da nasledi nacionalne simbole, uključujući i dvoglavog orla zbog čijeg isticanja su hapšeni tokom Miloševićeve vladavine.

Kosovski Albanci pribjavaju se bezbednosnih implikacija u slučaju da albanski identitet zamene novim kosovskim identitetom.³⁹ Čak i kada se stave po strani pristalice malih marginalnih partija koje zagovaraju savez iz koga bi odmah nastala velika Albanija, mnogi nezavisnost vide samo kao privremeno rešenje i nadaju se da će doći do konačnog pripajanja drugim albanskim teritorijama.⁴⁰ Mnogi uzimaju stav predsednika Rugove da je Kosovo nezavisno još od 1991. godine, ali da se čeka na međunarodnu zajednicu da to "otkrije", kao da je to neki arheološki nalaz.⁴¹

Odsustvo šire vizije o tome kako bi izgledala država Kosovo, delimično je odraz načina na koji su se razvijale partie kosovskih Albanaca. One su bile pokrovitelji i nosioci unapređenja grupnih interesa, a delimično i ograničene nemogućnošću kosovskih Albanaca da se distanciraju od uloge žrtve sa kojom su se saživeli još od 1990-tih. Ovakav pogled na nezavisnost još uvek je dosta fleksibilan, te bi međunarodna zajednica mogla na njega da utiče. Međutim, ta fleksibilnost sa sobom nosi i opasnosti -- ako se ne usmeri ka kompromisu između različitih etničkih zajednica, može vrlo lako da se preobrazi u etnički nacionalizam, kojim se pomeraju granice. Da bi nadjačala težnje kosovskih Albanaca, međunarodna zajednica će morati da bude eksplisitnija u svom delovanju.

Sve više se prihvata stav da delotvorna kontrola teritorije podrazumeva ne samo mogućnost da se ta teritorija brani, već i odgovornost za zaštitu njenog stanovništva.

³⁹ Vidi komentare Hajredina Kucija u *Javi* od 29.januara 2002. godine: "Još od podele Albananca, vlada strah od gubitka nacionalnog identiteta koji predstavlja stub odbrane, dok stvaranje novog identiteta predstavlja rizik da se 'sklizne' u drugi identitet koji nije naš vlastiti".

⁴⁰ Nekoliko učesnika izrazilo je ovo gledište na tematskom sastanku Krizne grupe sa polaznicima letnje škole Univerziteta u Prištini, 28.jul 2004.

⁴¹ U okviru ubrzanog posleratnog arheološkog programa kosovskih Albanaca otkopane su lokacije i predmeti koji datiraju iz perioda pre srednjeg veka i pre Srba, još iz doba Ilira. Ovo je bila tema jedne nedavne izložbe koja je dugo vremena bila postavljena u prištinskom muzeju. Jedna figura iz ovog doba postala je u poslednjih godinu dana lajtmotiv novootkrivenog kosovskog identiteta, i nalazi se čak i na naslovnoj stranici izveštaja UNDP-a Humanitarni razvoj na Kosovu, koji je objavljen jula 2004. Dardanija (zemlja krušaka) predstavlja dodatni drevni identitet koji bi Kosovo moglo da preuzme. Predlog za zastavu Kosova koji je dao predsednik Rugova predstavlja Dardaniju.

Pristup koji je EU primenila prilikom priznavanja republika bivšeg Sovjetskog Saveza i bivše Jugoslavije 1991. godine podrazumevao je demokratiju, pravnu državu, ljudska prava i prava manjina, kao i dobrosusedske odnose, sa posebnim naglaskom na očuvanju postojećih granica tih republika kako se ne bi podsticali iredentizam i sukobi oko teritorije.⁴² Proces rešavanja konačnog statusa treba da pokrene pitanje suvereniteta između kosovskih Albanaca i Srbije koje će u potpunosti biti zasnovano na sledećem: ko od njih pokazuje veće kapacitete i spremnost da upravlja Kosovom i štiti sve njegove stanovnike? Zbog svojih postupaka iz prošlosti i konstantnog zanemarivanja albanske većine krajnje je neverovatno da ćemo videti Srbiju na mestu budućeg legitimnog vladara Kosova. Međutim, kosovski Albanci nisu pokušali da postignu dovoljnu saglasnost sa srpskom manjinom. Oni nisu još u potpunosti shvatili, mada bi moralni, da ishod u vezi sa konačnim statusom treba da bude zasnovan na kompromisu, uključivanju i zaštiti srpske i drugih manjina, niti je međunarodna zajednica bila u potpunosti eksplisitna u tom smislu, mada bi takođe morala to da učini.

Partijske vode kosovskih Albanaca izgradili su svoju karijeru na postizanju nezavisnosti. I nemiri iz marta meseca i relativno mali odziv glasača u oktobru 2004. godine, naročito među mladima, naglašava da ovi političari i njihov pristup politici imaju ograničen vek trajanja, i da podrška može uskoro opet da krene u smeru koji odstupa od zvaničnih političkih tokova. Postizanje konačnog statusa i održavanje stabilnosti su neodvojivi.

Albansko društvo na Kosovu nije naklonjeno tome da se srpskoj manjini daju ponude koje bi olakšale rešavanje statusa. I dok međunarodna zajednica upire pogled ka većini koja treba da zauzme odgovoran stav prema manjinama, kosovski Albanci ne smatraju da su dovoljno bezbedni da bi mogli sebi da priušte da budu darežljivi. S obzirom na legitimnost stava da je njihova vlast na Kosovu još uvek pod opsadom Beograda i činjenicu da međunarodna zajednica i dalje ne želi da se obaveže, ustupci neprijateljskoj "petoj koloni" nisu glavni prioritet.

Politička ograničenja koja ne idu u prilog tome da se kosovskim Srbima olakšaju uslovi, imaju i druge korene. Albancima koji su Srbima oteli imovinu nije teško da u zastavu uviju svoje lične interese protiv

⁴² Vidi Roland Rič, "Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union", *European Journal of International Law*, <http://www.ejil.org/journal/Vol4/No1/art4.html>.

povratka Srba.⁴³ U većini gradskih područja Srbi su imali najbolje stanove; velika grupa ljudi koji su otimali tuđu imovinu ima interes da se održi onaj nivo neprijateljstava zbog kojeg će vlasnicima te imovine biti neizvodljivo da se vrati. Opštinski organi, policija i albansko društvo na Kosovu uopšte veoma teško odolevaju takvim interesnim grupama. Drugi faktor predstavlja potreba kosovskih Albanaca za prostornim širenjem, usled brzog rasta broja stanovnika. Poriv za proterivanje Srba najteže je zaustaviti baš u novijim gradskim sredinama gde zajednice nisu toliko etablirane ili koherentne i u koje se nedavno doselio veliki broj lica iz seoskih sredina. Priština i okolni gradovi Kosovo Polje i Obilić zapadno od Prištine (oba osnovana tek tokom jugoslovenskog perioda) samo su neki od gradova koji su bili najviše pogodjeni tokom nereda.⁴⁴

Albansko neprijateljstvo prema Srbima zasnovano je i na nerešenim psihološkim posledicama rata, uključujući, kod nekih, i krivicu što se nisu borili u ratu.⁴⁵ Za Kosovare, krivica Srba za ratne zločine i dalje je kolektivna, a ne individualna. Malo je ratnih zločinaca koji su krivično gonjeni, bilo u Hagu, u Srbiji ili na Kosovu. Inostrane žalbene sudije odbacile su nekoliko osuda kosovskih Srba u Prištini, jer tužiocu koji su zanat učili u komunističkom sistemu nisu bili sposobni da izgrade slučaj prema međunarodnim standardima.⁴⁶ Regionalna rasprostranjenost nacionalne netrpeljivosti delom odražava sliku rata: zapadno Kosovo je teško područje, dok je na istoku, gde je bilo malo borbi, relativno opušteno. Međutim, paradoksalno je to da je u nekim selima u kojima je bilo žrtava klima za povratak Srba povoljnija nego u onim koja su se uglavnom klonila borbi pa sada osećaju potrebu da to nadoknade.⁴⁷ PDK, veća od dve partie naslednica OVK,

⁴³ Razgovor Krizne grupe sa funkcionerom UNHCR-a Miškom Mimicom, 06.novembar 2003.

⁴⁴ Razgovori Krizne grupe. Nekoliko gradonačelnika ispričalo je da su pokušavali da zaustave pobesnelu masu ljudi, ali ipak većinu lica nisu prepoznali.

⁴⁵ Ogroman teret nelečenog posttraumatskog stresnog poremećaja kod kosovskih Albanaca nalazi svoj izraz kroz neprijateljstvo i mržnju prema Srbima. Videti "Kosovo Human Development Report 2004" UNDP-a, str. 83-84. Kosovski Centar za rehabilitaciju žrtava mučenja procenjuje da od posttraumatskog stresnog poremećaja pati oko 25 posto stanovništva. Naravno ovo se podjednako odnosi i na srpsko stanovništvo.

⁴⁶ Vidi Stub OEBS-a, Odeljenje za praćenje pravnih sistema: "Kosovo's War Crimes Trials: A Review", septembar 2002. U ovom izveštaju opisano je kako su sudske iz inostranstva u osam od jedanaest slučajeva preinačile osuđujuće presude za ratne zločine na koje je podneta žalba Vrhovnom судu Kosova.

⁴⁷ Razgovor Krizne grupe sa Bujar Hodžom, CARE, Priština, 17.novembar 2004. CARE ima program međunacionalnog pomirenja u oko dvadeset mesta na Kosovu.

pragmatičnija je u vezi sa povratkom Srba i na opštinskom i na centralnom nivou od Rugovinog LDK.

Kosovski Albanci nisu iznadrili političko rukovodstvo koje je sposobno da ih ujedini oko vizije koja će ih transformisati. Uopšteno gledano, društvo gleda unazad, sagledavajući budućnost kroz žalopojke o nepravdi iz prošlosti i sadašnjoj zabrinutosti za bezbednost, umesto da prema srpskoj manjini, Beogradu i zemljama u okruženju zauzmu stav koji je okrenut ka rešavanju problema. Međutim, sve veći, mada ipak mali, broj organizacija civilnog društva, uključujući i neke ženske grupe, pokušava da stvori sveobuhvatniju višenacionalnu viziju.

2. Odsustvo praktičnih priprema za nezavisnost

S obzirom na nestavljanje da se dobije nezavisnost, politička zajednica kosovskih Albanaca i PISK obavili su malo praktičnih priprema tim povodom. U tome ih sputava uskogrudi mentalitet, zbog kojeg UNMIK tretiraju kao najvažnijeg međunarodnog aktera, a istovremeno ne uvažavaju shvatanja i očekivanja glavnih zemalja i međunarodnih institucija koje drže sudbinu Kosova u svojim rukama. Ovo je bilo očigledno i u koalicionom sporazumu između LDK i AAK posle izbora u oktobru 2004. godine kada je za premijera tokom predstojećeg ključnog perioda izabran kontroverzni vojni komandant - Haradinaj - protiv kojeg će možda biti podignuta optužnica zbog sumnje da je počinio ratne zločine.

Kosovski Albanci nisu razvili dijalog sa susednim zemljama. Zbog toga njihov projekat za postizanje nezavisnosti ostaje lišen kontakata koji bi mogli da osiguraju i olakšaju njegovu produ u regionu. Kao predizborni manevr, Veton Suroi obišao je Makedoniju, Albaniju, Crnu Goru, Hrvatsku i Sloveniju u septembru 2004. godine kako bi "dokazao da Kosovo može da komunicira sa svojim susedima i drugim državama, i da ne treba da čeka da neko drugi govori u njegovo ime". Neka sportska udruženja sa Kosova, iako sa promenljivim uspehom, pokazala su da nema potrebe da se čeka na dozvolu da bi se pregovaralo o njihovom mestu u regionu. Nekoliko evropskih saveza odbilo je pokušaj Košarkaškog saveza Kosova da uđe u evropsku ligu, dok je Rukometni savez savladao otpor iz Srbije i odobren mu je ulazak u Evropsku rukometnu federaciju, decembra 2004. godine.

Mnogi Albanci sa Kosova sumnjaju u vlastitu sposobnost da se snađu u uslovima nezavisnosti i preferiraju dalje međunarodno prisustvo, premda samo u svojstvu savetnika i posmatrača. Vlada veliki cinizam u vezi sa potkupljivošću i ograničenim sposobnostima

političara. Neki intelektualci strahuju da bi nedostatak iskustva mogao da dovede do propasti države koja bi se pretvorila u utočište za kriminalce, "Kolombiju u Evropi ... El Dorado za organizovani kriminal".⁴⁸

Nije jednostavno graditi institucije. Odsustvo državne tradicije, neprekidna nesigurnost, nepoverenje u namere međunarodnih aktera, i zatvorenost kosovskih Albanaca u predstavljanju sopstvene borbe za nezavisnost dovodi do odstupanja u ovom procesu. U izveštaju UNDP o humanom razvoju na Kosovu za 2004. godinu navodi se da izraz volje naroda nije kanalisan kroz institucije.⁴⁹ Umesto toga, kako priznaje jedan od vodećih intelektualaca, izbijanje nasilja, kao što su bili nemiri u aprilu 1981. i martu 2004. godine i brz prelazak na pobunu u martu 1998. godine ostaju "modus vivendi našeg društva... sve naše najveće odluke donete su u nezakonitosti".⁵⁰

"Čuvari" novih institucija na Kosovu još uvek imaju tendenciju da ih smatraju delom linije fronta u ratu koji još nije završen, i da ih guraju u borbu zanemarujući to čemu institucije treba da služe. Skupština Kosova posvetila je mnogo energije simboličkim proglašima umesto da strpljivo prikuplja zakone koji će biti potrebni novoj državi. Univerzitetски profesori i glavna studentska organizacija preokupirani su "nacionalnim pitanjem", a Radio Televizija Kosova (RTK) proglašava sebe "nezavisnom" i "100 posto kosovskom".⁵¹ Razlozi za konstantnu mobilizaciju i izobličavanje institucija kroz otpor su neprestani strah da će ponovo biti gurnuti u orbitu Beograda, ali i nesposobnost da se zamisle obrisi tobožnje države i na taj način izgrade pouzdane institucije koje bi je oživele.

Svaki put kada neka kosovska institucija ili neka ličnost sa Kosova dobije kritike međunarodne zajednice aktivira se kolektivni odbrambeni refleks. Tako su skupština i vlada požurili da odbrane RTK od kritika koje su mu upućene zbog načina na koji je prenosio vesti 16. marta 2004. i tako potpomogao izbijanje nasilja koje je trajalo još dva dana. RTK, vlada i svi političari uopšte

⁴⁸ Razgovor Krizne grupe sa Blerimom Rekom, Priština, septembar 2004. godine. Neko drugi rekao je: "Sa ovakvim političarima i ovom upravom, ja odlazim ako dobijemo nezavisnost". Razgovor Krizne grupe sa Dukagjin Goranijem, Priština, oktobar 2004.

⁴⁹ Ovo je dominantna tema izveštaja. Ispitivanje koje je obavio UNDP pokazalo je da su javni protesti i dalje glavni način angažovanja građana na Kosovu.

⁵⁰ Razgovor Krizne grupe, 24.05.2004.

⁵¹ Direktor projekta Krizne grupe za Kosovo član je Upravnog odbora RTK-a. Naše razmatranje o RTK-u u ovom izveštaju ne odražava obavezno i politiku celokupnog Upravnog odbora RTK-a.

mobilisali su se da podrže kako sve koji su već optuženi za ratne zločine tako i one koji će to eventualno biti. Umesto da onemogući imenovanje Haradinaja za premijera, mogućnost da će protiv njega biti podignuta optužnica samo je još više učvrstila to imenovanje.

Glavne institucije ne pripremaju kosovske Albance za izgradnju države. Jedan novinar RTK rekao je o svom programu: "Umesto da prosvećuje i obrazuje, on samo verno reprodukuje gluposti našeg društva".⁵² Visoki državni službenik PISK i akademik žali se da Univerzitetom u Prištini: "dominiraju razbojnici sa institucionalnom orijentacijom. Oni ne mogu da prežive u slobodnoj i fer konkurenciji. To je deo ovdašnjeg obrasca - takvi ljudi postaju lojalni partijski lakeji kako bi imali pokriće da vode državne institucije".⁵³ Čini se da su sindikati na RTK i univerzitetu daleko manje orijentisani ka rešavanju unutrašnjih pitanja, a daleko više ka zbijanju redova za vođenje spoljnih političkih borbi.⁵⁴

Pogrešne budžetske mere PISK postale su već hronične, i dovode do gomilanja nerealizovanih projekata i viškova tokom najvećeg dela godine, čime se privredi koja se bori sa problemom likvidnosti na veštački način uskraćuju novčana sredstva, nakon čega usledi sumnjava prekomerna potrošnja u decembru. U internom dokumentu Ministarstva finansija i privrede koji je KTV objavio 27.novembra 2004. godine navodi se da su do kraja septembra, ministarstva i opštine isplatile samo 45 posto godišnjeg konsolidovanog budžeta. U januaru ovo ministarstvo je ustvrdilo da su skoro sva sredstva isplaćena.⁵⁵

⁵² Razgovor Krizne grupe, septembar 2004.

⁵³ Razgovor Krizne grupe, Priština, 11. novembar 2004.

⁵⁴ Na primer, u septembru 2004. godine, prvi javni proglaš novog sinikata RTK-a ukazao je na nameru da se pokrene na otpor protiv optužnice koju je privremeni poverenik za medije planirao da podigne protiv ove stanice pred Odborom za nadzor medija zbog načina na koji je izveštavala o nemirima. Oslonivši se na ovo, zamenik direktora RTK-a zapretio je da "će ovaj sukob biti nemilosrdan, javan i da će se proširiti". Vidi saopštenje sindikata u "Epoka e Re", 14. oktobar 2004. godine, str. 2, i intervu sa bivšim zamenikom direktora Astrit Salihu u "Kosova Sot", 20.oktobar 2004. godine, str. 6. U ovom slučaju, sredinom decembra, RTK i privremeni poverenik za medije sporazumeli su se u poslednji čas, čime je sprečeno da situacija eskalira.

⁵⁵ U decembru 2004. prema zvaničnim procenama za tu godinu budžetski višak iznosio je 150 miliona evra, a 220 miliona evra je još čekalo da bude isplaćeno. Pa ipak početkom januara novi ministar Haki Šatri izjavio je da revidirane brojke pokazuju da nema budžetskog viška, a da treba da se isplati još 60 - 70 miliona evra. Jli Kaloši: "Suficit ne buxhetin e vitit 2004 nuk do te kete, thote ministri Haki Šatri /"U budžetu za 2004. godinu neće biti viška, rekao je ministar Haki Šatri/", "Zeri", 04. januar 2005.

Proizvoljno ponašanje ministarstva samo pogoršava nedostatke u demokratiji na Kosovu. Nakon što je novinarka, koja se bavi istraživačkim novinarstvom, Fatmire Terdevci objavila koliko je rođaka bivši ministar Ali Sadriu zaposlio u Ministarstvu za finansije i privredu, ovaj ministar joj je zabranio ulaz u objekat i prestao da se oglašava u njenim novinama.⁵⁶ Pokušaj atentata na Terdevcijevu -- koja je razotkrila i mnoge druge skandale -- u septembru 2004. snažno je destimulisao druge novinare da se usprotive korupciji i kriminalitetu. Prethodna vlada, formirana u širokoj koaliciji, obezbedila je prečutni sporazum među partijama da u javnosti neće objavljivati dela korupcije koja su počinile druge koalicione partije, mada će se sa nastankom nove političke klime ovo možda i promeniti.

Kriminalitet i ograničenje konkurenčije predstavljaju prepreke za porast poslovnog poverenja i privredni rast. Predsednik Privredne komore primetio je da: "Postoji trend ka stvaranju monopolâ".⁵⁷ Nakon rušenja novog tržnog centra "Ben Af" u Uroševcu/Ferizaju pomoću automobila bombe 10.novembra 2004. godine, čemu su prethodile dve nedelje povremenih oružanih obračuna u kriminalnom podzemlju, usledilo je ranjavanje duvanskog magnata sa zapada Kosova, Ekrema Luke, 26. novembra.

Zabrinjava nedostatak kadrova koji bi nosili demokratiju -- od angažovane i kritički nastojene javnosti preko visoko obrazovanih stručnjaka do službenika na višim položajima u državnoj službi.⁵⁸ Jedan Albanac sa Kosova prokomentarisao je: "Svaki put kada se vratim vidim da ovo društvo još više propada. Ljudi se mnogo žure, ali u toj žurbi zaboravljuju moral i poštjenje". Obrazovanje i dostignuća nisu na velikoj ceni kao vrednosti. Isti posmatrač primetio je nespremnost mladih da čitaju i uče.⁵⁹ Predavač na Univerzitetu u Prištini, Enver Hodžhaj, žali se: "Mnogo mojih studenata studira da bi zauzeli položaj u društvu koji mi imamo i da bi obezbedili sebi privilegije, a ne zbog istinske vrednosti razmišljanja".⁶⁰ Na oko 2 miliona

Albanaca na Kosovu proda se tiraž manji od 30.000 primeraka dnevnih novina.

Kosovski političari, institucije i mediji redovno se pozivaju na istoriju u objašnjavanju dogadaja, kroz prikaz koji je zatvoren i vrti se u krug. "Epoka e Re" bila je vodeća u tome kada je 30.marta 2004. godine objavila naslov "Hapšenja kao '81". I predsednik Skupštine Daci poredio je situaciju posle nemira sa 1981.⁶¹ Ekstremniji elementi medija i civilnog društva, kao što su "Epoka e Re" i Savet za odbranu ljudskih prava i sloboda, povlače paralelu između UNMIK i režima iz 1980-tih i 1990-tih.⁶² Jedan visoki strani zvaničnik primetio je da je čak i bivši ministar za javne službe, Jakup Krasnići, opisao UNMIK kao "novog Miloševića": "Onda je lako ljudima da shvate šta sa nama da rade".⁶³ Scenario otpora je refleksna reakcija na više puta proživljeno iskustvo pretresa radi pronalaženja oružja, kroz koje su prolazile i prethodne generacije za vreme vladavine Otomanskog carstva, Jugoslavije i Srbije sve do 1990-tih, pa i sada pod upravom NATO i UN. Nedostatak institucionalne orijentacije znači da za neke koji imaju iskustva sa oružanim otporom, nastavak metoda iz 1998-1999. predstavlja jedini mogući način, i oni sadašnju situaciju sagledavaju kroz prizmu tog rata.

3. 2005. godina: Program za kosovske Albance

Albanci na Kosovu treba hitno da postignu međusobni konsenzus o tome da uspeh da se celokupna teritorija Kosova zadrži u jednoj nezavisnoj državi zavisi od njihove sposobnosti da izglade spor sa srpskom manjinom. Počev od ovog trenutka, potreban im je jedan aktivistički program konkretnih mera koji bi bio povezan sa uslovijenim ponudama za budućnost -- moderan pristup multietničnosti, okrenut ka rešavanju problema, a ne uskogrudi pristup zasnovan na ispunjavanju kvota i prožet pritužbama.

Izdavač "Zeri" apelovao je u nedavnom uvodniku na društvo da pređe na drugu dramatičnu promenu kursa,

⁵⁶ Razgovor Krizne grupe sa Fatmire Terdevci, jun 2004.

⁵⁷ Ismail Kastrati, "Kush e mbroj biznesin privat ne Kosove" /"Ko će da brani privatne firme na Kosovu?"/, "Zeri", 12.novembar 2004.

⁵⁸ U tom smislu vredno je pomenuti da je, uprkos kritici koja se u ovom izveštaju upućuje na račun nivoa programa javnog emitera RTK-a, potrebno podržati razvoj vitalne državne televizije na Kosovu. Čini se da su sadašnja zakonska rešenja sadržana u nacrtu Zakona o nezavisnom povereniku za medije usmerena ka tome da se oslabi kako princip nezavisne javne radiodifuzije tako njeno finansiranje.

⁵⁹ Razgovor Krizne grupe sa bivšim koordinatorom za Kosovo Instituta za izveštavanje o ratu i miru (IWPR) Agimom Fetahajem, Priština, 23.avgust 2004.

⁶⁰ Razgovor Krizne grupe, London, 24. maj 2004.

⁶¹ U televizijskim komentarima od 13.0 april 2004.

⁶² Rok 30.april 2004. godine. koji je UNMIK predvideo u Planu za primenu standarda za PISK da smeni "rukovodstvo opštinskih organa i ograna političkih partija koji su svojim izjavama i postupcima doprineli nasilju protiv članova zajednice" izmamio je veliku brigu iz kabineta premijera da se PISK nanovo gura ka situaciji iz 1980-tih i 1990-tih gde se od njega "očekuje da otpušta ljudе na osnovu njihovih političkih uverenja". Vidi članak IWPR-a: "Kosovo: UN Lays Down Conditions", od autora Artana Mustafe i Jete Ksharara, 08.april 2004.

⁶³ Razgovor Krizne grupe, bivši vršilac dužnosti SPGS Brejšo, 06. jul.2004.

koja bi po obimu bila slična onoj s kraja 1990-tih kada se pribeglo ratu kao poslednjem sredstvu:

"...tako velika promena u situaciji na Kosovu, nakon rata iz 1998. i 1999. godine, nije bila praćena... promenama u našem mentalitetu, našim političkim koncepcijama, niti u našem ponašanju ili postupcima. Tih godina pre rata svako od nas zakleo se da ćemo biti najbolji u Evropi, u svakom smislu, ako samo uspemo da se oslobođimo Srbije....Ali sada shvatamo da nismo dobro poznavali sami sebe. A ono što je ključno je to da postizanje krajnjeg cilja, nezavisnog Kosova, direktno zavisi od ove druge ogromne promene....Ako smo nekad morali da budemo hrabri i da se žrtvujemo da bi oslobođili Kosovo, sada su nam potrebni pamet, smirenost i politički pragmatizam. I nemamo mnogo vremena za sticanje ovih političkih karakteristika; samo nekoliko meseci."⁶⁴

Da bi se albansko društvo na Kosovu pokrenulo u potrebnom smeru, PISK će morati da stavi snažan naglasak ne samo na formulisanje politike, već i na njeno objedinjavanje i predstavljanje vlastitom izbornom telu kao dela nagodbe. Strateški cilj trebalo bi da bude trojak:

- izrada sveobuhvatnog pristupa kojim će se izaći u susret potrebama manjina -- putem građanskog ugovora ili deklaracije o pravima;⁶⁵
- navikavanje kosovskih Srba na mogućnosti za saradnju sa i delovanje preko PISK; i
- putem predloga i uslovljenih ponuda, predstavljanje, i Srbiji i Srbima sa Kosova, glavnih karakteristika modela buduće podrške manjinskoj zajednici, koji je zasnovan na prekograničnoj saradnji i postupcima kojima će Priština i Beograd pružati podršku jedno drugom i ojačavati svoje međusobne odnose.

Takva politika izražena kroz predloge projekata može privući sredstva donatora i doneti direktnе rezultate, dok bi kasnije faze bile ambicioznije i mogle bi se eventualno usloviti saradnjom Beograda na održanju srpskih zajednica na Kosovu. Na taj način bi i Beograd mogao biti obuhvaćen pažnjom koja se posvećuje standardima, a ovakva politika mogla bi se upotrebiti i kao političko sredstvo za pregovore sa međunarodnom zajednicom oko konačnog statusa.

⁶⁴ Blerim Šala: "Kthesa e dyte e madhe", 29.novembar 2004.

⁶⁵ Izveštaj Krizne grupe za Evropu br. 143, *Kosovo's Ethnic Dilemma: The Need for a Civil Contract*, 28.maj 2003.

Pripreme za pregovore o konačnom statusu. Formiranjem *odbora za konačni status* -- verovatno u Skupštini -- mogla bi se smekšati nepokolebljiva pripadnost jednoj od strana u uslovima kada na Kosovu po prvi put postoje vlada i opozicija. Ovaj odbor trebalo bi da okupi stručnjake iz civilnog društva, naročito iz redova manjina koje su ranije bile marginalizovane, žene i omladinu. Odbor bi mogao postati nosilac jedinstva među kosovskim Albancima u vezi sa strategijom za rešavanje konačnog statusa.⁶⁶ Kada bude formiran, mogla bi se tražiti sredstva od donatora kako bi se odboru omogućilo da ima svoj stalni sekretarijat i angažuje inostrane eksperte za diplomaciju i međunarodno pravo, a možda i da ima kancelarije u Njujorku i Briselu. Ovo bi bio jedan od načina da se zaobiđe oštra kritika UN-a i Kontakt grupe protiv toga da PISK vodi međunarodne odnose.

Kada budu pomirili svoja konceptualna razmimoilaženja u vezi sa nezavisnošću, PISK i političke partije treba da pokušaju da ostvare neopozivu vezu između svog stava i programa međunarodne zajednice. UNMIK se protivio dosadašnjim potezima Skupštine Kosova u tom pogledu -- kao na primer kada je 2003. godine zamalo proglašena nezavisnost i kada su u julu 2004. usvojene dalekosežne izmene i dopune Okvirnog ustava i predstavljene kao "privremeni ustav" -- zato što se njima prevazilaze propisani parametri za rad Skupštine i prkos međunarodnoj zajednici. Za Kosovo je neophodno da kosovski Albanci budu spremni da poštuju srpsku i druge manjine, kao i da ih drugi vide kao takve.

Udovoljavanje potrebama kosovskih Srba i drugih manjina. PISK treba da koristi matricu prioritetnih standarda da bi lansirao konkretne programe usmerena ka udovoljavanju potreba srpske manjine. Kroz razumljivo obraćanje svom biračkom telu i intenzivni marketing, PISK treba da naglasi da se održiva država Kosovo može izgraditi samo na takvoj pogodbi. Ovo bi moralno da obuhvati otvaranje institucionalnog prostora za zajednice Srba na Kosovu, na primer kroz decentralizaciju; pretvaranje Prištine i ostalih delova Kosova u okruženje koje je naklonjeno kako bi se pariralo de facto odvajanju severnog dela; i proaktivno pokretanje dijaloga i mahanizama za saradnju sa Srbijom u pružanju podrške srpskoj manjini i njenom očuvanju.

⁶⁶ Jedan od zadataka mogla bi biti nadgradnja zajedničkih dopisa koje su u poslednjih osamnaest meseci potpisale vođe svih najvećih partija kosovskih Albanaca, a u kojima se daje podrška pristojnom tretmanu srpske manjine. Inicijativu za oba dopisa, zajednički dopis o povratku u letu 2003. i zajednički dopis iz aprila 2004. godine nakon martovskih nemira, dao je Tači, vođa PDK-a.

Energičnim sprovođenjem ove politike albansko društvo na Kosovu bi istovremeno dobilo izraženiju strukturu. Premijer Haradinaj je već pokazao zadivljujući potencijal da preuzme vodeću ulogu u ovakvom pristupu. Dana 06.decembra 2004. godine, srpskoj novinskoj agenciji Beta izjavio je: "Sada želim da izgradim društvo. Tokom proteklih pet i po godina shvatio sam šta je potrebno za ovaj proces. Oko sebe imam stručnjake koji nisu samo sa Kosova, i Kosovo će biti savremeno". Izjavio je da bi se upustio u prenos ovlašćenja novoj opštinskoj jedinici u Gračanici u okviru pilot projekta decentralizacije, i da je spreman za dijalog sa paralelnim strukturama Srba na severu Mitrovice, kao i da ode u Beograd ili da na Kosovu primi rukovodstvo iz Srbije.

PISK bi trebalo da predviđa budžetsku stavku za hitne mere i postupke, koji mogu biti mali i simbolični, i za koje ima malo nade da će ih kosovski Srbi odmah prihvati. Na primer, odmah bi trebalo početi sa radom na kampanji "Priština -- otvoren grad". Ova kampanja bi obuhvatila i praktične mere koje bi stanovnike obližnjih srpskih enklava privukle da dolaze u glavni grad, kao što su uvođenje redovne autobuske linije; distribucija po prodavnicama nalepnica za izlog na kojima, na pozadini na kojoj je prikazana albanska zastava, piše "govorimo srpski"; postavljanje znakova sličnog izgleda na ulazima u grad na kojima bi pisalo "Priština - otvoreni grad"; promovisanje slobode kretanja u glavnom gradu preko radija i televizije; prikazivanje filmova u bioskopima u Prištini koji su pored albanskog titlovani i na srpskom jeziku; pružanje podrške otvaranju jedne strateške, velike knjižare sa velikom ponudom knjiga na albanskom, engleskom, i srpskom, bošnjačkom i hrvatskom; i otklanjanje ograničenja koja onemogućavaju Srbima pristup stotinama hiljada srpskih knjiga u "narodnoj" biblioteci (dok bi istovremeno biblioteku trebalo bolje prilagoditi potrebama svih korisnika). Na Univerzitetu u Prištini neka predavanja mogla bi biti na srpskom/bošnjačkom i engleskom.

Zdrav naglasak na uključivanju građanskog društva i inostranih eksperata, koji ima nova vlada, trebalo bi iskoristiti da se ovaj plan obogati i predstavi međunarodnoj zajednici na način kojim će se privući nova sredstva. S druge strane, rezultate ovog plana trebalo bi isticati kao primer koji treba slediti i u drugim oblastima života na Kosovu, na primer kroz osnivanje centara gde bi se okupljale žene iz obe zajednice i bavile se prihodovnim delatnostima.

Pokušaji da Priština postane prijemčivija za Srbe izgledali bi prazno bez složnih napora da se Srbi vrate u obližnje gradske centre, Obilić i Kosovo Polje, odakle su vratom isterani u martovskim nemirima. Aktivnosti koje je PISK imao u ovom smeru nisu bile orijentisane ka postizanju ciljeva, niti su bile dobro uskladene sa KFOR. Srbi sa kojima je razgovarala Krizna grupa tvrde

da ne mogu da se vrate u Obilić zbog nemara PISK, "ucena", proizvoljne odluke da se ne isplati 2.000 evra, koji su obećani svakom nastrandalom da bi ponovo opremili svoje domove, i loše bezbednosne koordinacije. PISK ne može prepustiti važne lokacije za povratak Srba hirovima opštinskih radnih grupa. Potrebno je namenski odrediti ljudi koji će se time baviti i usvojiti poseban pristup ovom pitanju na centralnom nivou gde bi se vršila koordinacija.

Slično tome, PISK bi trebalo da postavi osnove za infrastrukturu trostrane (Kosovo/Srbija/međunarodna zajednica) institucionalne i finansijske podrške srpskoj zajednici na Kosovu. Od posebne važnosti bila bi osnovna jedinica pri Ministarstvu za finansije i privredu koja bi predstavljala glavni punkt za prijem i isplatu sredstava iz ovog programa.⁶⁷ Neki viši položaji mogli bi biti rezervisani za predstavnike manjina, kako u glavnim državnim institucijama -- kao na primer još jedan zamenik direktora RTK ili prorektor univerziteta -- tako i na opštinskom nivou.

Jedna od oblasti gde bi se mogla brzo postići promena je zastupljenosti Srba i drugih manjina na TV i radiju širom Kosova. Ako kosovski Albanci ne vide manjine na TV-u, počinju da prepostavljaju da je Kosovo "ovlašćeno" da bude bez Srba.⁶⁸ Ako narodni plesovi u albanskim narodnim nošnjama i dalje ostanu okosnica programa, to će pojačati osećaj da je etnička pripadnost i dalje u režimu mobilizacije iz 1990-tih, sa naglaskom na nazadni nacionalizam orijentisan ka tradiciji.⁶⁹ Trebalo bi

⁶⁷ Jedan zapadni stručnjak sugerisao je da bi takva jedinica mogla da se razvije i pretvorи u model neteritorijalne "kulturne i personalne autonomije", zajedno sa "funkcionalnim institucijama samouprave koje obezbeđuju službe ovoj manjini (obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, raspolažanje kulturnim nasledjem, itd.), na primer, poput onoga što se radi Belgiji. Pojedinci, pripadnici ove manjine prijavili bi se da budu uključeni u ovaj program i učestvovali bi u pokrivanju troškova preko neke vrste takse. Ova šema mogla bi da obuhvati i podršku koju trenutno vlada Srbije pruža "paralelnim institucijama", kroz transparentni sistem donacija. Razgovor Krizne grupe, Džudi Bat, Institut za strateške studije EU, Pariz, januar 2005.

⁶⁸ Benedikt Anderson, u svom prikazu narastanja nacionalizma, *Imagined Communities* (London/Njujork, 1991.), smatra novine odgovornim za utemeljenje nacionalnih pripovesti. Ulogu novina preuzeila je navodno, televizija, naročito na mestu kao što je Kosovo gde je televizija tako mnogo zastupljena, a tiraž novina mali.

⁶⁹ Analogno tome, promenom u načinu na koji državna TV predstavlja "drugu" zajednicu načinjen je konstruktivni napredak u tome kako belci vide crnce i olakšano je naseljavanje u Južnoj Africi početkom 1990-tih. Herbert Adam i Kogila Mudli, "The opening of the apartheid mind", u Džon Mekgeri i Brendan O'Liri (urednici), *The Politics of Ethnic Conflict Regulation* (London, 1993.), str. 229-230.

pozivati Srbe u emisije vesti i one u kojima se diskutuje o tekućim pitanjima. Novinari koji su pripadnici manjina treba da imaju svoje priloge u glavim emisijama vesti u večernjim satima. RTK bi trebalo da preradi redakciju Srpske zajednice, koja mnogim Srbima izgleda preokupirana produkcijom "idiličnih priča o seoskom životu" kako ne bi uvredili albansku većinu. ("Zašto nikada ne gledamo izveštaje iz kolektivnih centara gde su smeštena interno raseljena lica?", pita je jedan raseljeni Srbin sa Kosova.) Dva privatna TV kanala koja pokrivaju celokupnu teritoriju Kosova nemaju programe za manjine. Program srpske zajednice na Kosovu ne bi trebalo da postane glasilo Beograda ili lokalnih ekstremista, već da predstavlja mesto na kojem ova zajednica može sa izrazi svoje interese i konačno oblikuje svoj identitet. Skupština Kosova mogla bi da doneše zakon o minimumu programa koji privatne stanice moraju da emituju na jezicima manjina.

Zalaganje za toleranciju. PISK, političko rukovodstvo i civilno društvo treba da preuzmu odgovornost i preduzmu koordinirane mere ka uspostavljanju temelja moralne zajednice koja će premostiti etnički jaz. Na najosnovnijem nivou to znači da svaka strana -- a naročito većinska zajednica -- mora da pokaže da vrednuje ljudske živote druge strane, tako što će na odgovarajući način reagovati na smrtnе slučajeve i ubistva,⁷⁰ smatrati nestala lica sa obe strane zajedničkim problemom i činiti simbolične gestove povodom nasilja iz prošlosti. Svrha ovoga bila bi da se obe zajednice uvere u takve namere druge strane, i da te namere ojačaju unutar svojih zajednica tako što će vodstvo stati iza njih svojim autoritetom. Bez začetka takve moralne zajednice, bledi su izgledi da će se postići makar i slabo ujedinjena uprava.

Civilno društvo i političke mreže treba da budu spremne da, ako se sumnja da je došlo do napada na nacionalnoj osnovi, reaguju simboličnim postupcima i javnim iskazivanjem stavova. Činjenica da rukovodstvo nije istupilo na ovakav način, omogućila je kosovskim Albancima da se u svojim reakcijama na napade na Srbе rukovode nespremnošću da priznaju da su napadi etnički motivisani, kao i ciničnim, lokalnim glasinama, koje imaju za cilj da preusmere pažnju sa krivice.⁷¹

⁷⁰ Koliko je dubok jaz koji razdvaja dve zajednice pokazuje i transparent koji su podigli Srbи iz Gračanice kao reakcija na ubistvo Dimitrija Popovića, koji je ubijen iz automobila u pokretu. Okrenut je ka glavnom putu koji vodi kroz selo, a poruka nije upućuna većinskoj zajednici iz koje potiču počinioци, već međunarodnim službenicima, i to na engleskom: "Stranci -- šta ćete pričati svojoj deci o tome šta ste radili na Kosovu?"

⁷¹ Na primer, iako je ubistvo mladih Srbа avgusta 2003. godine dok su se kupali u reci kraj Goraždevca dospelo u

Političko rukovodstvo treba da preuzeme inicijativu za pokretanje lanca pozitivnih reakcija. Uzećemo za primer nedavni događaj kada je PISK mogao da podstakne određene srpske političare sa Kosova da se pridruže javnom izražavanju žalosti zbog smrti šesnaest srednjoškolaca iz Mališeva čiji autobus se survao u klanac u severnoj Albaniji, 14.oktobra 2004. godine. Kada su srpski mladići ubijeni u Goraždevcu i Gračanici, Albanski političari mogli su da odreaguju komemorativnim činom, a kosovski Srbи su mogli da im uzvrate komemoracijom povodom smrti troje albanske dece sa Kosova koja su se utopila u Ibru 16.marta 2004. Mogao bi se formirati poseban odbor u Skupštini ili služba pri kabinetu premijera koji bi se bavio organizacijom takvog međuetničkog pomirenja.⁷²

PISK treba da shvati da su ovo elementi od vitalnog značaja za dokazivanje da PISK može delotvorno da kontroliše teritoriju Kosova. Nažalost, ovako usmerene aktivnosti biće teže realizovati sa Haradinajem kao premijerom nego što bi to bilo sa bivšom koalicijom, pošto će njemu biti uskraćen onaj politički prostor koji su njegovom prethodniku, Bajramu Redžepiju, daval i Srbи i međunarodna zajednica. S druge strane, on može ovom zadatku da doprinese svojim kredibilitetom partijskog vođe i ratnog komandanta OVK, sa popularnim prizemnim stavom.

Rukovodstvo PISK bi trebalo da učini značajnije poteze koji signaliziraju opredeljenost za sigurnost kosovskih Srbа, kao što su javne komemoracije i uvođenje dana podsećanja na srpske žrtve u ranijim talasima nasilja, na primer za srpskog profesora Dragoslava Bašića⁷³ i

svetske vesti, kosovski Albanci u obližnjem gradskom centru u Peći/ Peja uljuljkivali su se u uverenju da su se sami povredili igrajući se granatama. Razgovor Krizne grupe sa Sofij Kuper, aktivistkinjom na Kosovu koja je neposredno pre ubistva u Goraždevcu, učestvovala u demonstracijama protiv nasilja koje dolazi iz podzemlja u Peći/Peja i bezuspšeno pokušavala da organizuje slične demonstracije u znak protesta protiv ubistava u Goraždevcu, Priština, septembar 2004. Isto tako, nakon juna 2004. godine kada je iz automobila u pokretu ubijen Dimitrije Popović uiz Gračanice, "mašina za pravljenje glasina" u Prištini radila je prekovremeno kako bi izmisili priču da su žrtva i počionici bili povezani preko poslova sa drogom ili ukradenim automobilima.

⁷² Donald Horovic ističe da rituali kajanja, pacifikacije i pomirenja, kao i sredstva za rešavanje ubistava i nasilnih prestupa unutar zajednica mogu biti i jesu ugrađeni u strukturu njihovog društva. Međutim, ti društveni resursi nedostaju kada su u pitanju ubistva i prestupi između zajednica i moraju se formirati praktično od nule. *The Deadly Ethnic Riot* (Berkli/Los Andeles /London, 2001.), str. 372-373.

⁷³ Bašić, star 63, vratio se 1990. godine na Univerzitet u Prištini da predaje građevinu nakon što je kao Fulbrajtov stipendista studirao na Berkliju, Univerzitet u Kaliforniji. On je, kako se

njegovu taštu, koje je ubila masa naroda tokom proslave Dana zastave 1999. godine, na bulevaru Bila Klintonu u centru Prištine, što bi moglo da bude i deo inicijative za otvoreni grad. Gestovi izraženi kroz novinske naslove su još nešto što bi impresioniralo međunarodne zvaničnike koji treba da ocene u kojoj meri Kosovo napreduje ka ključnom standardu, a to je kompromis sa srpskom zajednicom na Kosovu.

Neke mere koje imaju za cilj da se spor izglađi, Srbi verovatno neće prihvati, ali bi, bez obzira na to, PISK trebalo da ih predloži. Nakon napora koji bi uložio za upućivanje prvog kruga ponuda, PISK bi dobio na kredibilitetu da predstavi veći i više strukturiran program sporazuma sa manjinama i uputi poziv i donatorima i Srbiji za pomoć u njegovom finansiranju i realizaciji.⁷⁴ PISK bi takođe mogao da daje uslovljene predloge, na primer, predlog za ponovno uvođenje fakultativnog učenja srpskog jezika u školama na Kosovu, nakon postizanja nezavisnosti, ako bi Srbija na sličan način podržala učenje albanskog jezika u okviru nastavnog plana i programa za Srbe na Kosovu.

Dijapazon pozicija koje zauzimaju srpski političari na Kosovu kreće se od onih koji su najviše naklonjeni saradnji do onih koji su to najmanje, počev od ljubaznog i politički neopredeljenog Slaviše Petkovića i njegove Građanske inicijative "Srbija", koja uživa zanemarljivu podršku, preko političara iz bivše grupe Povratak, čiji je lista kandidata, Srpska lista za Kosovo i Metohiju, bila bojkotovana na skupštinskim izborima, do onih iz Srpskog nacionalnog veća koji se svemu protive, i koji su zastupali taj bojkot. PISK ne treba da čini lošu uslugu Petkoviću time što ga tretira simbolično kao "dobrog Srbina", već bi trebalo da ga ojača tako što će mu obezbediti rezultate koje on može da ponudi biračima, i na taj način pokuša da privuče i političare sa sledećeg nivoa. Krajnji cilj je da se angažuje Srpsko nacionalno veće, i to nije nemoguće. I nedavni koalicioni pregovori u Severnoj Irskoj između Šin Fejna i Demokratske unionističke partije izgledali bi besmisleno pre samo dve godine.⁷⁵

govori, kritikovao Miloševića, naučio Albanski, zagovarao da "svaki ne-Albanac na Kosovu treba da zna njihov divni jezik", i smatrao da visoko obrazovanje može da isceli nacionalnu podeljenost na Kosovu. Vidi www.webwm.com/kosovo/h/fall.shtml.

⁷⁴ Na primer, kada bi pokazali konkretni napredak u kvalitetu izveštavanja i programa o manjinama, RTK i PISK bili bi u jačoj poziciji da traže od donatora da sufinansiraju uvođenje teleteksta, što bi omogućilo titlovanje svih snimljenih emisija na srpski jezik. Kada bi se pokazalo da je Srbima sa Kosova obezbeđen pristup "narodnoj" biblioteci, PISK bi mogao da traži od Vlade Srbije da obezbedi nove knjige, iz programa nabavke knjiga za svoje javne biblioteke.

⁷⁵ Vidi Džonatan Fridlend: "Locked in an Embrace", "Gardian", 01.decembar 2004.

C. KOSOVSKI SRBI

Mnogi kosovski Srbi drže se ideje -- a Beograd ih svojom retorikom ne razuverava u tome -- da će Srbija ipak dobiti ponovo Kosovo, a da oni samo treba da izdrže do tada. Slično kao i Albanci, Srbi na Kosovu su duboko traumatizovani i krhki, uplašeni osamnaestogodišnjom antialbanskom propagandom iz Beograda i albanskim nasiljem, naročito od 1998. Od nekadašnje privilegovane grupe koja je bila na vlasti u svojoj nacionalnoj državi, Srbi su postali ugrožena manjina unutar potencijalne države u kojoj će većinu činiti Albanci. Bili su svedoci toga kako kolone srpskih izbeglica odlaze u Srbiju i plaše se da će ih zadesiti ista sudbina. Plaše se takođe i za ličnu bezbednost, čak i kod svojih kuća. Velika nezaposlenost i malo mogućnosti u privredi još više pogoršavaju osećaj Srba da su na Kosovu ugrožena vrsta.

S obzirom na nespremnost albanskih političara da se pozabave njihovim strepnjama, i na to da UNMIK nije obezbedio bezbedno okruženje, ova zajednica hvata se za ono što smatra da je za nju poslednja slamka - Beograd. Bojkot izbora oktobra 2004. godine marginalizovao je kosovske Srbe koji su težili tome da budu priznati kroz izbore. Najtvrdokornije vođe van institucija koji su podsticali bojkot tvrde da oni zastupaju ovu zajednicu.

Prefinjeniji sloj srpskih političara, funkcionera i stručnjaka sa Kosova, smatra da je odlaganje definisanja konačnog statusa Kosova najbolja šansa da se sačuva ono što je preostalo od zajednice, kao i da se podstakne povratak raseljenih lica. Oni se nadaju da će se tokom produžene vladavine međunarodne zajednice narušiti albanski, a rehabilitovati srpski imidž, što bi dovelo do prestrojavanja politike u korist Srbije. Osim toga nadaju se da će utihnuti nacionalistička strast kosovskih Albanaca i da će konačno biti moguće iznaći mehanizme da Kosovo nađe mesto unutar Srbije. Oni nastoje da izbegnu ono što kosovski Albanci najviše priželjuju, a to su prvi signali od međunarodne zajednice da će Kosovo dobiti nezavisnost. To bi moglo da uništi njihov moral, i da natera mnoge na odlazak.

Pošto nisu razvili privatna preduzeća, čemu su Albanci bili prinuđeni da pribegnu tokom 1990-ih, naročito Srbi iz urbanih delova Kosova se opredeljuju za državnu službu. Neki primaju platu i iz Beograda i od UNMIK/PISK, i verovatno nijedno rešenje kosovskog pitanja ne može da nadokandi takvu finansijsku korist. Privremenim institucijama samouprave Kosova nedostaju sredstva da privuče i integriše stručnjake srpske nacionalnosti. Zarada u PISK -- oko 200 evra mesečno -- samo je četvrtina onoga što se zarađuje u srpskim paralelnim strukturama.

Iako se kosovski Albanci žale da su Srbi preterano lojalni Beogradu, nisu se mnogo potrudili da im upute neku kontraponudu. Vulgarni ukrasi na renoviranoj Skupštini Kosova sa muralima koji podsećaju na albansku istoriju, početkom 2004. godine isprovocirali su grupu Povratak da pređe u duži bojkot. Tokom leta na vestima na državnoj televiziji, RTK, još uvek nisu počeli da uzimaju u obzir gledište kosovskih Srba. U popodnevnim vestima RTK u junu 2004. godine ignorisali su sahranu ubijenog tinejdžera iz Gračanice, Dimitrija Popovića, i velike demonstracije kosovskih Srba, dajući prioritet jednoj vesti o slepom dečaku iz Irana koji je naučio da vozi bicikl.⁷⁶ Raseljeni Srbi sa Kosova čije su kuće u Obiliću spaljene u martu 2004. godine žalili su se Kriznoj grupi u septembru da ih nije posetio nijedan predstavnik PISK, dok je Crveni krst Srbije dolazio tri puta.

Stav Beograda prema srpskoj zajednici je takav da isključuje lokalno političko rukovodstvo, ali se kosovski Srbi, koji imaju kratku tradiciju nezavisnog vođenja politike, generalno posmatrano, ne protive. Bojkotom oktobarskih izbora najveći deo pregovaračke snage ostao je u Beogradu, u slučaju da proces rešavanja konačnog statusa započne 2005. Grupa raseljenih kosovskih Srba oglušila se na naloge Beograda i registrovala je Građansku inicijativu "Srbija" kako bi učestvovala na oktobarskim izborima, pre nego što je predsednik Tadić 5. oktobra uputio poziv za učešće na ovim izborima.⁷⁷ Uspeh bojkota oslabio je bivše vođe grupe Povratak, kao što su Oliver Ivanović i Dragiša Krstović, čime su privremeno svedeni na status propalih disidenata, ali je naškodio i pragmatičnim regionalnim prvacima kao što je Sladjan Ilić iz Štrpca.⁷⁸ Predstavnici Srpskog nacionalnog veća koje je podržalo bojkot, kao što su Milan Ivanović i Rada Trajković, stekli su pravo na dominaciju.

⁷⁶ Policaci KPS-a uhapsili su dva Albanca 05.juna 2004.godine , u roku od nekoliko sati, a 13. septembra bili su zvanično optuženi za teško ubistvo. Da budemo pošteni prema RTK-u, sami Srbi iz Gračanice sprečili su RTK da ne snima sahranu i protest. Nastojanja RTK-a -- zajedno sa OEBS-om -- da obnovi svoj program vesti počeo je da donosi rezultate početkom 2005. godine; o iznenadnoj poseti predsednika Košturnice Pećkoj patrijaršiji za pravoslavni Božić izveštavalo se smireno, a emitovana je i pozitivni prilog o naporima Srbije da se prikupi humanitarna pomoć za žrtve cunamija na Indijskom okeanu.

⁷⁷ Pokrećač Građanske inicijative "Srbija", raseljenik Slaviša Petković, išao je dotle da nije otkrio imena sa liste sve dok je to mogao, u očekivanju pritiska koji će se na njih izvršiti da se povuku.

⁷⁸ Ilić je 26.oktobra 2004. godine dao ostavku na mesto predsednika opštine Štrpc, priznajući da je izgubio poverenje svog izbornog tela nakon što je srpska Lista za Kosovo i Metohiju tamo dobila samo 23 glasa.

Iako su neki međunarodni zvaničnici tvrdili da je bojkot ostvaren prinudom i zastrašivanjem, takvi faktori bili su od marginalnog značaja za uspeh bojkota. Kosovski Srbi su spremno prihvatili poziv. Preko svojih resornih ministara, Srbija održava opipljivu i živu vezu sa ovom zajednicom. Stručnjaci iz redova kosovskih Srba, kao što su nastavnici i lekari, dobijaju plate koje su dva puta veće od standardnih plata u Srbiji. Ove subvencije održale su opštine sa pretežno srpskim stanovništvom na vrhu UNDP indeksa humanog razvoja za Kosovo⁷⁹ i podstakli su mnoge stručnjake da ostanu, očuvavši tako zajednicu koja bi u suprotnom brzo propala.

Relativni umerenjaci još uvek se nadaju da će iskoristiti proces decentralizacije da na novom tlu povedu pregovore o uslovima daljeg opstanka Srba na Kosovu.⁸⁰ Međutim, to tlo može im izmaći ispod nogu, pošto Beograd jača program podele, stavlja sebe u prvi plan kao pregovarač o decentralizaciji i podstiče UNMIK da prizna njegove najtvrdokornije zastupnike iz Srpskog nacionalnog veća kao prave predstavnike ove zajednice.⁸¹

D. BEOGRAD

1. Spoljašnja netrpeljivost - unutrašnja rastrzanost

Zbog trauma vezanih za Miloševićevu vladavinu i realnosti deformisane njegovom propagandnom mašinom mnogi građani Srbije imaju izuzetno iskrivljenu sliku političke stvarnosti na Balkanu koja utiče na njihov odnos prema Kosovu. Oni sebe vide kao žrtve nepravedne NATO "agresije" i albanskog islamskog fundamentalističkog terorističkog pokreta čiji je cilj stvaranje Velike Albanije. U medijima je stalno prisutna demonizacija Albanaca kao "terorista", kriminalaca i islamskih fundamentalista. Kada bi Srbiju ocenjivali prema istom standardu multietničke tolerancije na Kosovu koji se traži od PISK, te ocene ne bi bile visoke.⁸² Retorika pretvaranja Srba u žrtve se

⁷⁹ Vidi "Human Development Report Kosovo 2004", str. 24-41.

⁸⁰ Komentare su dali Dragiša Krstović i Randel Nojić tokom diskusije na okruglom stolu o bezbednosti na Kosovu, Priština, 06.novembar.2004.

⁸¹ Dana 26.oktobra 2004. godine, predsednik Srpskog nacionalnog veća, Milan Ivanović, uputio je ovaj poziv u otvorenom pismu SPGS Jesenu-Petersenu.

⁸² U međuvremenu, kosovski Srbi su i dalje žrtve netrpeljivosti kosovskih Albanaca koju podstiču mediji i zvanični Beograd svojim omalovažavanjem želja većine. Kod kosovskih Srba to za posledicu ima jačanje mentaliteta života pod opsadom, vezuje ih za srpske političke partije koje obećavaju da će zastupati tvrdu liniju, ograničava im slobodu kretanja i zaoštrava etničke tenzije. Na žalost, predsednik Tadić je malo uradio da promeni ovu klimu i čak

može čuti kod većine vodećih političara, uključujući premijera Vojislava Koštunicu i predsednika Borisa Tadića,⁸³ od kojih ni jedan ni drugi ne pokazuju volju da realistično razmotre nedavna dešavanja. Zvanični Beograd se suprotstavlja svakom dodatnom koraku ka potencijalnoj nezavisnosti Kosova. Svi vodeći političari javno dele isto mišljenje. Kosovo snabdeva energijom srpsku politiku i svakog političara koji javno prihvati nezavisnost kao jednu od mogućnosti sustići će brza politička smrt.

Ako ostavimo po strani reči i dela, mnogi beogradski političari su izgleda izuzetno svesni toga da je Kosovo otvorena rana za koju se mora naći lek. Kao što je specijalni predstavnik Evropske unije za ovaj region, koordinator Pakta stabilnosti Erhard Busek primetio, oni u javnosti napadaju nezavisnost, a u pauzi za kafu pitaju: "Kako se možemo otarasiti Kosova?"⁸⁴ Razgovori koje je obavila Krizna grupa ukazuju na to da većina vodećih političara shvata da Srbija preko Kosova brzo i bolno gubi ekonomski resurse i politički kapital.⁸⁵ Dobrica Ćosić, otac srpskog nacionalističkog pokreta 1990-tih, nedavno je napisao da:

"...Nerešen državno-pravni položaj Kosova i Metohije usporava i ugrožava demokratski, ekonomski i civilizijski preporod albanskog i srpskog naroda. Odlaganje tog rešenja samo podgrejava međunacionalne tenzije, produžava stradanje ostatka Srba na Kosovu i Metohiji, donosi nove žrtve i otežava pozitivane ishode kosovske krize."⁸⁶

Ipak, Beograd je na retoriku odgovorio delima koja su uključivala suprotstavljanje svim pokušajima UNMIK da prenese veća ovlašćenja na PISK, osporavanje

je doprineo zvaničnom stvaranju stereotipa kosovskih Albanaca kao terorista tako što je u govorima i komentarima pokušao da ih stavi u isti koš sa pripadnicima Alkaide. Vidi, na primer, njegov članak u "Washington Postu" na strani nasuprot uvodnog članka, "Serbia's Fresh Start", od 24. jula 2004. godine. Sve od martovskih nereda državna televizijska stanica RTS je kao okosnicu svog dnevнog programa koristila varvarstvo kosovskih Albanaca. Još jedan šamar kosovskim Albancima predstavljala je smena poslanika Skupštine Kosova, predstavnika koalicije Povratak, Gojka Savića sa mesta rektora univerziteta u severnoj Mitrovici u maju 2004. godine i imenovanje Radivoja Parovića koji je 1990-tih očistio Univerzitet u Prištini od Albanaca.

⁸³ "Tadić: nezavisnost neprihvatljiva", B92, 09. novembar 2004. godine. "Koštunica: nema povratka 'beretki'", B92, 14.novembar 2004. godine.

⁸⁴ Govor održan na Univerzitetu u Džordžtaunu, čiji je kratak prikaz dat u vestima RTK, dana 30.oktobra 2004. godine.

⁸⁵ Izuzeci su Srpska radikalna stranka (SRS), Socijalistička partija Srbije (SPS) i Demokratska stranka Srbije (DSS).

⁸⁶ Dobrica Ćosić, *Kosovo* (Beograd, 2004.), str. 253.

programa privatizacije na Kosovu, kratkotrajno ubedivanje Bosne i Hercegovine da prestane da priznaje putne isprave UNMIK koje kosovski Albanci upotrebljavaju umesto pasoša i nalog izdat u avgustu 2004. godine svim funkcionerima da u svakom međunarodnom forumu osporavaju svaku politiku koja bi se mogla protumačiti kao da opravdava konačnu nezavisnost. Srbija finansira paralelne civilne i vojne strukture u pokrajini i radi na slabljenju autoriteta UNMIK među članovima srpske zajednice. Nije bilo pokušaja da se od kosovskih Albanaca ili međunarodne zajednice zatraži konstruktivno angažovanje.

Izgleda da najsnažniji otpor nezavisnosti potiče iz bezbednosnih struktura: vojske, ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) i aparata državne bezbednosti (BIA). Mnogi od njihovih pripadnika veruju da su pre primirja i povlačenja sa Kosova u julu 1999. godine oni pobedivali OVK. Posle nereda 17-18.marta 2004. godine mnogi visoki oficiri su započeli pripreme za ponovni ulazak u pokrajinu u slučaju obnove nasilja.⁸⁷ Malo političara bi bilo spremno da im se suprotstavi.

Ipak, uprkos svom emotivnom značaju, Kosovo nije dovelo do formiranja militantnog pokreta doseđenika kao što je to bio slučaj kod nekih drugih teritorijalnih sukoba. Mali je broj Srba koji žive тамо ili koji imaju ambicije da se dosele, a veoma mali broj izbeglica ima želju da se vrati. Pre nevolja 1990-tih, Srbi su masovno napuštali pokrajinu, i to prvenstveno iz ekonomskih razloga. Srbi sa Kosova se opravdano žale da stanovnici Srbije na njih gledaju sa prezirom i da u srcu Srbije, Šumadiji, oni predstavljaju građane drugog reda. Taj prezir se ogleda u politici Beograda. Na Srbe sa Kosova u društvu se ne gleda blagonaklono, već se stereotipno tretiraju kao zaostali. U razgovoru sa Kriznom grupom jedan funkcioner paralelnih institucija je izjavio: "Ne mogu da se preselim u Srbiju zato što nas smatraju građanima drugog reda. Moram da kažem da naš mentalitet ima više zajedničkog sa Albancima nego sa Srbima. Ja idem u posetu svojim rođacima u Srbiji, ali

⁸⁷ Razgovori Krizne grupe sa oficirima srpske vojske. Izvor iz NATO-a ističe da je ACTORD (nalog za aktivaciju) kojim je dato ovlašćenje za vojnu akciju protiv Srbije 1999. godine još uvek na snazi i da prema Vojno-tehničkom sporazumu iz juna 1999. godine KFOR zadržava ovlašćenje za bezbednost u Kopnenoj zoni bezbednosti (KZB) od 5 kilometara duž granice Kosova. (Razgovor sa Kriznom grupom, Brisel, decembar 2004. godine) Sasvim drugo pitanje je da li bi NATO bio voljan da sproveđe to ovlašćenje ukoliko srpske snage prividno reaguju na neuspeh KFOR-a da osigura bezbednost. Veoma mali broj trupa KFOR-a je trenutno stacioniran severno od reke Ibar, iako KFOR uporno tvrdi da je važnije gde trupe dejstvuju nego gde su stacionirane i da se trupe mogu svakodnevno jasno videti između Ibra i granice sa Srbijom. (Razgovori sa Kriznom grupom, Priština, januar 2005. godine)

samo na nekoliko sati i onda odlazim u hotel ili negde drugde da prenoćim".⁸⁸ Zvaničan tretman raseljenih Srba sa Kosova stvara pritisak za povratak na Kosovo, a ne nudi održive opcije za integraciju u srpsko društvo.⁸⁹ Neki od njih se od 1999. godine nalaze u kolektivnim centrima i sada gube svoje mesto pošto se ti objekti privatizuju. Licima koja su raseljena u martu 2004. godine nije pružena dobrodošlica i mnogi stoga nisu ni pokušali da se registruju. Srbija, u stvari, zatvara vrata Srbima sa Kosova.⁹⁰

Prepirke u Beogradu nigde nisu više uočljive nego u odnosima između premijera Koštunice i institucije čija je svrha da koordinira i primenjuje državnu politiku na Kosovu, Koordinacionog centra, na čijem čelu je Nebojša Čović, bivši potpredsednik Vlade Srbije. Čović uživa malu podršku u narodu; njegova stranka nije prešla izborni cenzus na parlamentarnim izborima 28.decembra 2003. godine. Njegova politička baza se nalazi u službama bezbednosti, prvenstveno među predstavnicima tvrde linije.⁹¹ On je tražio podršku i među Srbima na Kosovu. Iako je međunarodna zajednica pohvalila njegove napore u pronalaženju rešenja za Preševsku dolinu u Srbiji 2001. godine, njegov stav prema UNMIK i PISK i dalje je beskompromisan.

Čović i Koštunica su bili saveznici, ali su se 2003. godine razišli. Kada je Koštunica postao premijer u martu 2004. godine, parlamentarna komisija nije prihvatile finansijski izveštaj koji je podneo Koordinacioni centar i finansiranje je obustavljeno. To je značilo da neki zaposleni u paralelnim strukturama na Kosovu mesecima nisu primali platu.⁹² Međutim, Čović je preživeo i izgleda da je postigao primirje sa Koštunicom koje je delom zasnovano na shvatanju vlade da joj je on potreban radi održavanja paralelnih struktura. Izgleda da su finansijska sredstva vraćena Koordinacionom centru i da se plate zaposlenima u paralelnim strukturama ponovo isplaćuju.

Krajem decembra 2004. godine Vlada Srbije je počela da shvata da su njene interne čarke kontraproduktivne i da je hitno potrebno da se to stanje sredi pre početka razgovora o konačnom statusu u 2005. godini. Vlada je 29. decembra formirala novo savetodavno veće za

⁸⁸ Razgovor sa Kriznom grupom, Lipljan/Lipjan, 15. septembar 2004. godine.

⁸⁹ Vodeći principi UN za bolju integraciju raseljenih lica kao jedno od njihovih prava mogu se naći na Internet strani: <http://www.unhchr.ch/html/menu2/7/b/principles.htm>.

⁹⁰ Razgovor Krizne grupe sa jednim funkcionerom Međunarodnog komiteta Crvenog krsta, Priština, juni 2004. godine.

⁹¹ Razgovori Krizne grupe sa srpskim političarima i diplomatama koji su stacionirani u Beogradu.

⁹² Razgovori Krizne grupe sa srpskim funkcionerima na Kosovu i sa Koordinacionim centrom u Beogradu.

Kosovo u čiji sastav su uključeni predstavnici Srba sa Kosova, pravoslavne crkve i Srpske akademije nauka i umetnosti, a kojim bi predsedavao Koštunica. Svrha formiranja ovog veća bila je da spoji sve suprotstavljene interesne grupe na jednom mestu i postigne opšti politički konsenzus. Još uvek je rano prognozirati da li će ovo veće uspeti da formuliše jedinstvenu i proaktivnu strategiju Srbije prema Kosovu.

2. Plan Koštuničine vlade

Dana 29.aprila 2004. godine, nakon malo konsultacija i mnogo publiciteta, Skupština Srbije je usvojila zvaničan "Plan za političko rešenje situacije na Kosovu i Metohiji", čiji su autori Koštuničini savetnici za Kosovo, Aleksandar Simić i Slobodan Samardžić.⁹³ Ovaj plan je u potpunosti posvećen stvaranju autonomnih srpskih oblasti unutar Kosova i skoro se uopšte ne bavi razvojem centralnih institucija niti konačnim uredenjem. Planom se predlaže teritorijalna autonomija za pet oblasti u kojima Srbi žive i imaju verske spomenike, a koje zajednički formiraju "Region", pod pretpostavkom da su martovski neredi pokazali da integracija sa Albancima nije moguća. Raspon prenethi ovlašćenja -- uključujući policiju i sudstvo -- stvorio bi skoro potpuno odvojen sistem upravljanja i u "Regionu" sveo na minimum autoritet bilo koje centralne vlasti na Kosovu. Jedan od mnogih nedostataka i nejasnoća ovog plana je i taj da plan ne pokazuje kako bi centralne institucije Kosova (kojima dominiraju Albanci) bile povezane sa institucijama Srbije i Crne Gore. U stvari, bez obzira na retoričko odobravanje multietničnosti, izgleda da ovaj plan predviđa podelu koja bi isključila mnoge srpske enklave, navodeći da "bi prilikom utvrđivanja teritorijalnih entiteta bilo pametno uzeti u obzir entitete koji su bliži centralnoj Srbiji zato što su bezbedniji nego oblasti u unutrašnjosti Kosova".⁹⁴

Uprkos ledenom priјemu od strane Evropske unije, UNMIK i većine zemalja članica Kontakt grupe, niko iz međunarodne zajednice još uvek nije javno izjavio ono što svi pričaju iza zatvorenih vrata - da je plan Beograda neprihvatljiv i da ne predstavlja osnov za konstruktivne razgovore o budućnosti pokrajine. Ovo čutanje je navelo neke pripadnike srpskog političkog establišmenta da poveruju da će plan biti prihvaćen.⁹⁵

⁹³ Za više informacija o ovom "planu", vidi Izveštaj Krizne grupe za Evropu, *Serbia's Changing Political Landscape*, 22.jul 2004. godine.

⁹⁴ Plan ima mnogo sličnosti sa idejama za koje se zalaže Branislav Krstić u svojoj knjižici "Kosovo: Uzroci sukoba, pomirenje prava", Beograd, 2001. godine.

⁹⁵ Diplomatski predstavnici Srbije i Crne Gore naglašavaju da je ovaj plan početna tačka za pregovore i da nije nepromenljiv. Razgovor Krizne grupe sa Nebojom Kaludjerovićem,

3. Alternativni planovi

Ipak, plan Beograda je nedavno postao predmet domaće kritike. Sredinom oktobra meseca 2004. godine počeli su da se pojavljuju alternativni predlozi i postalo je očigledno da je politička elita još uvek duboko podeljena po pitanju kako dalje.

Tadić. Sa približavanjem izbora u oktobru 2004. godine, Koštunica je zauzeo stav koji je podsećao na prethodne izbore na Kosovu i pozvao Srbe na bojkot. Zahtevi koje je on postavio bili su da se poboljša bezbednost za Srbe u pokrajini i da UNMIK usvoji plan njegove Vlade. Međunarodna zajednica je izvršila snažan pritisak na Tadića da se razide sa Koštunicom. To je uključivalo i veliki publicitet koji je dat posetama pomoćnika državnog sekretara SAD-a Marka Grosmana i američkog ambasadora za ratne zločine Pjer-Rišara Prospera 29. i 30. septembra i šefova spoljne politike Evropske unije Havijera Solane i Krisa Patena 5. oktobra. Posle ove druge posete, Tadić se otvoreno razišao sa Koštunicom i zatražio od Srba na Kosovu da izađu na glasanje. Istovremeno je najavio da će obezbediti ustupke kako bi paralelne strukture dobine suštinski legitimitet. Ako se to ne bi desilo u roku od tri meseca od formiranja novih PISK, Srbi bi napustili sve institucije, uključujući i Skupštinu rekao je Tadić. UNMIK i zvaničnici EU su ukazali na to da su Tadićevi zahtevi razumni i da mogu biti ispunjeni, što je povećalo poverenje koje Tadić uživa u Srbiji i učinilo da izgleda da je on u stanju da izbori ustupke tamo gde Koštunica nije mogao. Tadićeva izjava je predstavljala političku bombu u Beogradu, pošto je to bio prvi put da se on otvoreno razišao sa Koštunicom i pošto je to bila prva značajna javna podela na visokom nivou po pitanju politike prema Kosovu od rušenja Miloševića u oktobru 2000. godine.

Ćosić. Koštuničin plan se suočio i sa opozicijom iz pravca iz kog se to nije očekivalo kada je 19. oktobra 2004. godine Dobrica Ćosić počeo promociju svoje najnovije knjige -- sa jednostavnim nazivom *Kosovo* -- na sajmu knjiga u Beogradu. Romansijera, bivšeg predsednika Savezne Republike Jugoslavije i istaknutog člana Srpske akademije nauke i umetnosti (SANU), Ćosića šira javnost smatra intelektualnim vodom srpskog nacionalizma krajem 1980-tih i 1990-tih. On je bio glavni autor kontraverznog nacrtta memoranduma SANU

ambasadorom Srbije i Crne Gore pri Ujedinjenim nacijama, Njujork, 18.maj 2004. godine, i sa Vladetom Jankovićem, tadašnjim ambasadorom Srbije i Crne Gore u Velikoj Britaniji, kojeg citira Tim Džuda u "Serbia's Kosovo Policy", iz *European and U.S. Policies in the Balkans*, Franc-Lotar Altman i Judžin Vitlok (urednici), *Stiftung Wissenschaft und Politik* (Berlin, 2004. godine).

iz 1986. godine koji je poznat po tome što je obojio srpski nacionalizam u doba Miloševića.

Ćosić je napisao da "Kosovo i Metohija u Srbiji predstavlja demografski, ekonomski i politički teret koji Srbija ne može uspešno da nosi i normalno da se razvija... Čitavo sadašnje Kosovo i Metohija u srpskoj državi, predstavljalо bi kancer Srbije".⁹⁶ On je posredno kritikovao plan Vlade, navodeći da je "Srbiji danas treba da zasnuje novu, realističku, ostvarivu i dugotrajnu politiku prema Kosovu i Metohiji".⁹⁷ Iako kaže da "nezavisna država Kosovo u sadašnjim administrativnim granicama predstavljalа bi nasilno aneksiranje srpske državne teritorije",⁹⁸ Ćosić je ostavio otvorena vrata za nezavisnost navodeći da zadržavanje kosovskih Albanaca unutar državnih struktura Srbije nije prihvatljivo za Albance. U zaključku je pozvao na podelu i naglasio da se bilo koje rešenje mora postići mirnim putem i kroz pregovore. Poznato je da je Ćosić blizak sa Tadićevim ocem, Ljubom Tadićem, i u javnosti se smatra da se predsednik slaže sa mnogim njegovim idejama.

Ostali. Izgleda da su i drugi istaknuti političari zauzeli stavove koji nisu u saglasnosti sa planom Vlade. Ministar spoljnih poslova Vuk Drašković i Bogoljub Karić, voda Pokreta "Snaga Srbije" (PSS), javno su podržali rešavanje statusa Kosova putem loše definisanog procesa evropske regionalizacije koji bi svim stranama omogućio izbegavanje pitanja suvereniteta. Potpredsednik Vlade Srbije Labus je više puta tražio sazivanje međunarodne konferencije za rešavanje konačnog statusa, možda u uverenju da bi srpski političari mogli da sačuvaju obraz na domaćoj sceni tvrdeći da su za pregovaračkim stolom bili primorani da čine ustupke. Predsednik Tadić je u novembru izjavio da "ministar spoljnih poslova ima jedan stav, potpredsednik Vlade Labus ima drugi stav -- za podelu Kosova -- a premijer ima treći stav koji je usvojila Vlada".⁹⁹

Možda je najveći problem Beograda to što ga je njegova dosledna nespremnost da sarađuje sa UNMIK i međunarodnom zajednicom počev od pitanja automobilskih registarskih tablica do pitanja ratnih zločina saterala u čošak iz koga nije u mogućnosti da pozitivno utiče na politiku prema Kosovu. Srpski političari koji to polako počinju da uviđaju našli su se uhvaćeni u zamku sopstvene retorike.

⁹⁶ Dobrica Ćosić, *Kosovo*, op. cit., str. 255.

⁹⁷ Ibid, str. 252.

⁹⁸ Ibid, str. 254.

⁹⁹ "Tadić: različiti stavovi o Kosovu", B92, 30.novembar 2004. godine.

4. Privlačnost katastrofe

Beograd ima veoma ambivalentan stav o nemirima iz marta 2004. godine i riziku od njihovog ponovnog izbijanja. Pored istinske uzinemirenosti zbog ubijanja i etničkog čišćenja srpskih sunarodnika i zbog paljenja crkava, manastira i kuća, postoji i zadovoljstvo zbog toga što kosovski Albanci uništavaju svoje šanse da od UNMIK naslede Kosovo sa jedinstvenom upravom u okviru sadašnjih granica. Čović je javno izneo svoja razmišljanja o tome kakva bi to bila šteta za Srbiju ako se kosovski Albanci *ne* pobune u slučaju da MKSJ podigne optužnicu protiv predsednika Vlade Haradinaja.¹⁰⁰ Što se duže sputavaju pretenzije Albanaca pod međunarodnom upravom, sve je veća šansa da dođe do ponovnog izbijanja nasilja, a to bi moglo ojačati argumente koje Srbija može dati u korist podele.

Istraživanje Krizne grupe pokazuje da komande srpske vojske i policije -- pošto su u martu 2004. godine uhvaćene prilično nespremne -- prave planove za slične nepredviđene slučajeve još koliko ovog proleća. Iako je načelnik Generalštaba Branko Krga smenjen, a veliki broj generala penzionisan u decembru 2004. godine, redovi visokih oficira i dalje obiluju pristalicama Miloševićeve tvrde linije koji su se izgleda izolovali od razmatranja posledica koje bi neka nova kosovska avantura verovatno imala na međunarodnoj sceni. Vojska i policija bi mogle da iskoriste ponovno izbijanje albanskog nasilja kao izgovor da obezbede opštine sa većinskim srpskim stanovništvom na severu Kosova, a možda i da intervenišu u znak podrške proglašenju otcepljenja Srba iz severnog Kosova u slučaju da međunarodna zajednica pošalje signal da prihvata nezavisno Kosovo.

Mnogim pripadnicima srpskih vladajućih krugova se čini da je najbolja taktika izazvati nasilje, umanjiti kredibilitet međunarodnih garancija datih Albancima u pogledu jedinstvenog Kosova i izazvati Albance da krenu u jednostranu akciju. Spremnost Rusije da podrži odlaganje provere ispunjenja standarda koja je predviđena za sredinu leta 2005. godine je u skladu sa tom taktikom. Dok međunarodna zajednica polaže nadu za pronaalaženje rešenja u to da će 2005. godine Srbija prepoznati realnost

u kojoj se nalazi, njen blag i pažljiv pristup Beogradu -- u strahu od priznanja izborne pobede Srpske radikalne stranke (SRS) -- ne krći put takvom razvoju događaja. Razilaženje Tadića i Košturnice u oktobru 2004. godine je bilo razilaženje po pitanju taktike, a ne strategije. U svakom slučaju, nije verovatno da će UNMIK i PISK dati one ustupke koje je Tadić povezao sa svojim pozivom za učešće na izborima, tako da se od njega i njegove stranke očekuje da zauzmu čvršći stav o Kosovu.

5. 2005. godina: Program za Srbiju

Na osnovu promišljene analize mogu se predložiti određeni koraci koji političkim vodama u Srbiji treba da budu na prvom mestu u pripremama za razgovore koji će uslediti -- napredak u procesu pridruživanja Evropskoj uniji, sprečavanje posledica unutrašnjeg prelivanja toka događaja na Kosovu i maksimalno jačanje pregovaračke pozicije koja se vezuje za sadašnje zadržavanje formalnog suvereniteta Beograda na Kosovu. Svi ovi koraci bi trebalo da imaju odjeka, ali ostaje da se vidi koliko njih će zaista odjeknuti.

Napredak u procesu pridruživanja EU. Srbija će otkriti da su pridruživanje EU i blokiranje napretka na Kosovu dve međusobno nekompatibilne stvari. Dana 13.oktobra 2004. godine, dva dana nakon što su ministri inostranih poslova EU dali ovlašćenje Evropskoj komisiji da izradi studiju izvodljivosti za kandidaturu Srbije i Crne Gore, Skupština Srbije je donela Rezoluciju o pridruživanju Evropskoj uniji, u kojoj se navodi da su članstvo u EU i članstvo u Partnerstvu za mir NATO strateški nacionalni ciljevi¹⁰¹, a Vlada se obavezuje da formuliše strategiju pridruživanja EU i da dostavlja tromesečne izveštaje o napredovanju tog procesa. Ali u isto vreme, Vlada, Srpska pravoslavna crkva i sve parlamentarne stranke, izuzev DS i SPO, nastavili su da kritikuju Tadićev poziv kosovskim Srbima da izduju na izbore za Skupštinu Kosova. SRS zamalo nije prikupila dovoljno podrške da pokrene postupak njegove smene, dok je 1000 demonstranata koje je Vlada autobusima dovezla u Beograd izašlo u organizovan protest optužujući predsednika za izdaju i tražeći njegovu smenu.

Izaslanici EU oklevaju da Srbiji odlučno predstave potrebu, što će na kraju morati da učine, da izabere između održavanja u životu nade za pridruživanje EU i potpune opstrukcije u pogledu Kosova. Međutim, čak i kod tako jasne poruke, problem leži u činjenici da broj pristalica evropske integracije pod uslovima koje postavlja Evropska unija predstavlja malobrojnu manjinu u Beogradu. Oni ne

¹⁰⁰ U intervjuu koji su 9. januara objavile "Večernje novosti" on je izjavio: "Zamislite da se dogodi da Haradinaj sada ode dobrovoljno u Hag, a da to ne izazove nemire. Albanci bi se pokazali izuzetno kooperativnim, a Beograd i dalje čeka sa svojim neispunjениm obavezama. Svima je jasno kakva bi, u tom slučaju, mogla da bude pozicija Beograda. A od te pozicije zavisiće i pregovori o Kosmetu, i problemi sa HAGOM, i sudbina državne zajednice. Sve ide u paketu. Onaj ko misli da sve nije povezano ili ne zna da radi svoj posao, ili ne želi da zna."

¹⁰¹ 129 poslanika iz DSS-a, DS-a, G17 Plus i SPO/NS glasalo je za tu odluku. SRS i SPS su bojkotovali glasanje. Posle donošenja odluke još uvek nije usledila konkretna akcija.

dominiraju čak ni demokratski orijentisanim strankama, a kamoli DSS i SRS, crkvom i vojskom. Pod razumnom pretpostavkom da je članstvo u EU u potpunosti jedan od krajnjih interesa Srbije, međunarodna zajednica se nuda da će izgledi takve budućnosti promeniti ponašanje Srbije pre početka razgovora o konačnom statusu, ali i precenjuje uticaj te "šargarepe".¹⁰²

Izbegavanje unutrašnjih etničkih sukoba. S obzirom da je Srbija još uvek jedna od najviše multietničkih država u regionu, neprestana težnja za etnički srpskom teritorijom na Kosovu preti da postigne suprotan efekat u oblastima unutar zemlje u kojima preovlađuju druge etničke grupe: Sandžak, Preševska dolina i delovi Vojvodine u kojima Mađari čine većinu su oblasti koje bi time bile najviše pogodene.¹⁰³ Nacionalne tenzije u jednom delu Srbije su u prošlosti obično dovodile do pojačanih napada na manjinske etničke grupe u Srbiji, pošto srpski nacionalisti pripisuju stavove jedne nacionalne manjine svim nacionalnim manjinama i sve ih posmatraju kao opasne neželjene iridentističke organizme u državnom telu Srbije. S druge strane, političari koji predstavljaju manjinske grupe često koriste takve prilike da poguraju rešavanje svojih problema. Nemiri u Preševskoj dolini koji su izbili sredinom januara 2005. godine nakon što je vojska pucala u jednog albanskog mladića već su proizveli efekat prelivanja u Vojvodini, pošto sada neki mađarski lideri traže da Mađari u Srbiji uživaju isti stepen autonomije koji se daje Srbima na Kosovu, odnosno ukoliko Vlada Srbije uspe da izdejstvuje teritorijalnu autonomiju za kosovske Srbe, Mađari će tražiti sličnu teritorijalnu autonomiju za oblasti gde živi madjarska manjina u Vojvodini.¹⁰⁴

Ako je moguće naći makar i najmanje uverljive argumente za ostanak Kosova unutar države Srbije, biće potrebno izvršiti ogromne socijalne i institucionalne promene na koje se izgleda usredsredio mali broj ili nijedan od srpskih političara. Ovo nije samo pitanje uverljivog raskida sa stavovima iz Miloševićevog doba prema kosovskim Albancima i sveobuhvatnog rešavanja

pitanja ratnih zločina, već je to i pitanje njihovog proporcionalnog predstavljanja i njihovih prava u centralnim državnim institucijama. Ukoliko bi se Kosovo reintegrисalo u Srbiju, Albanci bi mogli imati do 20 posto mesta u Skupštini i (zbog svoje mnogo mlađe starosne strukture) mnogo veće učešće među regrutima u vojsci. Oni bi morali biti proporcionalno predstavljeni u svim državnim organima, uključujući i policiju. Većina Srba bi bila užasnuta mogućnošću da se kosovski Albanci nađu na čelu državnih ministarstava ili, kao što je pokojni premijer Đindić govorio, da imaju pravo da kupuju srpska preduzeća ili imovinu u centru Beograda, na Terazijama.¹⁰⁵ Ali bi Srbija bila dužna na osnovu svojih ugovornih obaveza prema Savetu Evrope i uslovima za pridruživanje EU da im ponudi ta prava i više od njih. Nakon etničkog čišćenja Niša i oblasti južno i zapadno od Niša za vreme rata 1912-1913. godine, Albanci bi ponovo dobili mogućnost demografske ekspanzije izvan Kosova na jug Srbije i na osnovu svoje brojnosti (2 miliona od ukupne populacije od 10 miliona) imali pravo da zatraže da albanski postane drugi službeni jezik u Srbiji.

Pošto zaista niko u Srbiji (a kamoli na Kosovu) ne bi podržao takvu reintegraciju, rasprava se svela na negativan princip odbacivanja nezavisnosti Kosova kao da je to prevashodni cilj srpske diplomacije. Tako je predsednik Tadić prikazao angažovanje zajedno sa međunarodnom zajednicom oko Kosova kao najbolju taktiku za suprotstavljanje nezavisnosti Kosova.¹⁰⁶ Usmerenjem svoje politike na odbranašku akciju za sprečavanje nezavisnosti Kosova, Srbija sebi spremila poraz, jer nema ni snage ni vizije kako da ga izbegne. U stvari, takav pristup zasigurno garantuje još veći gubitak. Što duže Srbija održava neprijateljski stav prema pretenzijama kosovskih Albanaca, to će posledice biti još pogubnije po zajednicu Srba na Kosovu, čiji broj će se još brže smanjivati, kao i po njenu šansu da pregovara o uslovima i karakteru kosovskog nacionalizma.

Odigrati dobro na kartu suvereniteta. Srbiji je potrebno da trezveno proceni svoje ograničene resurse i iskoristi

¹⁰² Reakcija jednog evropskog diplomata u jesen 2004. godine na obaveštajne izveštaje da se vojska Srbije spremila za moguću intervenciju kojom bi obezbedila severno Kosovo oslikava raskol između uverenja zapadnih vlada u snagu stimulansa pridruživanja EU i izolovanog, specifičnog stava bezbednosnih snaga Srbije: "svaki takav izveštaj koji čujemo tera nas da poželimo da vreme čekanja Srbije na članstvo u EU produžimo za još šest meseci".

¹⁰³ Ovo je istakao jedan visoki crnogorski političar u razgovoru sa Kriznom grupom 07.decembra 2004. godine.

¹⁰⁴ "Agošton: Kosovo utiče na Vojvodinu", B92, 11.januar 2005. godine. O Preševskoj dolini vidi takođe i Izveštaj Krizne grupe za Evropu br. 152, *Southern Serbia's Fragile Peace*, 09. decembar 2003. godine; izveštaji Krizne grupe o Sandžaku i Vojvodini su u pripremi.

¹⁰⁵ Vidi Izveštaj Krizne grupe za Evropu br. 143, *Kosovo's Ethnic Dilemma: The Need for a Civic Contract*, 28.maj 2003. godine, str. 6. Pravovremena ilustracija ovoga se može videti u nedavnom poništavanju kupovine koju je izvršio Albanac iz Preševa na tenderu za privatizaciju jedne fabrike za proizvodnju cigala u srpskom gradiću Vladičin Hanu. B-92, "BIA proverava kupce preduzeća", 28.decembar 2004. godine.

¹⁰⁶ Borba "će biti veoma teška", rekao je Tadić. Izveštaj novinske agencije Beta, 11.oktobra 2004. godine, Tadićevi komentari po povratku iz Napulja sa ceremonije svečanog prijema u NATO. Slično tome, dajući podršku dijalogu i učešću kosovskih Srba na izborima, ministar spoljnih poslova Drašković se izjasnio protiv nezavisnosti ali nije naveo šta bi Srbija mogla ponuditi Kosovu u zamenu za nju.

ih u pripremi realne strategije za ostvarivanje uticaja na budućnost Kosova. Srbija još uvek formalno ima suverenitet nad Kosovom, uživa lojalnost gotovo svih Srba na Kosovu, kontroliše paralelne strukture i ima budžetska sredstva za njihovu podršku. Ukoliko budu vešto odigrane, ove karte bi mogle ublažiti ishod. Spremnost da pregovara o svojim ljudskim, institucionalnim i budžetskim resursima na Kosovu u okviru ugovornog odnosa sa PISK mogla bi umanjiti neposredan pritisak za odbacivanje formalnog suvereniteta. U alternativnom slučaju, Srbija bi mogla odmah odigrati na kartu suvereniteta i ponuditi ga PISK u zamenu za veliku kompromisnu pogodbu o teritorijalnoj autonomiji za kosovske Srbe, ekonomskim odnosima i vlasničkim pravima, ekstrateritorijalnosti za srpske verske spomenike, televiziji na srpskom jeziku na celoj teritoriji Kosova i garancijama da će Srbi imati svoje predstavnike u institucijama.

Nažalost, rasprava se zaglibila kod taktike a ne kod postavljanja novog plana za budućnost. Ona služi kao zamena za partizansku političku borbu u periodu kada se Srbija suočava sa mogućim novim parlamentarnim izborima početkom 2005. godine. Pitanje Kosova je izolovalo DS i Tadića, a preostali deo političkog spektra -- od G17 Plus do SRS -- uperilo protiv njih.¹⁰⁷ Nasuprot tome, pitanje pridruživanja EU i Partnerstvu za mir stavlja DS u demokratski i konzervativni konsenzus, a izvan ostavlja SRS i SPS. Nije sigurno koji poredak snaga će preovladavati na političkoj sceni u narednim mesecima.

Izgleda da Beograd nije mnogo razmišljaо о tome kako će odgovoriti na opcije koje dobije od međunarodne zajednice. Dok je vlada u rukama Koštunice, a DS politički izolovan po ovom pitanju, Tadićeva sposobnost i spremnost da angažuje UNMIK biće ograničeni, naročito u periodu nakon izbora Haradinaja. S obzirom na političku fragmentaciju, državna politika će se možda velikim delom utvrditi po automatizmu -- za Kosovo to znači nefleksibilnost. Nepoznаница у овом процесу је strpljenje Albanaca. У slučaju да дође до новог nasilja protiv Srba ili међunarodне zajednice, bezbednosne snage Beograda bi mogle uzeti stvari u svoje ruke i zauzeti severni deo Kosova u kome су Srbi većinsko stanovništvo. Srpski političari jedva da bi mogli da se suprotstave takvom svršenom činu koji bi, blago rečeno, predstavljao ozbiljan novi izazov za međunarodnu zajednicu.

¹⁰⁷ U svom obraćanju 05.oktobra 2004. godine, Tadić je eksplicitno povezao pristup Srbije pitanju Kosova sa potrebotom saradnje sa Haškim tribunalom. Iako je njegov prvi potez na diskutabilan način produžio politički život plana za Kosovo od 29. aprila, sve druge političke snage su ga napale zbog razbijanja jedinstvenog fronta Srbije.

III. PROCES U 2005. GODINI

A. PREDLOŽENA DINAMIKA

Uzimajući u obzir sve pritiske i stavove analizirane u prvim odeljcima ovog izveštaja, Krizna grupa smatra da se sledeći koraci mogu i moraju sada preduzeti, prema opisanom redosledu, kako bi se pitanje konačnog statusa mirno razrešilo u 2005. godini. Ključni elementi ove dinamike biće razmotreni u odeljku koji sledi.

Što pre:

- Zemlje članice Kontakt grupe¹⁰⁸ treba da, kao meru jačanja poverenja i zamaha, daju izjavu u kojoj utvrđuju vremensku dinamiku za rešavanje pitanja statusa i jasno navode da je zaštita prava manjina na Kosovu pitanje od kojeg će napredak najviše zavisiti i da neće podržati ni vraćanje Kosova pod upravu Beograda ni njegovu podelu niti bilo koje moguće ujedinjenje Kosova sa Albanijom.
- Nakon konsultacija sa Kontakt grupom, generalni sekretar UN treba da imenuje specijalnog izaslanika koji bi započeo konsultacije o strukturi procesa rešavanja konačnog statusa i o sadržaju predloženog rešenja.
- Skupština Kosova, uz podršku međunarodnih donatora, treba da započne rad na izradi nacrtta ustava koji predviđa zaštitu prava manjina i imenovanje međunarodnih sudija u Vrhovnom i Ustavnom sudu.
- PISK treba da pokrene seriju konkretnih programa koji su usmereni ka ispunjenju interesa srpske manjine, uključujući i kampanju "Priština -- otvoreni grad".

Do sredine leta 2005. godine:

- SPGS treba da ispita kako PISK ispunjava svoju obavezu u pogledu standarda (s tim da se naredni koraci zasnivaju na pretpostavci da će taj izveštaj biti pozitivan).

Do jeseni 2005. godine:

- Skupština Kosova treba da dođe do konačnog teksta predloga ustava.
- Specijalni izaslanik treba da pripremi tekst predloga rešenja -- "Sporazuma o Kosovu" -- kao

¹⁰⁸ Bilo bi veoma poželjno sa Rusijom, ali ako je nužno može i bez nje (odносно u sastavu od pet članica).

i podatke o međunarodnoj konferenciji koja će podržati i finalizirati i taj sporazum i ustav Kosova.

Do kraja 2005. godine:

- Treba organizovati međunarodnu konferenciju kojom će predsedavati Ujedinjene nacije i kojoj će prisustvovati predstavnici članica Kontakt grupe, Evropske unije, Beograda i stranaka koje su na vlasti i opozicionih stranaka na Kosovu (ili onih stranaka koje su spremne na to) i prihvati dogovorene tekstove Sporazuma o Kosovu i ustava.

Početak 2006. godine:

- Kosovo treba da sproveđe referendum o svom novom ustavu. Sporazum o Kosovu treba uputiti Savetu bezbednosti UN radi dobijanja saglasnosti.¹⁰⁹

Sredina 2006. godine:

- UNMIK treba da preda funkciju izvršne vlasti Vladi Kosova a posmatračku funkciju novom međunarodnom organu ("Kosovskoj posmatračkoj misiji"). Nastavak dugoročne uloge KFOR ili misije koja bi ga nasledila treba potvrditi sporazumom između NATO i Vlade Kosova.
- Ukoliko to već nije postignuto saglasnošću Srbije ili odlukom Saveta bezbednosti, de jure suverenitet Kosova treba da bude priznat od strane međunarodne zajednice ili onih država članica (uključujući SAD i članice EU) koje su spremne da to učine.

B. GLAVNI ELEMENTI PROCESA

1. Kontakt grupa

Potpunu i konačnu odluku o budućem statusu Kosova ne može doneti Kontakt grupa, a kamoli predloženi specijalni izaslanik. Prema Rezoluciji 1244 to pravo isključivo ima Savet bezbednosti koji neće biti sklon da Srbiji oduzme suverenitet na Kosovu bez njenog pristanka i neće moći to da uradi bez podrške Rusije. Međutim, ovo ne bi trebalo da spreči Kontakt grupu i Sekretarijat Ujedinjenih nacija da imaju snažnu ulogu u tom procesu i da rade zajedno kao što je dole opisano.

Izjava Kontakt grupe od 22. septembra 2004. godine bila je ohrabrujući početak. Međutim, da bi se dobilo na

zamahu i da bi se zadobilo poverenje, u meri u kojoj je to moguće, treba što pre upotpuniti jezik kojim se govori o budućnosti Kosova i korake koji se traže od PISK, i to tako što će Kontakt grupa (ili Kontakt grupa bez Rusije ukoliko saradnja Moskve nije na pomolu) dati važnu izjavu kojom definiše okruženje za razvoj događaja, istovremeno izlažući plan procesa za 2005. godinu i navodeći četiri suštinska stava:

- da brzina napredovanja promene statusa zavisi od toga da li će Kosovo ispuniti standarde (naročito u vezi sa zaštitom prava manjina) koji su već utvrđeni (kako bi izvršili neophodan pritisak na Kosovo da stvari dovede u red);
- da nema podrške za vraćanje Kosova u okvire ustavnog odnosa sa Srbijom i Crnom Gorom (kako bi se srpski političari i narod usredsredili na stvarnu situaciju u kojoj se nalaze i kojoj treba da se prilagode); i
- da nema podrške za bilo kakvu podelu Kosova kao jednog od elemenata pregovora;¹¹⁰
- da će se preduzeti mere kojima će se onemogućiti svako ujedinjenje Kosova sa Albanijom¹¹¹ ili bilo kojom susednom državom ili teritorijom (kako bi se umirio strah Srbije i drugih zemalja od stvaranja 'Velike Albanije').

Neširokogrudo shvatanje stava od 22. septembra je da će napredak Kosova u ispunjavanju standarda odrediti njegove buduće odnose sa Beogradom. To nije razumno, pa čak ni logično. Napredak u ispunjavanju standarda može i treba da izvesti Kontakt grupu o mogućnosti ili nemogućnosti Kosova da dobije državnost. Međutim, implicitna pretnja vraćanja Kosova pod upravu Beograda ako ne ispunji standarde verovatno će biti kontraproduktivna. Mnogo je verovatnije da će kada se pitanje nezavisnosti od "ako" pretvoriti u "kada", u zavisnosti od brzine promena, nastati Kosovo sa kojim će njegovi susedi želeti da žive.

¹¹⁰ Vidi III.C.3 gde se detaljnije razmatra pitanje podele.

¹¹¹ Posmatrači iz Tirane ovo ne odobravaju, naglašavajući da su takva uveravanja nepotrebna pošto niko iz zvaničnih političkih krugova u Albaniji nema nikakve ambicije u pogledu ujedinjenja sa Kosovom. Razgovor Krizne grupe sa bivšim ministrom inostranih poslova Albanije Arianom Starovom dana 07.januara .2005. godine. To je zaista tačno, ali neki u Srbiji ne vide tu distinkciju između nezavisnog Kosova i Velike Albanije. Vidi, na primer, dokaze koje je na suđenju za ratne zločine u Hagu podneo Slavenko Terzić u odbrani Slobodana Miloševića 07. i 09. decembra 2004. godine, tokom kojeg je razmatran Izveštaj Krizne grupe za Evropu br. 153, *Pan-Albanianism: How Big a Threat to Balkan Stability?*, 25. februar 2004. godine.

¹⁰⁹ Saglasnost --bez veta Rusije -- bi bila veoma poželjan, ali ne i neophodan uslov za naredne korake.

Proveru napretka u ispunjavanju standarda sredinom 2005. godine treba ubedljivo povezati sa programom ostvarivanja nezavisnosti, jer će u suprotnom, kako rastu očekivanja u pogledu odluke o konačnom statusu, biti nemoguće zadržati pažnju usmerenu na taj program. Jedan od načina da se to uradi bio bi da se dinamika konsultacija međunarodne zajednice sa lokalnim partnerima o predlogu ustava Kosova uslovi ozbiljnošću sa kojom PISK pristupa procesu provere ispunjavanja standarda.

Do pomeranja stavova Kontakt grupe neće nužno doći kod svih članica istovremeno. Pojedinačne članice i zabrinuti posmatrači, kao što su druge države članice EU i međunarodne finansijske institucije, treba da budu spremni da pokrenu pitanje statusa, kao što je to uradio britanski ministar za Evropu Denis Mekšeijn.¹¹² Sve veći broj glasova koji pozivaju Srbiju da bude prijemčivija za takve ideje pomogao bi u pripremi tla.

Pored izoštravanja i artikulisanja svojih stavova o budućnosti Kosova, članice Kontakt grupe treba odmah da započnu sa uvođenjem procesa vezanih za konačni status, kao i sa razvojem kapaciteta. Na samom Kosovu oni treba da daju zeleno svetlo i pruže tehničku i finansijsku pomoć za formiranje ranije pomenute komisije Skupštine Kosova za rešavanje konačnog statusa kako bi kosovskim Albancima omogućili da formulišu svoje stavove u saglasnosti sa međunarodnom zajednicom. Kontakt grupa treba da preduzme ili omogući određene dodatne mere u narednih nekoliko meseci kako bi nesumnjivo pokazala svoju rešenost da pitanje Kosova pomeri sa mrtve tačke. Treba odvojiti sredstva iz donacija koja će olakšati rešavanje konačnog statusa. Treba održati stabilne snage KFOR koje mogu da se nose sa svim nepredviđenim situacijama -- nedavno stvorena navika da se u posebnim okolnostima ta misija nakratko pojača dok se istovremeno dopušta smanjenje broja redovnih dopunskih trupa ne uliva poverenje. Neuspeh da se pokaže energičnost na svim ovim frontovima -- diplomatskom, finansijskom i vojnog-- doveće ekstremiste do zaključka da bez obzira kakav okvir međunarodna zajednica utvrdi za

¹¹² Dana 04. maja 2004. godine Mekšeijn je u britanskom Parlamentu najavio novi pristup Kosovu. On je ukazao na to da je Koštuničin zahtev za teritorijalnu autonomiju Srba na Kosovu povećao nesigurnost kosovskih Albanaca i izjavio da je to bilo "nalik Nemačkoj kada je tražila povraćaj Češke Republike, Šlezije ili Pomeranije". On je takođe izjavio: "da je došlo vreme kada više ne dolazi u obzir povratak na 1999. godinu, 1989. ili 1979. godinu u smislu srpske kontrole nad Kosovom. Ako to ne kažemo iskreno i javno, kao što to ja radim danas, mi ćemo, po mom mišljenju, dati podršku pogrešnom pristupu". On je, međutim, upozorio i albanske političare sa Kosova da svoje opsesije usmere na "međuzavisnost" umesto na nezavisnost.

Kosovo njima će ostati otvoren put da taj okvir odbace i stvore sopstvene činjenice na terenu.

Važan element koji bi Kontakt grupa mogla da uključi u mešavinu strategija u početnom periodu bilo bi formulisanje grupe standarda za Srbiju uz poštovanje njenog pristupa Kosovu i Albancima. Razlog za ovo bi bio da ukoliko postane kooperativniji, Beograd može srazmerno tome ostvariti uticaj na formulisanje stavova međunarodne zajednice.¹¹³

2. PISK i ustav Kosova

Komisija Skupštine Kosova za rešavanje konačnog statusa treba da kao svoj najosetljiviji zadatak brzo počne izradu novog ustava koji ima podršku i vlade i opozicije, u bliskim konsultacijama sa Kontakt grupom, UNMIK i Evropskom unijom, kao i uz pomoć Venecijanske komisije Saveta Evrope.¹¹⁴ Najvažniji i najkontroverzniji elementi tog dokumenta biće strukture i mehanizmi za obezbeđivanje prava manjina, uključujući delotvorne aranžmane za decentralizaciju, profesionalno i nepristrasno sudstvo i način za obezbeđivanje pravilnog rešavanja pitanja zbog kojih je zabrinuta međunarodna zajednica.

Pored uobičajenih zaštitnih odredbi za Srbe i druge manjine bez obzira gde na Kosovu žive, potrebno je formulisati odredbe za zaštitu modela naseljavanja Srba u tri severne opštine čiji stanovnici se plaše da će Albanci kupovati imovinu i tako ih preplaviti ako Kosovo postane nezavisno.¹¹⁵ Severna Mitrovica može biti predmet sličnog institucionalnog kompromisa sa izričitim ciljem da se obezbedi urbani centar sa preovlađujućim srpskim stanovništvom koji bi služio kao obrazovni, zdravstveni i medijski centar srpskih zajednica na Kosovu.¹¹⁶

¹¹³ Jedan od koraka koje bi međunarodna zajednica trebalo ozbiljno da uzme u razmatranje u tom pogledu je da predstavnik OEBS-a za slobodu medija pošalje misiju u Srbiju koja bi pratila i izveštavala o tretmanu Kosova i Albanaca u medijima.

¹¹⁴ Evropska komisija za demokratiju putem zakona, opšte poznata kao Venecijanska komisija, je savetodavno telo Saveta Evrope za ustavna pitanja.

¹¹⁵ Mogu se ugledati na aranžmane kojima se štiti švedska većina na finskim Alandskim ostrvima. Uprkos složnom otporu lokalnog stanovništva koje je uglavnom švedskog porekla, ova ostrva su potpala pod suverenitet Finske nakon Prvog svetskog rata. Pored drugih odredbi lokalne autonomije, prava nealandana da kupe imovinu ili se nasele na ostrvima su strogo ograničena, što predstavlja izuzetak od principa slobode kretanja koji je sastavni deo pravnih tekovina Evropske unije.

¹¹⁶ Inicijativa za evropsku stabilnost je predložila da se severni deo opštine Mitrovica spoji sa opštinom Zvečan sa većinskim

Novi ustav treba da predvidi da Vrhovni sud Kosova i novi ustavni sud imaju pažljivo balansiran odnos albanskih, srpskih i međunarodnih suda.¹¹⁷ Postoje brojni presedani za imenovanje suda izvan zemlje.¹¹⁸ U slučaju Kosova, međunarodne sudske bi mogao imenovati predsednik Evropskog suda za ljudska prava, kao u Bosni, i oni bi mogli imati značajnu ulogu u reviziji žalbi na službenike koji odstupaju od ili krše ovlašćenja zapisana u ustavu Kosova. Određenim međunarodnim organima, uključujući možda i predloženu međunarodnu posmatračku misiju, kao i stanovnicima Kosova bilo koje nacionalnosti, treba obezbediti poziciju sa koje mogu da ulažu takve žalbe.

3. Specijalni izaslanik

Generalni sekretar Ujedinjenih Nacija, nakon konsultacija sa Kontakt grupom, treba odmah da imenuje specijalnog izaslanika koji će obaviti pripremne razgovore o konačnom statusu Kosova sa svim relevantnim stranama -- Skupštinom Kosova i ministrima PISK, Beogradom, državama članicama Kontakt grupe, Evropskom unijom i NATO, kao i vladama ostalih susednih država.¹¹⁹ Ovo bi ubrzalo rešavanje celokupnog pitanja.

srpskim stanovništvom u kontekstu opšteg plana za revitalizaciju te oblasti. Ovo pitanje je verovatno najbolje razmotriti u kontekstu tekućeg dijaloga o decentralizaciji.

¹¹⁷ Prema sadašnjem ustavnom okviru Kosova, sve sudske i tužioci imenuje SPGS sa liste kandidata koju predlaže Sudsko i tužilačko veće Kosova, a odobrava Skupština, bez eksplicitnih smernica u pogledu zastupljenosti različitih etničkih grupa ili u pogledu imenovanja međunarodnih suda. Ustavni sud ne postoji, ali je tu specijalno veće Vrhovnog suda koje je nadležno za pitanja ustavnog okvira.

¹¹⁸ Na primer, Ustavni sud Bosne ima tri člana (od devet) koje imenuje predsednik Evropskog suda za ljudska prava nakon konsultacija sa Predsedništvom Bosne i Hercegovine, a sudske Visokog apelacionog suda u Hong Kongu su imenovani iz drugih nadležnosti običajnog prava. Steven D. Krasner, "Sharing Sovereignty", *International Security*, tom 29, str. 85-120, jesen 2004. godine, predlaže da države gde je vladavina zakona "nepotpuna" mogu da angažuju ljude izvan svog sistema trgovinskih sudova (str. 116-117). U manjim suverenim državama sa manje raspoloživih talenata, može biti neophodno pribegavanje drastičnijim merama - ustav San Marina predviđa da nijedan građanin te malene republike ne može biti sudsija nižih sudova (stoga, većina sudsija u San Marinu su građani Italije).

¹¹⁹ Izaslanik treba da uživa kredibilitet i u Rusiji i kod kosovskih Albanaca. Ako je Amerikanac, on ili ona treba da ima zamjenika iz Evrope. Ako je Evropljanin, on ili ona treba da ima zamjenika iz Amerike. Soren Jesen-Petersen, koji je izuzetan SPGS, ne treba davati u zadatku i ovu ulogu pošto odgovornosti koje ima u upravljanju unutrašnjom situacijom na Kosovu zahtevaju njegovu celokupnu pažnju. Međutim,

Specijalni izaslanik treba da pripremi tle za rešenje konačnog statusa tako što će ponuditi pravičan ishod i za Beograd i za Prištinu, s tim da element od ključne važnosti moraju biti veoma čvrste garancije za zaštitu manjina u kombinaciji sa nastavkom značajnog međunarodnog posmatračkog prisustva. Iako ne bi bilo realno ponuditi bilo kakvu opciju za vraćanje pod upravu Beograda, a takođe treba isključiti podelu teritorije Kosova između različitih država (pitanje podele je razmotreno dalje u tekstu), specijalni izaslanik treba jasno da stavi do znanja da će Srbija, ukoliko bude ozbiljan učesnik u pregovorima, biti u poziciji da značajno utiče na njihov ishod.

Na osnovu tih razgovora sa svim učesnicima, izaslanik treba da izradi predlog 'Sporazuma o Kosovu' koji rešava sva relevantna pitanja o konačnom statusu, uključujući i predlog brojnih tehničkih prekograničnih sporazuma koje bi Priština i Beograd trebalo da zaključe. Ovo bi bilo pripremljeno nakon pozitivne ocene napretka u ispunjavanju standarda sredinom leta 2005. godine od strane SPGS, Jesena-Petersena, i činilo bi osnovni tekst za pregovore u periodu do međunarodne konferencije, kao i na samoj međunarodnoj konferenciji koja će biti održana do kraja 2005. godine. Specijalni izaslanik bi takođe imao i ulogu da preporuči, nakon konsultacija sa svim relevantnim stranama, modalitete za održavanje te konferencije -- njenu strukturu i tok.

4. Međunarodna konferencija i Sporazum o Kosovu

Konferencija, kojom bi predsedavale Ujedinjene nacije, dovela bi za jedan sto predstavnike Prištine (i vladu i opoziciju), Beograda, država članica Kontakt grupe i Evropske unije.¹²⁰ Konferencija bi za cilj imala da se svi učesnici saglase i potpišu Sporazum o Kosovu kojim bi se garantovala nezavisnost Kosova ali koji bi takođe uključivao odredbe o pravima manjina i zabranu bilo kojeg budućeg ujedinjenja sa susednom Albanijom, kao i sa bilo kojom drugom teritorijom.¹²¹ Sporazum bi

izaslanik naravno treba redovno da se konsultuje sa Jesenom-Petersenom da bi mogli da usklađuju svoje aktivnosti radi postizanja maksimalne delotvornosti.

¹²⁰ U slučaju da Savet bezbednosti bude sprečen da sazove konferenciju zbog veta Rusije, ostale članice Kontakt grupe treba da je sazovu na osnovu sopstvenih ovlašćenja (vidi tekst u nastavku).

¹²¹ Slično kao u Austrijskom državnom ugovoru iz 1955. godine, kojim se zabranjuje bilo kakvo ujedinjenje sa Nemačkom. O Austrijskom državnom ugovoru vidi, na primer, Barbara Jelavić, *Modern Austria: Empire and Republic, 1815-1986* (Kembridž, 1987), str. 262-268. Tim ugovorom je Austriji takođe bilo zabranjeno da Habsburgovce vrati na vlast. Potpisale su ga 15.maja 1955. godine četiri savezničke okupatorske sile i Vlada

uključivao i druge odredbe o odnosima između Kosova i Srbije, zajedno sa mehanizmom za rešavanje javnih i privatnih imovinsko-pravnih odnosa, kao i otpisivanje od strane poverilaca Srbije velikodušno obračunatog dela međunarodnih dugova Srbije i Crne Gore.

Sporazum bi kao jedan od aneksa uključivao i ustav Kosova, u formi predloga komisije Skupštine čije su odredbe konačno dogovorene na konferenciji. Ustav, čije bi kasnije usvajanje referendumom bilo preduslov za stupanje na snagu Sporazuma, zajedno sa samim Sporazumom o Kosovu, bi sadržao glavne odredbe o zaštiti manjina, uključujući imenovanje međunarodnih sudsija, i ovlašćenje dato određenim stranama van Kosova da mogu osporavati zakonodavne i izvršne postupke u kosovskim sudovima.

Da bi imao obavezujuće političko dejstvo predloženi Sporazum ne mora da bude u formi ugovora -- uz sve poteškoće i kompleksnosti koje bi otvorio u pogledu ratifikacije, i to ne samo u SAD.¹²² Korisni modeli mogu biti Završni akt KEBS iz Helsinkija ili nešto bliži primer Dejtonskog sporazuma kojim je rešen status Bosne i Hercegovine.¹²³ Pravno dejstvo najvažnijih odredbi Sporazuma ostvarilo bi se na Kosovu njihovim uključivanjem u tekst ustava koji će biti usvojen na referendumu. Dalje pravno dejstvo, koje se odnosi i na Kosovo i na druge potpisnike Sporazuma, može takođe biti ostvareno rezolucijom Saveta bezbednosti kojom se Sporazum odobrava, ako se ista može pribaviti. U suprotnom, različite strane bi jednostavno primenjivale ono na što su se obavezale u političkom smislu, uključujući uspostavljanje diplomatskih odnosa, realizaciju Posmatračke misije i pružanje ekonomске podrške.

države Austrije iako je Austrija povratila svoj suverenitet tek nakon što je ugovor stupio na snagu 27. jula. (Na Nacionalni dan Austrije, 26. oktobar, slavi se odlazak poslednjih okupatorskih trupa.) Treba uporediti i Kiparski ugovor o garanciji iz 1960. godine koji su potpisali Kipar, Grčka, Turska i Velika Britanija i po kojem se Republika Kipar "obavezuje da neće [naglasak u izvornom tekstu] uzeti učešće, u celini ili delimično, u bilo kom političkom ili ekonomskom udruživanju sa bilo kojom državom".

¹²² Ako sporazum o Kosovu treba da ima manji status od ugovora, on očigledno mora da nosi naziv drugačiji od onih koji se obično vezuju za ugovore (kao što je ugovor, konvencija ili obaveza) i ne treba da sadrži odredene formalne odredbe koje se mogu naći u ugovorima, naročito u vezi sa ratifikacijom. To što Sporazum neće biti izvršiv po međunarodnom pravu je od drugorazrednog značaja u ovom slučaju, zato što su njegovi ključni faktori brzina primene i političko i moralno uverenje spoljašnjih garanta sporazuma.

¹²³ Za Završni akt KEBS-a iz Helsinkija, vidi <http://www.osce.org/docs/english/1990-1999/summits/helfa75e.htm>; za Dejtonski sporazum, vidi http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=380.

5. Prisustvo međunarodnih posmatrača

Deo paketa rešenja koji će biti dogovoren na međunarodnoj konferenciji bio bi da Kosovo do daljeg prihvati prisustvo međunarodnih posmatrača -- 'Kosovsku posmatračku misiju' -- koje finansira međunarodna zajednica i koje u suštini ima za cilj da obezbedi da Kosovo zaista postupa u skladu sa normama koje je prihvatiло. Iako će međunarodna zajednica uvek imati više instrumenata na raspolaganju, uključujući ekonomski i politički pritisak, ciljane sankcije i slično, za rešavanje pitanja na Kosovu (ili u bilo kojoj drugoj zemlji) ukoliko smatra da ne izvršava svoje obaveze u pogledu ljudskih prava i demokratije, ovlašćenja situacija opravdava poseban nastavak Misije da bi se održala stabilnost i obezbedilo da velike finansijske investicije u obnovu Kosova od strane međunarodnih donatora ne budu uzalud.

Iako bi ova Misija bila sastavljena od evropskih multilateralnih organizacija kao što su EU i OEBS, njena struktura i mandat treba nesumnjivo da proizlaze iz prihvaćenog Sporazuma, a možda ih treba pomenuti i u ustavu Kosova koji se usvaja na referendumu (na primer, u meri u kojoj Misija ima ovlašćenje da podnosi određena pitanja pred sudove na Kosovu koji su delimično sastavljeni od međunarodnih sudsija).

Iskustva sa trajnom organizacijom delovanja određenih međunarodnih organizacija u periodu nakon postizanja rešenja nisu uvek bila baš najsrećnija. Međutim, neke odluke su sasvim očigledne: na primer, OEBS treba da preuzme vodeću posmatračku ulogu kada je u pitanju odnos prema manjinskim zajednicama, dok posmatračka misija policije EU treba da bude dopuna posmatračkom radu OEBS u pogledu vladavine zakona i da u svom sastavu ima specijalizovane jedinice koje u koordinaciji sa NATO prate aktivnosti Kosova u borbi protiv organizovanog kriminala -- što bi trebalo da bude značajna državna obaveza u novom ustavu Kosova.

Stepen odgovornosti Kosovske posmatračke misije će biti glavni element pregovora o konačnom statusu. Zaista, obezbeđivanje njene maksimalne uloge može predstavljati važan stimulans za konstruktivno učešće Srba u konferenciji o konačnom statusu. Kada tako kažemo, to zaista ne znači da se uloga predložene Misije može uporediti sa ulogom Visokog predstavnika u Bosni. Iako su sadašnja ovlašćenja SPGS na Kosovu, ako ništa drugo, veća na papiru, ta ovlašćenja nisu korišćena, a prisustvo nekog spolja ko uspešno ostvaruje neograničenu izvršnu vlast može u toliko velikoj meri da iskrivi domaći politički sistem da negira većinu potencijala za njegov zdrav razvoj.¹²⁴

¹²⁴ Treba uočiti i jednu ključnu razliku - visoki predstavnik u Bosni je morao da razvija državne strukture formirane

Trajanje Misije treba da bude definisano ispunjenjem uslova postavljenih Kosovu, a ne treba da ima unapred utvrđeni rok. Bilo bi poželjno da ocena ispunjenja ovih uslova i spremnosti Kosova za odlazak ili smanjenje Misije ostane u nadležnosti Saveta bezbednosti UN koju on donosi na osnovu saveta dobijenog od EU. Ključna uloga tog saveta EU obezbedila bi neraskidivu vezu sa sudbinom Kosova i njegovim prihvatanjem kao kandidata za članstvo u EU. Jednog dana kada konačno postane kandidat za članstvo u EU, preuzeće ga misija zadužena za posmatranje i ocenu ispunjenja uslova za pridruživanje EU, kao što će se izgleda desiti u Bosni tokom 2005. godine.

C. PITANJA KLJUČNIH MERA ZA SPROVODJENJE POLITIKE

1. Nezavisnost -- u kolikoj meri?

Krizna grupa veruje da je nezavisnost Kosova u okviru njegovih sadašnjih granica -- bez obzira što je to donekle uslovljena nezavisnost kako je ovde opisana -- rešenje koje će se najverovatnije moći primeniti i dovesti do trajne stabilnosti u regionu. Za to zaista ne postoji prihvatljiva alternativa. Postojeći protektorat ne može večno trajati. Čak i ako bi ga kosovski Albanci tolerisali (a sigurno ne bi), međunarodna zajednica nije spremna da ga finansira.¹²⁵ Starateljstvo ne obezbeđuje rešenje situacije, a Starateljski savet UN je institucija koja pripada jednom ranijem vremenu.¹²⁶ Sama Evropska unija bi opravdano oklevala da preuzme bilo kakvu starateljsku ulogu i niko unutar evropskih institucija to ni ne predlaže.¹²⁷ Dopisnik "Koha Ditor" iz Brisela je

Dejtonskim sporazumom 1995. godine, počevši od situacije u kojoj je mali broj članova bilo koje od nacionalnih grupacija u Bosni osećao bilo kakvu lojalnost prema novim institucijama koje su osnovane tim sporazumom. Nakon rešenja konačnog statusa Kosovo će imati institucije koje podržava ogromna većina stanovništva Kosova i samo njihovo delovanje, a ne međunarodna intervencija, će uveriti Srbe i pripadnike drugih manjina da na Kosovu mogu bezbedno da žive.

¹²⁵ Krasner, op. cit., opisuje više privlačnih pristupa za održavanje delimičnog ili potpunog režima protektorata za neuspele države, uključujući i novi koncept "podeljenog suvereniteta", ali priznaje da međunarodna zajednica još uvek nije spremna da sistematski realizuje te ideje.

¹²⁶ Vidi izveštaj iz decembra 2004. godine Visokog panela UN o pretnjama, izazovima i promenama, *A More Secure World: Our Shared Responsibility*, str. 92-93.

¹²⁷ To ne sprečava ljudе izvan evropskih institucija da upravo to predlažu. Videti, na primer, Dag Berojter i Tomas E. Grant, "The EU Must Take Over Kosovo", "Wall Street Journal", 25. avgust 2004. godine. Istaknuti član Evropskog parlamenta, Doris Pak, bila je citirana kao da predlaže "evropski protektorat" za Kosovo u svim balkanskim medijima 11. i 12.novembar 2004. godine. Izgleda da su je pogrešno

nedavno objavio: "Nijedna 'inventivna ideja' o statusu Kosova koja isključuje mogućnost formalne državnosti uz međunarodno priznavanje ne može se nazvati rešenjem, već samo kupovinom vremena... Ako Kosovo ne postane država, ne može postati ni član EU".¹²⁸

Druga rešenja su još manje verovatna ili poželjna. Kao što je detaljno prikazano gore u tekstu, ne može biti ostvaren nijedan državni aranžman koji uključuje Beograd. Ni Tirana ni Priština ne žele ujedinjenje sa Albanijom.¹²⁹ A jednostrano povlačenje međunarodnih snaga, sa ili bez priznavanja Kosova kao nezavisne države, ne bi podstaklo nove lideres Kosova da se ponašaju odgovorno prema susedima ili manjinama na Kosovu.

Krizna grupa je ranije (u aprilu 2001.¹³⁰ i ponovo u

protumačili. Kada ju je Krizna grupa pitala o tome 7. decembra, ona je rekla da podržava uslovnu nezavisnost Kosova, kao što se predlaže u ranijim izveštajima Krizne grupe, a ne protektorat.

¹²⁸ Augustin Palokaj: "An 'inventive idea' on Kosovo status", 15.novembar 2004. godine.

¹²⁹ Mogućnost ujedinjenja Kosova sa Albanijom često pominju srpski komentatori i njihovi istomišljenici kao neposrednu i automatsku posledicu nezavisnosti Kosova. Krizna grupa je otkrila veoma mali interes za takvo ujedinjenje kako na Kosovu tako i u Albaniji. Videti Izveštaj Krizne grupe za Evropu br. 153, *Pan-Albanianism: How Big a Threat to Balkan Stability?*, 25.februar 2004. godine.

¹³⁰ Izveštaj Krizne grupe za Balkan br. 108, *After Milosevic: A Practical Agenda for Lasting Balkans Peace*, 01.april 2001. godine, str. 127-128. U tom izveštaju se navodi da nezavisnost Kosova treba usloviti na tri različita načina:

Prvi je da međunarodna zajednica vidi snažan interes u obezbeđivanju pune zaštite prava manjina, pa je razumno insistirati da se ispune odgovarajući standardi u određenom vremenskom periodu pre ostvarivanja svih koristi od međunarodnog priznanja (uključujući članstvo u međunarodnim organizacijama kao što su Ujedinjene nacije, pristup međunarodnim finansijskim institucijama i trgovinskim aranžmanima i tome slično).

Dруги je da bi se kao preduslov za priznavanje moglo od Kosova zatražiti da se trajno odrekne nekih radnji koje su obično u nadležnosti suverenih nezavisnih nacija. Iako smo mi na drugim mestima opisali kao preteran strah koji se često pominje da će nezavisnost Kosova povećati rizik od stvaranja "Velikog Kosova", međunarodna zajednica bi bila u poziciji da zatraži od Kosova da prihvati obavezujuću odredbu da neće pokušavati da proširi svoje regionalne granice.

Treći i najdalekosežniji je da bi Ujedinjene nacije mogle uvesti jedan oblik starateljstva nad Kosovom, u kojem bi, za vreme trajanja tog aranžmana, Vlada Kosova --u toku vršenja svojih uobičajenih svakodnevnih državnih dužnosti, i to nezavisno od suverene vlasti bilo SRJ bilo Srbije -- zavisila od ostvarivanja prava na veto predstavnika tog starateljstva, bez obzira da li celokupnog ili samo u određenim utvrđenim oblastima. Ideja je da se ta prava koriste u manjoj meri nego

marta 2002. godine¹³¹) prilično detaljno predložila da bi najbolje rešenje za Kosovo bio jedan oblik "uslovne nezavisnosti", zasnovan na konceptu koji je prvo bitno izložen kao predlog Nezavisne međunarodne komisije za Kosovo iz 2000. godine.¹³² Prošlo je skoro tri godine od našeg poslednjeg izveštaja na tu temu, tako da sada taj koncept treba znatno izmeniti.

Osnovni načini na koje mi sada predlažemo uslovljavanje nezavisnosti Kosova su, kao prvo, da se Kosovo izričito obaveže, kako u svom novom ustavu tako i u odredbama Sporazuma prihvaćenim na međunarodnoj konferenciji, da se neće ujediniti sa Albanijom niti uostalom sa bilo kojom od svojih susednih država ili teritorija, izuzev u kontekstu integracije u EU. Kosovo bi, staviše, bilo značajno ali manje dramatično povezano nizom bilateralnih sporazuma sa svojim susedima (uključujući i Srbiju u meri u kojoj je to moguće), kao i sa Evropskom unijom, a njegovo buduće usmerenje bi time bilo ozbiljno programirano ka vrednostima EU, njenim normama i konačno pristupanjem. Sporazum o Kosovu i novi ustav bi predviđeli dugoročan ugovor sa NATO po kome bi KFOR nastavio da vrši svoju ulogu i preuzeo odgovornost za lokalno regrutovanje i obuku vojnih snaga Kosova koje su utvrđene Sporazumom.¹³³

Kao drugo, nezavisnost sudstva bila bi obezbedena imenovanjem više međunarodnih kao i lokalnih sudija u više sudove. Pored toga, različita međunarodna tela -- uključujući možda i predloženo međunarodno posmatračko telo, Kosovsku posmatračku misiju -- imala bi ovlašćenje u Sporazumu ili ustavu, ili u oba dokumenta, da obezbede da se određena ključna pitanja koja se odnose na prava manjina i druge prihvачene obaveze upućuju tim sudovima na rešavanje.

Kao treće, prisustvo međunarodne posmatračke misije u neograničenom vremenskom periodu, u čijoj je nadležnosti ne samo preuzimanje internih zakonskih radnji, već i izveštavanje šire međunarodne zajednice i predlaganje odgovarajućih mera u slučaju da Kosovo ne

kod sadašnjeg protektorata i na Kosovu i u Bosni, ali tako da međunarodna zajednica ipak zadrži priličan uticaj.

¹³¹ Izveštaj Krizne grupe za Balkan br. 124, *A Kosovo Roadmap (I): Addressing Final Status*, 01.mart 2002. godine.

¹³² Nezavisnu međunarodnu komisiju za Kosovo je u avgustu 1999. godine formirala vlada Švedske sa sudijom Vrhovnog suda Južnoafričke Republike Ričardom Goldstonom kao predsednikom i Karlom Tamom iz Međunarodnog centra "Olof Palme" u Stokholmu kao potpredsednikom. Komisija je imala još jedanaest članova. Izveštaj je 2000. godine objavila izdavačka kuća "Oxford University Press".

¹³³ Pitanje dugoročnih bezbednosnih aranžmana na Kosovu biće detaljno razmotreno u budućim izveštajima Krizne grupe.

izvršava svoje obaveze, samo po sebi predstavlja značajno ograničenje slobode delovanja koju bi potpuno nezavisna država obično očekivala da ima.

Kosovski Albanci bi prihvatali uslovjeni karakter nezavisnosti Kosova kroz predloženi ustavni referendum, kojim bi u stvari prihvatali navedene ciljeve međunarodne zajednice u obezbeđivanju široke prihvacenosti nezavisnosti Kosova i brojna ograničenja u ostvarivanju te nezavisnosti. Iako predloženu nezavisnost Kosova treba shvatiti kao nešto što je svojstveno narodu Kosova -- a ne nešto što im je dato ili pozajmljeno nekim spoljašnjim posredovanjem -- ona bi bila postignuta ne samo činom samoopredeljenja, već i prethodnim pregovorima i obezbeđivanjem garancija međunarodnoj zajednici i svojim susedima.¹³⁴

Cilj treba da bude da se Kosovo što je brže moguće učlani u klub nacionalnih država uz primenu samo onih ograničenja koja su neophodna da se obezbedi da Kosovo ispunjava standarde, naročito u odnosu prema manjinama, kao što međunarodna zajednica od njega i očekuje. Kao što se navodi dalje u tekstu, ako Srbija ne pristane da formalno prenese suverenitet na novo Kosovo, a Savet bezbednosti ne učini ništa da se to ostvari, moraće postojati neka ograničenja mogućnosti Kosova da učestvuje u međunarodnoj zajednici kao potpuno prihvadena država. Ali ta ograničenja treba maksimalno umanjiti. Ekonomski situacija na Kosovu je sasvim sigurno tako strašna da nema opravdanja za dalje odlaganje punog angažovanja međunarodnih finansijskih institucija u privredi Kosova.

2. Šta se dešava u slučaju da suverenitet ne može biti formalno prenet?

Ako međunarodna zajednica energično otkloni nejasnoće oko konačnog statusa, kao što se preporučuje u ovom izveštaju, stabilnost na Kosovu se verovatno može održati. Međutim, sasvim je verovatno da će Srbija odbiti da sarađuje u ovom procesu. A sigurno i Rusija može da podrži ovaj beskompromisni stav i onemogući konsenzus unutar Kontakt grupe ili čak stavi veto na odluke Saveta bezbednosti. Takva situacija bi značila da bi Srbija formalno zadržala svoje pravo na suverenitet na Kosovu.

¹³⁴ Ovo je takođe važno da bi se poništili svi ostaci legitimite jednostrano organizovanog referenduma iz 1991. godine kojim je uspostavljena "Republika Kosovo", baš kao što su istovremeni referendumi u oba dela Irske održani 22.maja 1998. godine dali legitimitet Sporazumu iz Belfasta koji su irski republikanci tražili za svoje ciljeve još od izbornih rezultata u decembru 1918. godine.

Međutim, situacija na terenu na Kosovu je previše delikatna da bi međunarodna zajednica dozvolila da se suština gore opisanog procesa odlaže na neograničeno vreme. U takvom slučaju EU, SAD i druge države treba da budu spremne da sazovu gore opisanu konferenciju o konačnom statusu, čak i bez učešća Srbije; da pregovaraju i potpišu Sporazum o Kosovu; da priznaju novu nezavisnu državu pod uslovom da ona ratifikuje dogovoreni ustav, čak i bez saglasnosti Saveta bezbednosti; i da sa njom održavaju normalne diplomatske odnose.¹³⁵

Posle godina napora da se Beograd konstruktivno angažuje na problemu Kosova, ovo ne bi predstavljalo bezosećajno nepoštovanje njegovih prava već oprezno oduzimanje opasnog prava na veto. Jasan rez bi mogao da dovede do pragmatičnog kompromisa mnogo brže nego neograničeno održavanje sve fiktivnijeg legalizma. Rešiti problem Kosova definitivno ali mirno, bez Saveta bezbednosti -- put kojim će se morati ići ako se ispostavi da Rusija neće da sarađuje -- bilo bi nezgodno, ali sigurno manje nezgodno nego što je bila intervencija vojnom silom u okolnostima iz 1999. godine.

Međunarodna zajednica naravno treba da zahteva što je moguće veću saradnju od Srbije uz upozorenje da "voz odlazi iz stanice, sa ili bez Srbije" -- kao i uz obećanje da će, ukoliko uhvati taj voz, biti ozbiljno saslušana kada bude davala predloge koji su u skladu sa Sporazumom o Kosovu i ustavom. Neka od pitanja koja je Srbija sigurno zainteresovana da reši je i pitanje spornih prava vlasništva, i privatnog i javnog; problem statusa Srpske pravoslavne crkve, naročito najznačajnijih istorijskih spomenika, kao što je Pećka patrijaršija; i pitanje ustupanja kosovskog dela međunarodnih dugova Srbije.¹³⁶

Predloženi proces bi takođe mogao prečutno biti dobrodošao u Beogradu kao političko pokriće koje je političkom sistemu u Srbiji potrebno da se oslobođi okova kojim ga Kosovo sputava. To bi omogućilo političarima da ubeduju svoje birače da im je međunarodna zajednica uzela odluku iz ruku, ali da su oni učinili sve što je bilo u njihovoj moći u datim

¹³⁵ U ovom slučaju, Kosovska posmatračka misija naravno ne bi imala tako čvrstu vezu sa Ujedinjenim nacijama kao u najboljem scenariju koji predlažemo. Međutim, čak i RSB UN 1244 dozvoljava generalnom sekretaru izvesnu slobodu da odluci kakvu strukturu bi prisustvo UN-a na Kosovu trebalo da ima, pa se može naći način da Kosovska posmatračka misija nakon rešenja konačnog statusa dobije mandat od međunarodne zajednice u celini.

¹³⁶ Kao što je ranije u tekstu predloženo, bilo bi razumno nagraditi učešće Srbije u ovom procesu otpisom značajnog dela njenog duga.

okolnostima da pomognu svojim sunarodnicima Srbima. Pitanje bojkota konferencije od strane Srbije je detaljnije razmotreno dalje u tekstu.

Mada se međunarodna zajednica nalazi u jakoj poziciji da obezbedi da vremenski razmak između prenosa *de facto*, iako uslovljenog, suvereniteta na Kosovo i konačnog formalnog prepustanja suvereniteta od strane Srbije ne bude meren dekadama,¹³⁷ ipak može biti potrebno da se za sada prihvati nepotpuno rešenje pitanja suvereniteta. Bez saglasnosti Srbije može se sasvim sigurno desiti da Rusija, kao što je već pomenuto, a možda i Kina, ne prihvate priznavanje nezavisnosti Kosova od strane Saveta bezbednosti UN,¹³⁸ što bi, između ostalog, značilo da Kosovo ne može da dobije svoje mesto u Ujedinjenim nacijama.

Ali Sporazum o Kosovu treba da omogući bukvalno sve što bi se dobilo suverenim statusom. To znači opšte i zvanično priznanje da je Kosovo država i prihvatanje obaveze pružanja održive podrške koja će pomoći Kosovu da se razvije i bude uspešno. Bar EU i države članice Kontakt grupe -- a nadamo se i Savet bezbednosti -- treba da se postaraju da Kosovo bude primljeno u članstvo glavnih "klubova" kao što i priliči jednoj državi sve dok se ponaša odgovorno. Ukoliko je potrebno, EU može biti garant kreditiranja razvojnih banaka pošto to kreditiranje obično podrazumeva suverenitet. Čak i ako punopravno članstvo u UN bude blokirano, Kosovo treba barem da dobije posmatrački status,¹³⁹ a vodeće nacije treba brzo da razmene diplomatske predstavnike sa Kosovom. Svaka nova odluka koju neko međunarodno telo donese u korist Kosova omogućiće drugima da lakše donesu slične odluke. EU već tretira Kosovo kao odvojenu carinsku teritoriju i kao nezavisno radi trgovinskih pregovora.

¹³⁷ Postoje presedani u regionu u kojima je gubitak kontrole spoljne sile nad nekom teritorijom praćen formalnim prenosom suvereniteta tek mnogo godina kasnije. Sama Srbija je dobila lokalnu autonomiju 1817. godine, autonomiju od Otomanskog carstva pod zaštitom Rusije 1830. godine, status međunarodnog protektorata 1856. godine i formalni suverenitet 1878. godine. Iako je Berlinski kongres Otomanskom carstvu oduzeo kontrolu nad Bosnom i Hercegovinom i stavio je pod protektorat Austro-Ugarske 1878. godine, Austro-Ugarska je tek 1908. godine aneksirala Bosnu i Hercegovinu.

¹³⁸ Izuzev u posebnim okolnostima raspada Sovjetskog Saveza i bivše Jugoslavije, međunarodna zajednica opšte uzev nije bila voljna da prizna suverenitet secesionističkih regiona pre postizanja zajedničkog dogovora sa bivšom matičnom zemljom. Uporediti nedavne primere Bangladeša (1971.) i Eritreje (1993.).

¹³⁹ Posmatrački status određuje isključivo Generalna skupština.

3. Podela?

Svaka podela Kosova u okviru rešavanja konačnog statusa je nepoželjna. Unutrašnje mane podele Kosova vide se u tome što bi ta podela uništila pokretače pozitivnih socijalnih promena -- ka nediskriminaciji, multietničnosti i evropskim vrednostima -- i čak ih vratila unazad, stvarajući pritisak da se izvrši razmena stanovništva¹⁴⁰ i dajući novi razlog i izvor moći albanskim ekstremistima na Kosovu koji bi tražili teritorijalnu kompenzaciju u južnoj Srbiji. Spolja posmatrano, podela bi otvorila novu rundu teoretičiranja i rizika od promene balkanskih granica duž etničkih linija razdora umesto da to pitanje okonča i pojača druge investicije međunarodne zajednice u regionu. Makedonija bi mogla da se rascepi, a nejasno rešenje ujedinjene, a istovremeno podeljene Bosne i Hercegovine moglo bi se okončati podelom.

Zamena teritorije severnog Kosova za južnu Srbiju imala bi mnoge isto tako negativne unutrašnje posledice kao gore navedena opcija, iako bi eliminisala Preševo-Medveđu-Bujanovac kao direktni povod za objavu rata i izvor moći albanskih ekstremista. Kao i kod opcije podele unutar granica Kosova, ova opcija bi podstakla (možda čak i više) ponovno povlačenje granica duž etničkih linija širom balkanskog regiona, nudeći nadu Srbiji da će pripojiti Republiku Srpsku, zaoštravajući tenzije u Sandžaku i Vojvodini i stvarajući nove pritiske za rascep Makedonije.

Jedno pitanje koje se postavlja glasi: ukoliko bi takva razmena bila zaista i *dogovarena* između pregovarača Prištine i Beograda, da li međunarodna zajednica treba da je spreći? U praksi, svi kosovski političari tvrde da nemaju o čemu da pregovaraju sa Beogradom u pogledu statusa Kosova, tako da je krajnje neverovatno da će se ovaj scenario ostvariti u bliskoj budućnosti. U svakom slučaju, principi iz Helsinkija ograničavaju promene granica na slobodno postignute sporazume između država -- tako da se ne može dozvoliti nikakav takav dogovor pre nego što Kosovo postane država, koja onda sa tog stanovišta može i da vodi pregovore, a ne da se njen status kao države uzima kao zalog sporazuma o zameni teritorija.

Integrisanje kosovskih Srba, severno ili južno od Ibra, u državne strukture Kosova sada izgleda kao preteran zahtev. Pogotovo je sever sada funkcionalno deo Srbije na mnogo načina i, kao što je prethodno navedeno, smatramo da tamo postoji ozbiljan rizik od vojne intervencije Srbije u slučaju ponovnog nasilja u

¹⁴⁰ U ovom kontekstu vidi i dokument Inicijative za evropsku stabilnost, "The Lausanne Principle: Multiethnicity, Territory And The Future Of Kosovo's Serbs", 07. jun 2004. godine.

budućnosti. Na nesreću preostalih Srba na Kosovu, događaji iz 1990-ih prepostavljaju da će Beograd kada dođe vreme povući crtu; pitanje je samo da li će međunarodna zajednica sada platiti cenu u smislu ekonomске podrške za preuzimanje paralelnih srpskih institucija i pritska na Beograd da se bar pomiri sa dogовором koji Srbima nudi specijalan status u okviru nezavisnog Kosova, ili će platiti tu cenu kasnije tako što će morati da se bavi posledicama još jednog rata na Balkanu?

Jedine okolnosti u kojima bi se moglo zamisliti da međunarodna zajednica i pomišlja da natura podelu stranama koje to ne žele mogle bi da izgledaju kao drastična hirurška intervencija radi smanjivanja štete u slučaju da većina kosovskih Albanaca jasno pokaže masovnim nasiljem ili jednostranim delovanjem na proterivanju međunarodne administracije da nije u stanju da vrši delotvornu, odgovornu kontrolu na celokupnoj teritoriji Kosova i da je ne zaslužuje. Ako zbog lošeg upravljanja Kosovom Srbija mora da plati tako što na kraju gubi suverenitet nad njim, onda to podjednako važi i za samu Kosovo.

4. Domino efekat?

Neki kreatori politike su izrazili zabrinutost da bi svaki pomak ka davanju suvereniteta Kosovu iskoristili secesionisti, iridentisti i njihove pristaše na drugim prostorima -- ne samo na Balkanu -- kao presedan u borbi za njihovu stvar. Ali okolnosti slučaja Kosovo su, u stvari, prilično neuobičajene i malo je verovatno da se mogu uporediti sa bilo kojim drugim slučajem koji izaziva zabrinutost kreatora politike.

Pravni osnov za razmatranje budućeg statusa Kosova je Rezolucija Saveta bezbednosti UN 1244, koja eksplicitno zahteva "politički proces koji je namenjen utvrđivanju budućeg statusa Kosova", i time ukazuje da sadašnji *de jure* suverenitet koji Srbija i Crna Gora ima na Kosovu nije nužno i trajan.¹⁴¹ Rezolucija 1244 dalje navodi da proces rešavanja konačnog statusa treba da prepozna značaj sporazuma iz Rambuja 1999. godine

¹⁴¹ Za skorašnju i uravnoteženu analizu različitih legalnih zahteva za samoopredeljenje koje su istakli kosovski Albanci i njihove pristalice, vidi Paola Marusič-Blankart, "Kosovo juridical status: critical analysis to three claims to independence", Kratak referat br. 2, Institut za strategijske studije, Ljubljana. Ona izvodi zaključak da mada argumenti za zasnivanje zahteva za samoopredeljenje na Kosovu na prošlim kršenjima ljudskih prava koja je počinila vlada u Beogradu i na zaključcima Badinterove komisije iz 1991-1992. godine imaju mana, činjenica da Srbija zadržava pravo nad Kosovom ali ne vrši vlast na toj teritoriji je ubedljiv ali ne i potpun argument u korist sadašnje *de facto* nezavisnosti Kosova.

koji sadrži korake ka referendumu o nezavisnosti, iako je referendum neobavezujući. Ovo se u potpunosti razlikuje od pristupa Saveta bezbednosti UN drugim secesionističkim regionima u Evropi - u rezolucijama o Gruziji i Azerbejdžanu više puta se ističe potreba za pronalaženjem rešenja za sukobe u Abkaziji i Nagorno-Karabaku u okviru postojećih granica tih država.¹⁴²

Jedini izuzeci su Crna Gora i Srbija čija prava na napuštanje bivše Jugoslavije je Badinterova komisija priznala u svom izveštaju iz 1992. godine i koje svaka pojedinačno po Beogradskom sporazumu iz 2002. godine sada imaju pravo na referendum o nezavisnosti od 2006. godine. Nasuprot tome, bosanski Srbi i Hrvati su vezani za Bosnu i Hercegovinu Dejtonskim sporazumom; makedonski Albanci su vezani za državu Makedoniju Ohridskim sporazumom i izjavama sopstvenih vođa. Rezolucija 1244 čini Kosovo izuzetnim slučajem, za čiji budući suverenitet je prihvaćeno da je neodredjen. Tako je pravna situacija u kojoj se Kosovo nalazi sasvim drugačija od drugih teritorija u regionu (ili pak u svetu) koje žele da postanu secesionističke i čije pravo na nezavisnost bez obzira koliko čvrsto proklamovano nije dobilo međunarodno priznanje.

To znači da je pravni osnov jasan. A šta je sa susedima Kosova? Da li se njima više svida nastavak nesigurnosti i nejasnoća ili rešenje problema? Promena stavova u Makedoniji, južnom susedu Kosova, dovela je do smanjenja zabrinutosti da bi nezavisno Kosovo moglo da destabilizuje zemlju. Sve više preovlađuje mišljenje na svim stranama u Skoplju i u Tetovu da bi definisanje konačnog statusa Kosova bilo u interesu Makedonije, zato što bi otklonilo nesigurnost potencijalnih investitora i zatvorilo mogućnosti koje se pružaju ekstremistima. Kada granica sa Kosovom bude jasno označena, makedonski funkcioneri su spremni da ne brinu o tome što je sa druge strane, pod uslovom da se do rešenja statusa dođe mirnim putem.¹⁴³ Slično tome, crnogorski

funkcioneri nezvanično primećuju da je rešavanje statusa Kosova -- najbolje putem "amputacije" -- ključno za postizanje stabilnosti Srbije.¹⁴⁴

5. Zaključak: Objektivna šansa za stabilnost

Šta ako sve krene naopako? Šta ako, nakon dobijanja nezavisnosti putem ovde opisanog procesa, Kosovo skrene sa unapred utvrđenog pravca na socijalnom, institucionalnom i političkom planu ili jednostavno ne dostigne dovoljan stepen razvoja da ostvari te zahteve? Koja sredstva međunarodna zajednica treba da zadrži da bi mogla da interveniše i da li uopšte treba da interveniše? Iako uslovna nezavisnost koju ovde predlažemo ne predviđa niti može predvideti garanciju za "povraćaj prodavcu" (kao što to nije mogao ni sporazum o Hong Kongu između Velike Britanije i Kine), ukoliko međunarodna zajednica postane zabrinuta za pravac kojim Kosovo ide, na raspolaganju ima mnogobrojne instrumente, uključujući ne samo sudske mehanizme za koje predlažemo da budu ugrađeni u ustav Kosova koji bi bio podržan od narod, već i ekonomski i politički pritisak, ciljane sankcije i slično.

Nijedan politički sporazum ili ustavna odredba ne može nesumnjivo garantovati da će se svi politički lideri na Kosovu (ili bilo gde u svetu) voditi vrlinom i mudrošću u svemu što rade. Ono što se ipak može uraditi je da se obezbedi dovoljno podstreka za dobro ponašanje i destimuliše loše ponašanje kako bi se pružila objektivna šansa budućoj stabilnosti a ne haosu. To je cilj naših predloga.

Samodovoljnost već predugo vodi politiku na Kosovu. Mogućnost obnove sukoba je veoma realna. Međunarodna zajednica, a naročito države članice Kontakt grupe, moraju da odluče da li žele da ponovo preuzmu inicijativu za rešavanje situacije na Kosovu ili da dopuste da im stvari izmaknu kontroli sve dok ne dođe do neprijatnih novih činjenica na terenu koje će zahtevati njihovo angažovanje. Plan koji je ovde izložen zahteva političku hrabrost, ali i energiju. No, alternativa je gora.

Priština/Beograd/Brisel, dana 24. januar 2005.

¹⁴² Vidi naročito najnoviju rezoluciju Saveta bezbednosti o Gruziji, RSB UN 1554 (29.jul 2004. godine) koja "ponovo potvrđuje obavezu svih država članica prema suverenitetu, nezavisnosti i teritorijalnom integritetu Gruzije u okviru njenih međunarodno priznatih granica i neophodnost da se definiše status Abkazije unutar države Gruzije strogo poštujući ove principe". Stav Saveta bezbednosti o Azerbejdžanu je manje naglašen (i ne tako skorašnji), pa se RSB UN 884 (12. novembar 1993. godine) poziva na "region Nagorni-Karabak u Republici Azerbejdžan" i na "suverenitet i teritorijalni integritet Republike Azerbejdžan", ali ipak ne otvara mogućnost drugačijeg statusa kao što to radi RSB 1244. Savet bezbednosti UN nije doneo rezoluciju o situaciji u transdnjestarskoj oblasti u Moldaviji niti o bilo kojoj od situacija u Zapadnoj Evropi koje se ponekad pominju u ovom kontekstu.

¹⁴³ Razgovori Krizne grupe sa državnim liderima i liderima političkih partija, Skoplje, 08.jul 2004. godine.

¹⁴⁴ Razgovor Krizne grupe sa visokim crnogorskim političarem, 07. decembar 2004. godine.

DODATAK A

MAPA KOSOVO

Kosova / Kosovo

Produced by

The boundaries and names displayed on this map do not imply official recognition by the United Nations

Source: NIMA, WEU

DODATAK B

REČNIK SKRAĆENICA I AKRONIMA

AAK	Alijansa za budućnost Kosova (politička partija Kosova koju vodi Ramuš Haradinaj)
ACTORD	Nalog za aktivaciju (Activation Order)
BIA	Bezbednosno-informativna agencija Srbije
CARE	Humanitarna organijacija
CEPS/IISS	Centar za evropske političke studije/Medjunarodni institut za strateške studije (Centre for European Policy Studies/International Institute for Strategic)
DS	Demokratska stranka
DSS	Demokratska stranka Srbije
EU	Evropska unija
G17 plus	Politička partija
KZB	Kopnena zona bezbednosti
MKSJ	Medjunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju
IWPR	Institut za izveštavanje o ratu i miru (Institute for War and Peace Reporting)
KFOR	Medjunarodna mirovna misija na Kosovu pod vodstvom NATO
OVK	Oslobodilačka vojska Kosova
KPS	Kosovska policijska služba
KTV	Televizija Kosova
LDK	Demokratska liga Kosova (politička partija Ibrahima Rugove)
MUP	Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije
NATO	Severno-atlantski pakt (North Atlantic Treaty Organisation)
NS	Nova Srbija (politička partija)
OEBS	Organizacija za bezbednost i saradnju u Evropi
PDK	Demokratska partija Kosova (politička partija Hašima Tačija)
PISK	Privremene institucija samouprave na Kosovu
PSS	Pokret "Snaga Srbije" (politička partija)
RTK	Radio-Televizija Kosovo
SANU	Srpska akademija nauka i umetnosti
SPO	Srpski pokret obnove (politička partija)
SPS	Socijalistička partija Srbije
SRS	Srpska radikalna stranka
SPGS	Specijalni predstavnik generalnog sekretara Ujedinjenih nacija
UN	Ujedinjene nacije
UNDP	United Nations Development Program (Razvojni program Ujedinjenih nacija)
UNHCR	United Nations High Commissioner for Refugees (Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbeglice)
UNMIK	Misija Ujedinjenih nacija na Kosovu
RSB	Rezolucija Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija

DODATAK C

O MEDJUNARODNOJ KRIZNOJ GRUPI

Medjunarodna krizna grupa je nezavisna, neprofitna, multinacionalna organizacija sa više od 100 zaposlenih na pet kontinenata, koja pomoću direktnе analize na terenu i visokog nivoa zalaganja radi u cilju sprečavanja i rešavanja tragičnih sukoba.

Pristup Krizne grupe je zasnovan na istraživanju na terenu. Timovi političkih analitičara nalaze se u zemljama u kojima postoji rizik od izbijanja, eskalacije ili ponovnog raspirivanja oružanih sukoba, ili u blizini tih zemalja. Na osnovu informacija i procena sa terena prave se analitički izveštaji koji sadrže praktične preporuke glavnim donosiocima odluka u medjunarodnoj zajednici. Krizna grupa takođe objavljuje *CrisisWatch*, 12-strani mesečni biltен, redovno i sažeto ažurirajući stanje svih najznačajnijih situacija postojećih ili mogućih sukoba širom sveta.

Izveštaji i briefing dokumenti Krizne grupe distribuiraju se u velikom broju, elektronskom poštom ili u štampanom obliku, zvaničnicima u ministarstvima inostranih poslova i medjunarodnim organizacijama, a istovremeno su dostupni na internet stranici organizacije, www.crisisgroup.org. Krizna grupa tesno saradjuje sa vladama i onima koji imaju uticaja na njih, uključujući i medije, kako bi skrenula pažnju na svoje analize krize i stvorila podršku za svoje preporuke.

Upravni odbor Krizne grupe -- u kome se nalaze istaknute ličnosti iz oblasti politike, diplomacije, biznisa i medija - direktno pomaže da se najvišim, odlučujućim faktorima u celom svetu skrene pažnja na izveštaje i preporuke. Kopredsedavajući Krizne grupe su Lesli H. Gelb, bivši predsednik Saveta za spoljnu politiku i lord Paten od Bernsa, bivši evropski komesar za spoljnu politiku. Predsednik i izvršni direktor od janura 2000. je bivši australijski ministar inostranih poslova Gareth Evans.

Medjunarodno sedište Krizne grupe je u Briselu, zastupništva su u Vašingtonu, Njujorku, Londonu i Moskvi. Organizacija trenutno ima devetnaest regionalnih kancelarija (u Amanu, Beogradu, Kairu, Dakaru, Dušanbeu, Islamabadu, Džakarti, Kabulu, Najrobiju, Ošu, Port-au-Prince, Pretoriji, Prištini, Kjotu, Sarajevo, Seul, Skoplje i Tbilisi) sa analitičarima koji rade u više od 50 zemalja i regionalnih pogodjenih krizom na četiri kontinenta.

U Africi medju tim zemljama nalaze se: Angola, Burundi, Ruanda, Obala Slonovače, Demokratska Republika Kongo,

Siera Leone, Liberija, Gvineja, Eritreja, Etiopija, Gvineja, Liberija, Ruanda, Sijera Leone, Somalia, Sudan, Uganda i Zimbabve; u Aziji: Avganistan, Indonezija, Kašmir, Kazahstan, Severna Koreja, Kirgistan, Mijanmar/Burma, Nepal, Pakistan, Tadžikistan, Turkmenistan i Uzbekistan; u Evropi; Albanija, Armenija, Azerbejdžan, Bosna i Hercegovina, Gruzija, Kosovo, Makedonija, Moldavija, Crna Gora i Srbija; na Bliskom Istoku ceo region od Severne Afrike do Irana i u Latinskoj Americi, Kolumbija.

Krizna grupa prikuplja sredstva od vlada, dobrotvornih fondacija, kompanija i pojedinačnih donatora. Trenutno sredstva obezbeđuju odeljenja i agencije sledećih vlada: Medjuvladina agencija za frankofoniju, Agencija za medjunarodni razvoj Australije, Ministarstvo inostranih poslova Austrije, Ministarstvo inostranih poslova Belgije, Odeljenje za inostrane poslove i medjunarodnu trgovinu Kanade, Kanadska agencija za medjunarodni razvoj, Ministarstvo inostranih poslova Češke, Ministarstvo inostranih poslova Holandije, Ministarstvo inostranih poslova Finske, Ministarstvo inostranih poslova Francuske, Ministarstvo inostranih poslova Nemačke, Ministarstvo inostranih poslova Irske, Agencija za medjunarodnu saradnju Japana, Ministarstvo inostranih poslova Luksemburga, Agencija za medjunarodni razvoj Novog Zelanda, Ministarstvo inostranih poslova Republike Kine (Tajvan), Ministarstvo inostranih poslova Kraljevine Danske, Ministarstvo inostranih poslova Kraljevine Norveške, Ministarstvo inostranih poslova Švedske, Odeljenje za inostrane poslove Švajcarske federacije, Ministarstvo inostranih poslova Turske, Foreign and Commonwealth Office Velike Britanije, Odeljenje za medjunarodni razvoj Velike Britanije, Agencija za medjunarodni razvoj Sjedinjenih Američkih Država.

Medju fondacijama i privatnim donatorima su Atlantic Philantropies, Canergie Corporation of New York, Ford Foundation, Bill & Melinda Gates Foundation, William & Flora Hewlett Foundation, Henry Luce Foundation Inc., John D. & Catherine T. MacArthur Foundation, John Merck Fund, Charles Stewart Mott Foundation, Open Society Institute, David and Lucile Packard Foundation, Ploughshares Fund, Sigrid Rausing Trust, Sasakawa Peace Foundation, Sarlo Foundation of the Jewish Community Endowment Fund, United States Institute of Peace i Fundação Oriente.

Januar 2005.

DODATAK D

IZVEŠTAJI I BRIFING DOKUMENTI KRIZNE GRUPE ZA EVROPU OD 2002.GODINE

EU Crisis Response Capability Revisited, Izveštaj za Evropu br. 160, 17. januar 2005.

BALKAN

A Kosovo Roadmap: I. Addressing Final Status, Izveštaj za Evropu br.124, 28. februar 2002. (takodje dostupan na albanskom i srpskom jeziku)

A Kosovo Roadmap: II. Internal Benchmarks, Izveštaj za Evropu br.125, 1. mart 2002. (takodje dostupan na albanskom i srpskom jeziku)

Belgrade's Lagging Reform: Cause for International Concern, Izveštaj za Evropu br. 126, 7. mart 2002. (takodje dostupan na srpskom jeziku)

Courting Disaster: The Misrule of Law in Bosnia & Herzegovina, Izveštaj za Evropu br.127, 26. mart 2002. (takodje dostupan na bošnjačkom jeziku)

Serbia: Military Intervention Threatens Democratic Reform, Brifing za Evropu br. 25, 28. mart 2002. (takodje dostupan na srpskom jeziku)

Implementing Equality: The "Constituent Peoples" Decision in Bosnia & Herzegovina, Izveštaj za Evropu br.128, 16. april 2002. (takodje dostupan na bošnjačkom jeziku)

Still Buying Time: Montenegro, Serbia and the European Union, Izveštaj za Evropu br.129, 7. maj 2002. (takodje dostupan na srpskom jeziku)

Policing the Police in Bosnia: A Further Reform Agenda, Izveštaj za Evropu br.130, 10. maj 2002. (takodje dostupan na bošnjačkom jeziku)

UNMIK's Kosovo Albatross: Tackling Division in Mitrovica, Izveštaj za Evropu br.131, 3. jun 2002. (takodje dostupan na albanskom i srpskom jeziku)

Fighting to Control Yugoslavia's Military, Brifing za Evropu br. 26, 12. jul 2002.

Bosnia's Alliance for (Smallish) Change, Izveštaj za Evropu br.132, 2. avgust 2002. (takodje dostupan na bošnjačkom jeziku)

Macedonia's Public Secret: How Corruption Drags the Country Down, Izveštaj za Evropu br.133, 14. avgust 2002. (takodje dostupan na makedonskom jeziku)

Finding the Balance: The Scales of Justice in Kosovo, Izveštaj za Evropu br.134, 12. septembar 2002.

Moving Macedonia Toward Self-Sufficiency: A New Security Approach for NATO and the EU, Izveštaj za Evropu br.135, 15. novembar 2002. (takodje dostupan na makedonskom jeziku)

Arming Saddam: The Yugoslav Connection, Izveštaj za Evropu br.136, 3. decembar 2002. (takodje dostupan na srpskom jeziku)

The Continuing Challenge of Refugee Return in Bosnia & Herzegovina, Izveštaj za Evropu br.137, 13. decembar 2002. (takodje dostupan na bošnjačkom jeziku)

A Half-Hearted Welcome: Refugee Return to Croatia, Izveštaj za Evropu br.138, 13. decembar 2002. (takodje dostupan hrvatskom jeziku)

Return to Uncertainty: Kosovo's Internally Displaced and the Return Process, Izveštaj za Evropu br.139, 13. decembar 2002. (takodje dostupan na albanskom i srpskom jeziku)

Albania: State of the Nation 2003, Izveštaj za Evropu br.140, 11. mart 2003.

Serbia after Djindjic, Izveštaj za Evropu br.141, 18.mart 2003.

A Marriage of Inconvenience: Montenegro 2003, Izveštaj za Evropu br.142, 16. april 2003.

Kosovo's Ethnic Dilemma: The Need for a Civic Contract, Izveštaj za Evropu br.143, 28. maj 2003. (takodje dostupan na albanskom i srpskom jeziku)

Bosnia's BRCKO: Getting In, Getting On and Getting Out, Izveštaj za Evropu br.144, 2.jun 2003.

Thessaloniki and After I: The EU's Balkan Agenda, Brifing za Evropu br. 27, 20. jun 2003.

Thessaloniki and After II: The EU and Bosnia, Brifing za Evropu br. 28, 20. jun 2003.

Thessaloniki and After III: The EU, Serbia, Montenegro and Kosovo, Brifing za Evropu br.29, 20. jun 2003.

Serbian Reform Stalls Again, Izveštaj za Evropu br. 145, 17. jul 2003. (takodje dostupan na srpskom).

Bosnia's Nationalist Governments: Paddy Ashdown and the Paradoxes of State Building, Izveštaj za Evropu br.°146, 22 Jul 2003.

Two to Tango: An Agenda for the New Kosovo SRSG, Izveštaj za Evropu br.148, 3. septembar 2003. (takodje dostupan na srpskom jeziku)

Macedonia: No Time for Complacency, Izveštaj za Evropu br.149, 23. oktobar 2003. (takodje dostupan na makedonskom jeziku)

Building Bridges in Mostar, Izveštaj za Evropu br. 150, 20. novembar 2003. (takodje dostupan na bošnjačkom jeziku)

Southern Serbia's Fragile Peace, Izveštaj za Evropu br.I52, 9. decembar 2003.

Monitoring the Northern Ireland Ceasefires: Lessons from the Balkans, Brifing za Evropu br. 30, 23. januar 2004.

Pan-Albanianism: How Big a Threat to Balkan Stability?, Izveštaj za Evropu br. 153, 25. februar 2004. (takodje dostupan na albanskom i srpskom jeziku)

Serbia's U-Turn, Izveštaj za Evropu br. I54, 26. mart 2004.

Collapse in Kosovo, Izveštaj za Evropu br. 155, 22.april 2004. (takodje dostupan na srpskom i albanskom jeziku)

EUFOR: Changing Bosnia's Security Arrangements, Brifing za Evropu br.31, 29. jun 2004. (takodje dostupan na bošnjačkom jeziku)

Serbia's Changing Political Landscape, Brifing za Evropu br. 32, 22. jul 2004.

Macedonia: Make or Break, Brifing za Evropu br.33, 3. avgust 2004.

KAVKAZ

Georgia: *What Now?*, Izveštaj za Evropu br.151, 3. decembar 2003.

Azerbaijan: *Turning Over A New Leaf?*, Izveštaj za Evropu br.156, 13. maj 2004.

Saakashvili's Ajara Success: Repeatable Elsewhere in Georgia?, Brifing za Evropu br. 34, 18. avgust 2004.

Armenia: Internal Instability Ahead, Izveštaj za Evropu br. 158, 18. oktobar 2004.

Georgia: Avoiding War in South Ossetia, Izveštaj za Evropu br.159, 26. novembar 2004.

MOLDAVIJA

Moldova: No Quick Fix, Izveštaj za Evropu br.147, 12. avgust 2003.

Moldova: Regional Tensions over Transdnestria, Izveštaj za Evropu br. 157, 17.jun 2004.

DRUGI IZVEŠTAJI I BRIFING DOKUMENTI

Za izveštaje i brifing dokumente Krizne grupe o:

- Aziji
- Africi
- Latinskoj Americi
- Srednjem Istoku I Severnoj Africi
- Tematskim izdanjima
- *CrisisWatch*

Molimo posetite našu internet stranu

www.crisisgroup.org

DODATAK E

UPRAVNI ODBOR KRIZNE GRUPE

Kopredsedavajući

Leslie H. Gelb

Počasni predsednik Saveta za spoljnu politiku, SAD

Lord Patten of Barnes

Bivši evropski komesar za spoljnu politiku, Velika Britanija

Predsednik i izvršni direktor

Gareth Evans

Bivši minister inostranih poslova Australije

Izvršni odbor

Morton Abramowitz

Bivši pomoćnik državnog sekretara

Emma Bonino

Član Evropskog parlamenta; bivši evropski komesar

Cheryl Carolus

Bivši Visoki komesar Južne Afrike u Velikoj Britaniji; bivši generalni sekretar ANC

Maria Livanos Cattau*

Generalni sekretar, Medjunarodna privredna komora

Yoichi Funabashi

Glavni diplomatski dopisnik i kolumnist, The Asahi Shimbun, Japan

William Shawcross

Novinar i pisac, Velika Britanija

Stephen Solarz*

Bivši kongresmen SAD

George Soros

Predsedavajući, Institut za otvoreno društvo

William O. Taylor

Počasni predsednik, The Boston Globe, SAD

*Potpredsednik

Adnan Abu-Odeh

Bivši politički savetnik kralja Abdulaha II i kralja Huseina; bivši stalni predstavnik Jordana pri UN

Kenneth Adelman

Bivši ambassador SAD i direktor Agencije za kontrolu naoružanja I razoružanja

Ersin Arioglu

Član Parlamenta Turske; počasni predsedavajući, Yapi Merkezi Group

Diego Arria

Bivši ambassador Venecuele u UN

Zbigniew Brzezinski

Bivši savetnik za nacionalnu bezbednost predsednika SAD

Victor Chu

Predsedavajući, First Eastern Investment Group, Hong Kong

Wesley Clark

Bivši Vrhovni komandant NATO snaga, Evropa

Pat Cox

Bivši predsednik Evropskog parlamenta

Ruth Dreifuss

Bivši predsednik, Švajcarska

Uffe Ellemann-Jensen

Bivši minister inostranih poslova, Danska

Mark Eyskens

Bivši premijer Belgija

Stanley Fischer

Potpredsednik, Citigroup Inc.; former bivši prvi zamenik Managing direktora Medjunarodnog monetarnog fonda

Bronislaw Geremek

Bivši minister inostranih poslova, Poljska

I.K.Gujral

Bivši premijer, Indija

Carla Hills

Former U.S. Secretary of Housing; former U.S. Trade Representative

Lena Hjelm-Wallén

Bivši zamenik premijera i ministar inostranih poslova, Švedska

James C.F. Huang

Zamenik generalnog sekretara predsenika, Tajvan

Swanee Hunt

Osnivač i predsedavajući Women Waging Peace; bivši ambassador SAD u Austriji

Asma Jahangir

Specijalni izveštac UN-a za vansudska, skraćena I arbitražna izvršenja; bivši predsedavajući komisije za ljudska prava u Pakistanu

Ellen Johnson Sirleaf

Viši savetnik, Modern Africa Fund Managers; bivši minister finansija Liberije i direktor regionalnog biroa UNDP za Afriku

Shiv Vikram Khemka

Osnivač i izvršni direktor (Rusija) SUN Group, Indija

James V. Kimsey

Osnivač i počasni predsednik America Online, Inc. (AOL)

Bethuel Kiplagat

Bivši stalni sekretar, ministarstvo inostranih poslova, Kenija

Wim Kok

Bivši premijer, Holandija

Trifun Kostovski

Član parlamenta, Makedonija; osnivač Kometal Trade Gmbh

Elliott F. Kulick

Predsedavajući, Pegasus International, SAD

Joanne Leedom-Ackerman

Književnica i novinarka, SAD

Todung Mulya Lubis

Advokat za pitanja ljudskih prava i pisac, Indonezija

Barbara McDougall

Bivši državni sekretar za inostrane poslove, Kanada

Ayo Obe

Predsedavajući, Steering Committee of World Movement for Democracy, Nigerija

Christine Ockrent

Novinar i pisac, Francuska

Friedbert Pflüger

Glasnogovornik za pitanja mera inostrane politike CDU/CSU parlamentarne grupe u nemačkom Bundestagu

Victor M Pinchuk

Član parlamenta, Ukrajine; osnivač Interpipe Scientific and Industrial Production Group

Surin Pitsuwan

Bivši minister inostranih poslova, Tajland

Itamar Rabinovich

Predsednik Univerziteta u tel Avivu; bivši ambasador Izraela u SAD i glavni pregovarač sa Sirijom

Fidel V. Ramos

Bivši predsednik Filipina

George Robertson

Bivši generalni sekretar NATO; bivši sekretar odbrane, Velika Britanija

Mohamed Sahnoun

Specijalni savetnik generalnog sekretara Ujedinjenih nacija za Afriku

Ghassan Salamé

Bivši minister Libije, profesor za medjunarodne odnose, Pariz

Salim A. Salim

Bivši premijer Tanzanije; bivši generalni sekretar Organizacije za ujedinjenje Afrike

Douglas Schoen

Suosnivač Penn, Schoen & Berland Associates, SAD

Pär Stenbäck

Bivši minister inostranih poslova, Finska

Thorvald Stoltenberg

Bivši minister inostranih poslova, Norveška

Grigory Yavlinsky

Predsednik partije Yabloko i poslaničke grupe u Dumi, Rusija

Uta Zapf

Predsedavajući Podkomisije nemačkog Bundestaga za razoružanje, kontrolu naoružanja i zabranu proliferacije

Ernesto Zedillo

Bivši predsednik Meksiko; Direkto, Yale Center for the Study of Globalization

MEDJUNARODNI SAVETODAVNI ODBOR

Medjunarodni savetodavni odbor Krizne grupe uključuje velike privatne donatore i korporacije koji redovno doprinose svojim savetima i iskustvom Kriznoj grupi..

Rita E. Hauser (Chair)

Marc Abramowitz

George Kellner

Tilleke & Gibbins

Anglo American PLC

George Loening

International LTD

Michael J. Berland

Douglas Makepeace

Stanley Weiss

John Chapman Chester

Anna Luisa Ponti

Westfield Group

Peter Corcoran

Quantm

Yasuyo Yamazaki

John Ehara

Michael L. Riordan

Sunny Yoon

JP Morgan Global Foreign
Exchange and Commodities

Sarlo Foundation of the Jewish
Community Endowment Fund

EMINETNI SAVETNICI

Viši savetnici Krizne grupe su bivši članovi Upravnog odbora (trenutno bez izvršne funkcije) koji su zaržavali vezu sa organizacijom, i čiji se saveti i podrška traže s vremena na vreme.

Oscar Arias

Alain Destexhe

Allan J. MacEachen

Volker Ruehe

Zainab Bangura

Marika Fahlen

Matt McHugh

Simone Veil

Christoph Bertram

Malcolm Fraser

George J. Mitchell

Michael Sohlman

Jorge Castañeda

Marianne Heiberg

Mo Mowlam

Leo Tindemans

Eugene Chien

Max Jakobson

Cyril Ramaphosa

Ed van Thijn

Gianfranco Dell'Alba

Mong Joon Chung

Michel Rocard

Shirley Williams

januar 2005.